



PRAKTYCZNY PRZEWODNIK DLA PRAWNIKÓW

*Jak bronić dziecka, które
popadło w konflikt z prawem?*

DEFENCE FOR CHILDREN INTERNATIONAL (DCI) - BELGIA



PROJEKT „MÓJ PRAWNIK, MOJE PRAWA: WZMACNIANIE GWARANCJI PROCESOWYCH DZIECI W POSTĘPOWANIACH KARNYCH W UE”

(JUST/2015/J1CC/AG/PROC/8618)
WRZESIEŃ 2016 – SIERPIEŃ 2018

KOORDYNATOR:

Defence for Children International (DCI) - **Belgia**

PARTNERZY:

Child Circle (**Belgia**), Komitet Helsiński w Bułgarii (**Bułgaria**), Child Law Clinic przy University College Cork (**Irlandia**), Defence for Children International (**Włochy**), Helsińska Fundacja Praw Człowieka (**Polska**), Defence for Children International (**Holandia**).

PARTNERZY STOWARZYSZENI:

DLA Piper (kancelaria prawnicza, sekcja Pro Bono Europe), Europejski Program Edukacji w zakresie Praw Człowieka dla Prawników (**HELP Programme of the Council of Europe**), Europejskie Stowarzyszenie Adwokatów Karnistów (**ECBA**).

EKSPERCI:

Thierry Moreau (**Belgia**), Eric Van der Mussele (**Belgia**), Anna D. Tomasi (**Szwajcaria**), Ton Liefaard (**Holandia**), Shauneen Lambe (**Zjednoczone Królestwo**).

RADA DORADCZA:

Vicky De Souter (przedstawiciel **belgijskiego Ministerstwa Sprawiedliwości**), Mirena Petkova Tsenova (przedstawiciel **bułgarskiego Ministerstwa Sprawiedliwości**), Niall Nolan (advokat w **Irlandii**), Antonia Bianco (przedstawiciel **włoskiego Ministerstwa Sprawiedliwości**), Mikołaj Pawlak (przedstawiciel **polskiego Ministerstwa Sprawiedliwości**).

CZŁONKOWIE BELGIJSKIEGO ZESPOŁU DEFENCE FOR CHILDREN INTERNATIONAL (DCI):

Benoit Van Keirsbilck (Dyrektor), Marine Braun (Koordynator projektu – ekspert w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich), Mia Magli (Asystent w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich), Aurélie Carré (Kierownik ds. projektów), Julianne Laffineur (Rzecznik), Géraldine Mathieu (Pracownik naukowy), a także Timothée Geenens, Simon Mallet, Florence Bourton i Louis Triaille.

www.mylawyermyrights.eu



PRAKTYCZNY PRZEWODNIK DLA PRAWNIKÓW

*Jak bronić dziecka, które
popadło w konflikt z prawem?*

DEFENCE FOR CHILDREN INTERNATIONAL (DCI) -
BELGIA

AUTORZY I PROJEKT

Niniejszy Praktyczny przewodnik (zwany dalej „Przewodnikiem”) został opracowany przez **Marine Braun**, eksperta w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, która jest również koordynatorem projektu „Mój prawnik, moje prawa”, oraz **Mię Magli**, która pełni funkcję asystenta w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, pod kierownictwem **Benoit Van Keirsbilck**, Dyrektora belgijskiej organizacji Defence for Children International (DCI). Członkowie zespołu belgijskiej organizacji DCI również mocno przyczynili się do powstania i opracowania tego Przewodnika, w tym w szczególności **Aurélie Carré** i **Julianne Laffineur**. Do opracowania niniejszego Przewodnika wykorzystano fachową wiedzę dziesięciu partnerów i partnerów stowarzyszonych z całej Europy, a także pięciu ekspertów z projektu „Mój prawnik, moje prawa” finansowanego przez UE.

Belgijska organizacja Defence for Children International (DCI) jest głównym partnerem tego projektu. Celem belgijskiej organizacji DCI jest ochrona i obrona dzieci w Belgii i w innych krajach. Belgijska organizacja DCI jest częścią światowej organizacji DCI składającej się z 38 oddziałów krajowych i innych członków stowarzyszonych rozrzuconych po całym świecie. Główne działania DCI obejmują: szkolenia, edukację i podnoszenie świadomości, podejmowanie działań w przypadku naruszenia praw dzieci oraz zapewnienie

nadzoru i monitorowanie przestrzegania przez Belgię podstawowych praw dzieci. Główne obszary interwencji to: wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich i dostęp dzieci do wymiaru sprawiedliwości, pozbawienie dzieci wolności, prawa dzieci „w drodze”, prawo dzieci do uczestnictwa i do wolności słowa.

Niniejszy Przewodnik jest jednym z głównych rezultatów projektu „**Mój prawnik, moje prawa**” (MLMR). Został on opracowany w celu zapewnienia jasnych wskazówek dotyczących prawa dziecka do dostępu do pomocy prawnej w postępowaniach sądowych przeciwko nieletniemu w UE.

Nawet jeśli prawo do reprezentacji prawnej dzieci podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach w sprawach karnych przeciwko nieletnim jest dobrze ugruntowane w przepisach międzynarodowych, regionalnych i krajowych, w praktyce jest często nierównomiernie stosowane przez państwa członkowskie UE lub w ogóle nie jest gwarantowane. Stanowi to poważną przeszkodę dla dzieci w korzystaniu z prawa do obrony w postępowaniu przed sądem w sprawach przeciwko nieletnim i stanowi zagrożenie dla spełnienia wszystkich innych przysługujących im praw procesowych. Dziecko znajdujące się w konflikcie z prawem zasługuje na obronę przez wyspecjalizowanego prawnika. Wyspecjalizowany prawnik będzie odgrywał kluczową rolę w zapewnieniu

poszanowania prawa do rzetelnego procesu sądowego, wpływając na działania podejmowane przez sędziego i ostatecznie przyczyniając się do zdolności dziecka do ponownej integracji i rehabilitacji w społeczeństwie po zakończeniu postępowania w sprawie nieletniego.

Projekt „Mój prawnik, moje prawa” ma na celu **(1)** wspieranie pełnego i właściwego stosowania prawa UE oraz wspieranie państw członkowskich UE w szczególności w stosowaniu dyrektyw UE dotyczących praw procesowych osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniach karnych (dyrektywy UE dotyczące praw do rzetelnego procesu sądowego), ze szczególnym uwzględnieniem praw dzieci do pomocy prawnej; **(2)** podejmowanie działań na rzecz ustanowienia struktur krajowych wyspecjalizowanych w bezpłatnej pomocy prawnej dla dzieci zgodnie z dyrektywami UE, Konwencją o prawach dziecka (UNCRC), Wytycznymi Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom (Wytyczne CoE w sprawie CFJ) oraz wszelkimi innymi odpowiednimi instrumentami wspomnianymi w niniejszym Przewodniku. W celu ukierunkowania i wspierania państw członkowskich UE w tworzeniu tych struktur, Poradnik dla państw członkowskich UE *How to ensure the rights of children in conflict with the law?* (Jak zapewnić prawa dzieciom w konflikcie z prawem?) został opublikowany jako kolejny główny

efekt projektu MLMR i poświęcony w szczególności pierwszemu i drugiemu celowi projektu; **(3)** zapewnienie prawnikom dzieci informacji i praktycznych narzędzi dotyczących ich roli, niezbędnego podstawowego szkolenia i wszystkich warunków zapewniających skuteczne prawo do obrony dzieci podejrzanych lub oskarżonych o naruszenie prawa karnego. Przewodnik ten poświęcony jest w szczególności trzeciemu celowi projektu. Wszystkie rezultaty prac realizowanych w ramach projektu można znaleźć w bazie danych dostępnej pod adresem:

www.mylawyermyrights.eu

GROMADZENIE I ZAKRES DANYCH

Niniejszy przewodnik opiera się na informacjach zebranych podczas krajowych badań przeprowadzonych w ramach projektu „Mój prawnik, moje prawa” przy użyciu wspólnej metodologii opracowanej w październiku 2016 r. przy współpracy wszystkich partnerów i ekspertów projektu. W szczególności opieraliśmy się na 6 badaniach terenowych w Belgii, Bułgarii, Irlandii, Włoszech, Polsce i Holandii oraz 12 analizach danych zebranych w Austrii, Anglii i Walii, Finlandii, Francji, Niemczech, na Węgrzech, w Luksemburgu, Portugalii, Rumunii, Słowacji, Hiszpanii i Szwecji. 18 sprawozdań krajowych i ich zestawienie zostały opublikowane i dostępne są na naszej stronie internetowej.

W sprawozdaniach krajowych krótko opisano systemy wymiaru sprawiedliwości dla dzieci w kilku państwach członkowskich UE, sprawdzono transpozycję, wdrażanie i stosowanie (z uwzględnieniem charakteru wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci) zestawu dyrektyw UE dotyczących prawa do sprawiedliwego procesu sądowego¹ oraz przeanalizowano, czy wyspecjalizowani prawnicy pracujący z dziećmi są dostępni na poziomie krajowym lub lokalnym, jaka jest ich rola i jak działają w praktyce.

Wszystkie badania terenowe i analizy danych zostały przeprowadzone w celu:

- zbadania roli, uprawnień i przeszkolenia prawników broniących dzieci w konflikcie z prawem, aby można było poprawić ich sytuację;
- zweryfikowania transpozycji i stosowania dyrektyw UE dotyczących prawa do sprawiedliwego procesu sądowego zapewniającego prawa procesowe przysługujące danej osobie, gdy² jest ona podejrzana lub oskarżona w postępowaniu karnym: prawo do uzyskania informacji o zarzutach i przysługujących jej prawach, prawo do korzystania z pomocy tłumacza ustnego i pisemnego, prawo do pomocy prawnej przed procesem i w jego trakcie (zob. *Poradnik dla państw członkowskich How to ensure the rights of children in conflict with the law?*).

² W niniejszym Przewodniku osoby określane są jako „on” lub „jego” w celu ułatwienia odniesienia, niemniej jednak te określenia należy również rozumieć jako „ona” i „jej”.

¹ Dyrektywy 2010/64/UE, 2012/13/UE, 2013/48/UE, 2016/800/UE i 2016/1919/UE.

Sześć badań terenowych obejmowało dwa główne elementy:

- Perspektywę 77 specjalistów w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, którzy współpracują z dziećmi w postępowaniach przed sądami: w tym 36 prawników pracujących z dziećmi, sędziów (z wydziału nieletnich), prokuratorów (z wydziałów nieletnich), pracowników sądów rozpoznających sprawy nieletnich, psychologów, pracowników socjalnych, tłumaczy i funkcjonariuszy policji. Zostały one zebrane za pośrednictwem częściowo ustrukturyzowanych wywiadów lub grup fokusowych.
- Perspektywę 55 dzieci w konflikcie z prawem dotyczące ich doświadczeń w ramach postępowań sądowych w sprawach dzieci oraz z ich prawnikami zostały zebrane za pośrednictwem częściowo ustrukturyzowanych wywiadów lub grup fokusowych.

Prace te obejmowały fazę przygotowawczą podjętą w październiku 2016 r. Obejmowała ona zbadanie wymagań dotyczących przeprowadzania wywiadów z dziećmi, identyfikację odpowiednich i różnorodnych kanałów docierania do dzieci i kontaktowania się z nimi oraz opracowanie metodologii³ do przesłuchiwania dzieci. Podczas wywiadów

³ Obejmowały one kwestie proceduralne i etyczne w przeprowadzaniu badań z udziałem dzieci, takie jak ochrona, zgoda, ochrona danych, poufność itp.

stosowano wytyczne dotyczące częściowo ustrukturyzowanych wywiadów z otwartymi i potencjalnymi pytaniami uzupełniającymi oraz materiałem pomocniczym wyjaśniającym projekt w sposób przyjazny dziecku. Wytyczne zostały oparte na podstawowych zasadach i ogólnych elementach Wytycznych Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom.

Oprócz tego na podstawie wywiadów przeprowadzonych z dziećmi, które zostały zebrane na etapie badań, opracowaliśmy **film podnoszący świadomość**. Film jest skierowany do wszystkich specjalistów w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci: prawników, sędziów, prokuratorów, funkcjonariuszy policji, pracowników socjalnych itp. pracujących z dziećmi w konflikcie z prawem w celu zwiększenia ich świadomości na temat znaczenia poszanowania prawa dziecka do dostępu do pomocy prawnej świadczonej przez prawnika posiadającego odpowiednie kompetencje na każdym etapie postępowania w sprawach nieletnich.

PODZIĘKOWANIA

Autorzy pragną podziękować partnerom głównym, partnerom stowarzyszonym i ekspertom projektu „Mój prawnik, moje prawa” za ich niezwykle cenny wkład w przygotowanie niniejszego Przewodnika. Publikacja ta nie powstałaby bez ich wsparcia, komentarzy i refleksji. Szczególnie doceniamy zaangażowanie i wysiłek, a także elastyczność wszystkich zaangażowanych stron.

Dziękujemy również głównemu fundatorowi tego projektu – Unii Europejskiej – oraz współfundatorom. Organizacji La Fédération Wallonie-Bruxelles (Belgia) – bez której realizacja projektu nie byłaby możliwa.

Ponadto chcielibyśmy podziękować partnerom, w tym partnerom z programu HELP Rady Europy, Europejskiemu Stowarzyszeniu Adwokatów Karnistów (ECBA) i kancelarii prawnej DLA-Piper za ich dobrowolny udział w projekcie, a także krajowym i lokalnym stowarzyszeniom prawniczym, prawnikom, sędziom, organizacjom społeczeństwa obywatelskiego, ekspertom, badaczom i innym kluczowym podmiotom, którzy wspierali badania i prace prowadzone w ramach tego projektu.

Szczególnie dziękujemy Deirdre Kelleher za korektę niniejszego Przewodnika.

Oddział Pro Bono Europe kancelarii DLA-Piper koordynował 12 analiz prowadzonych przez ich biura partnerskie na poziomie krajowym. Chcielibyśmy przekazać szczególne podziękowania 12 zespołom krajowym i zespołowi koordynacyjnemu działającemu pro bono za ich wkład rzeczowy w organizowanie badań, gromadzenie danych na poziomie krajowym, a także pracę nad sprawozdaniami krajowymi.

Chcielibyśmy podziękować wszystkim dzieciom, które wyraziły zgodę na udział w wywiadach w ramach projektu i tym samym podzieliły się swoimi doświadczeniami o swoich prawnikach (gdy miały one co najmniej jednego prawnika) oraz pracach proceduralnych w postępowaniu przed sądem dla nieletnich.

Na koniec chcielibyśmy przekazać bardzo szczególne i szczerze podziękowania dla całego zespołu i stażystów belgijskiej organizacji DCI za ich pracę i zaangażowanie oraz niekończące się inwestycje w realizację tego projektu w ciągu ostatnich dwóch lat.

W żadnym innym obszarze sprawiedliwość nie jest tak silnie potrzebna jak w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich. Nieodpowiednie reakcje, niestosowne dla dzieci w konflikcie z prawem, mogą zaszkodzić ich przyszłości, nierzadko trwale, a nawet przyczynić się do pogłębienia braku bezpieczeństwa. Stracone życia, haniebne społeczeństwa. Stawka jest fundamentalna, zaś odpowiedzialność decydentów – ogromna. Jednak, paradoksalnie, system wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich jest często zaniedbywany, a nawet zapomniany.

Dzieci w konflikcie z prawem

Przez lata różne teksty międzynarodowe i europejskie (prawo względnie obowiązujące, prawo miękkie) kładły nacisk na tę samą kwestię: dzieci w kontakcie z systemem prawa karnego są szczególnie bezbronni i mają prawo do ochrony państwa. Łamanie ich praw człowieka to nie mit, ale rzeczywistość, którą miałam okazję obserwować w (zbyt) licznych sprawach, jakie docierały do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, a które odsłaniają nieznosne i niedopuszczalne sytuacje. Tak, są dzieci, które odbierają sobie życie w więzieniu¹, które umierają w areszcie² lub które poddawane są tak złemu traktowaniu, że często kwalifikuje się ono jako tortury³. Nawet klapsy wymierzone przez funkcjonariusza policji dziecku znajdującemu się w pełni pod jego lub jej kontrolą stanowią naruszenie godności człowieka i mogą zrodzić poczucie arbitralności, niesprawiedliwości i niemocy⁴. W społeczeństwie demokratycznym, złe traktowanie nigdy nie jest

właściwą odpowiedzią na trudności z jakimi mierzą się władze, które są prawdziwe i nie powinny być bagatelizowane. W związku z powyższym nie można dłużej ignorować sytuacji zatrzymanych dziewcząt⁵. Same warunki zatrzymania często sięgają progu wagi określonego w Artykule 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁶. Co do samej zasady pozbawienia wolności i zatrzymania dzieci, granice „nadzoru wychowawczego” powinny podlegać wyjątkowo czujnemu nadzorowi, gdyż w obecnym klimacie bezpieczeństwa istnieje ryzyko bezwładności⁷.

Prawa dzieci

Ze wszystkich tych, jakże prawdziwych, spraw wyłania się jedna zasadnicza potrzeba: zagwarantowania praw dziecka, za każdym razem i zawsze jeszcze mocniej. Oprócz faktu, że dzieci posiadają dostęp do praw i wolności gwarantowanych „każdemu” na mocy Artykułu 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Artykuł 24 Karty Praw podstawowych Unii Europejskiej stanowi niezwykle rozporządzenie, ponieważ wyraźnie uznaje prawa dzieci. Dotyczy to w istocie praw „podstawowych”, co oznacza, że prawa te związane są z podstawami demokracji i rządów prawa. Karta praw podstawowych stała się „kompasem dla wszystkich polityk ustanawianych na poziomie UE” i uzyskała w pełni wiążący prawnie charakter wraz z wejściem w życie traktatu lizbońskiego w dniu 1 grudnia 2009 roku.

¹ ECTHR, 13 czerwca 2002 r., Anguelova przeciwko Bułgarii.

² ECTHR, 9 października 2012 r., Çoşelav przeciwko Turcji.

³ ECTHR, 3 czerwca 2004 r., Bati oraz inni przeciwko Turcji.

⁴ ECTHR (WJ), 28 września 2015 r., Bouyid przeciwko Belgii.

⁵ ECTHR, 1 lutego 2011 r., Yazgül Yılmaz przeciwko Turcji.

⁶ ECTHR, 3 marca 2011 r., Kuptsov i Kuptsova przeciwko Rosji.

⁷ ECTHR (GC), 23 marca 2016 r., Blokhin przeciwko Rosji.

Włączenie jej do traktatów stanowi znaczący krok w porządku konstytucyjnym Unii Europejskiej.

Niemniej, owe prawa muszą teraz pilnie stać się „praktyczne i skuteczne”, a nie „teoretyczne czy iluzoryczne”, jak wciąż powtarza Europejski Trybunał Praw Człowieka. Dzieciom nie wystarczy już deklaracje - potrzebne są im działania.

W obszarze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, potrzeba rzetelnego procesu sądowego znajduje się w sercu debaty. Dzieci mają prawo do sprawiedliwego osądu⁸, wydanego przez niezawisły i bezstronny trybunał⁹ w rozsądnym czasie. Mają prawo do domniemania niewinności oraz do wszystkich gwarancji procesowych. Prawa do obrony od momentu rozpoczęcia procesu oraz na wszystkich etapach postępowania w sprawach nieletnich stanowią kluczowy element projektu¹⁰. W przeciwieństwie do powyższego, praktyka przesłuchiwania i przetrzymywania dziecka w kontekście braku gwarancji procesowych, w tym braku przedstawicielstwa prawnego, jest uznawana za nieludzkie i poniżające traktowanie¹¹. Rola prawnika, wolnego i niezależnego, jest bardziej konieczna niż kiedykolwiek, gdyż jest on lub ona odpowiedzialny/a za związek zaufania oraz poufność w interesie młodego podsądnego oraz wymiaru sprawiedliwości. W demokratycznym społeczeństwie prawnicy są pierwszą i ostatnią linią obrony przeciwko arbitralności.

Dążąc do europejskiego modelu

Na tym tle, Dyrektywa (UE) 2016/800 Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z dnia 11 maja 2016 roku dot. proceduralnych zabezpieczeń dzieci będących podejrzаныmi lub oskarżonymi w postępowaniach karnych stanowi wartościowe narzędzie. Popiera ona i rozwija istotne standardy i zasady europejskie i międzynarodowe, w tym w szczególności: niedziałanie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich wstecz; prawo do bycia wysłuchanym; prawo do skutecznego uczestniczenia w postępowaniu; niezwłoczna i bezpośrednia pomoc prawną; bezpłatna pomoc tłumacza, pełne poszanowanie prywatności. Nie są to wyłącznie gwarancje karne, ale również konstytucyjne. Dyrektywa (EU) 2016/800 jest ważna i znacząca ze względu na fakt, iż proponuje powszechny model europejski rzetelnego procesu sądowego dla dzieci w konflikcie z prawem.

Jeżeli mamy traktować prawa dzieci „poważnie”, to obowiązkiem państw członkowskich UE jest transponowanie i wdrożenie dyrektyw¹². W tym względzie interesem oraz wartością dodaną tego wspianego podręcznika jest zapewnienie wskazówek dla państw członkowskich przy realizacji ich prawnych zobowiązań, włączając w to pewne rekomendacje dotyczące naprawy powszechnych niedoskonałości i przeszkód.

Nowe horyzonty

Pojawia się ostatnia kwestia, być może najważniejsza. W rzeczy samej, wymiar sprawiedliwości dla nieletnich musi odpowiadać na potrzeby praw podstawowych oraz być odpowiedni dla potrzeb dzieci i proporcjonalny zarówno do okoliczności, jak i do wykroczenia. Konieczne jest jednak pójście o krok dalej, ponieważ prawa stanowią niezbędny, ale niewystarczający warunek. Z punktu widzenia historii możemy zaobserwować, że bardzo często to właśnie wymiar sprawiedliwości dla nieletnich przecierał szlaki ku nowym horyzontom. Czy obecnie „najlepsze interesy” dziecka skonfliktowanego z prawem powinny ponosić nieuniknione negatywne skutki karnych i represyjnych odpowiedzi przeciwko którym prawa człowieka mają oferować ochronę? Jednak skąd dokładnie bierze się owa dziwna potrzeba ukarania w naszym społeczeństwie? Jako „dziedzictwo współczesności”, zintegrowaliśmy rozumowanie karne, jak gdyby było czymś oczywistym, wynosząc ideę kary na taki piedestał¹³, że ciężko jest nam spojrzeć poza nią. Wymiar sprawiedliwości prawdziwie przyjazny dzieciom powinien oferować coś innego.

Musimy pilnie znaleźć inne sposoby rozwiązywania konfliktów, aby zapobiec dostawaniu się dzieci do okrutnej spirali interwencji karnej. Nie chodzi tu tylko o to, aby mieć lepsze sądownictwo karne; przede wszystkim musimy mieć coś lepszego, coś bardziej humanitarnego i inteligentnego¹³. Od dawna już zna-

my to „coś”: to rezygnacja z aresztowania i stosowanie innych istniejących środków, chęć przywrócenia dzieci do społeczeństwa, w celu umożliwienia im uczestniczenia w życiu społecznym takim, jakie jest, faworyzowanie powszechnej edukacji oraz oferowanie perspektyw na przyszłość dla dzieci w konflikcie z prawem. Adolphe Prins napisał ponad sto lat temu, że dzieci w konflikcie z prawem nie szanują własności ani życia, ponieważ ani własność, ani życie nie mają dla nich realnej wartości¹⁴. Dziś myślę, że powrót do represji, w jej najbardziej surowych formach, tak jakby dawała ona odpowiedź idei sprawiedliwości, stanowi nie tylko regres, ale i iluzję. To ślepy zaułek, który przyczyni się do upowszechniania przemocy, zamiast do łagodzenia jej. Wszyscy jesteśmy odpowiedzialni, indywidualnie i kolektywnie, za konsekwencje, jakie będzie ona miała dla przyszłych pokoleń.

Françoise TULKENS

była wiceprzewodnicząca Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ECTHR)

⁸ ECTHR, 30 czerwca 2015 r., *Grabowski przeciwko Polsce*.

⁹ ECTHR, 2 marca 2010 r., *Adamkiewicz przeciwko Polsce*.

¹⁰ ECTHR (GC), 27 listopada 2008 r., *Salduz przeciwko Turcji*.

¹¹ ECTHR, 3 lutego 2011 r., *Dushka przeciwko Ukrainie*.

¹² Partnerzy oraz eksperci uczestniczący w projekcie zgadzają się z tym stwierdzeniem i tym samym odnoszą się do sekcji niniejszej Instrukcji dot. „Rekomendacji oraz głównych kierunków wdrażania”. □□

¹³ Tamże, str. 135.

¹⁴ A. Prins, *Criminalité et répression. Essai de science pénale*, Paris/Bruxelles, Guillaumin et Cie Editeurs/Librairie européenne C. Mucquart, 1886, str. 15.

SPIS TREŚCI

AUTORZY I PROJEKT	4
GROMADZENIE I ZAKRES DANYCH	6
PRZEDMOWA	8
FOREWORD	9
AKRONIMY	15
LEKSYKON	17
WPROWADZENIE	18
Dla kogo jest ten Przewodnik?.....	19
Cele Przewodnika.....	20
Jak korzystać z Przewodnika?.....	20
<hr/>	
A. KLUCZOWE POJĘCIA	22
1. KIM JEST DZIECKO?	22
2. KIM JEST DZIECKO W KONFLIKCIE Z PRAWEM?	23
3. JAKI JEST MINIMALNY WIEK ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ?	23
3.1 Minimalny wiek odpowiedzialności karnej (MACR).....	24
3.2 Poniżej minimalnego wieku odpowiedzialności karnej.....	25
3.3 Powyżej minimalnego wieku odpowiedzialności karnej.....	25
3.4 Młode osoby dorosłe powyżej 18 lat.....	26
4. CZYM JEST SYSTEM WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI WOBEC DZIECI? I JAKIE SĄ JEGO GŁÓWNE ZASADY?	27
4.1 Zasady ONZ: Cztery główne zasady UNCRC i zasady fundamentalne dla wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.....	27
4.2 Fundamentalne zasady ONZ, które odnoszą się konkretnie do wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.....	33
4.3 Wytoczne Rady Europy „Wymiar sprawiedliwości przyjazny dzieciom”.....	37
4.4 Zasady wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom w prawie UE.....	38
<hr/>	
B. KIM JEST PRAWNIK PRACUJĄCY Z DZIEĆMI?	40
1. POJĘCIE	40
2. ROLA „PRAWNIKA PRACUJĄCEGO Z DZIEĆMI”	40
2.1 Ogólna rola prawnika.....	41
2.2 Szczególna rola prawnika występującego w charakterze obrońcy dziecka.....	43

3. KODEKS POSTĘPOWANIA PRAWNIKÓW PRACUJĄCYCH Z DZIEĆMI W POSTĘPOWANIACH W SPRAWACH DZIECI..... 56

C. PODEJŚCIE KROK PO KROKU W POSTĘPOWANIU PODCZAS OBRONY DZIECKA..... 57

1. INFORMACJE OGÓLNE (NA WSZYSTKICH ETAPACH POSTĘPOWANIA)..... 57

1.1 Jak skutecznie komunikować się z dzieckiem i jak zachęcić dziecko do współpracy?..... 57

1.2 Poufność i prywatność..... 61

1.3 Budowanie zaufania..... 62

1.4 Uczestnictwo dziecka..... 63

1.5 Współpraca z innymi specjalistami zaangażowanymi w system sprawiedliwości dla nieletnich..... 65

1.6 Współpraca z rodzicami lub opiekunami prawnymi dziecka..... 70

2. PODCZAS POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO..... 71

2.1 Od kogo przyjmuję polecenia i w jakim systemie?..... 71

2.2 Informowanie dziecka o jego prawach w postępowaniu sądowym..... 75

3. PODCZAS ROZPRAWY SĄDOWEJ..... 75

4. ETAP POPROCESOWY..... 83

D. INFORMACJE UZUPEŁNIAJĄCE I DODATKOWE..... 85

TS 1 – MIĘDZYNARODOWE I REGIONALNE RAMY PRAWNE..... 86

TS 2 – LITYGACJA STRATEGICZNA..... 97

TS 3 – LISTA KONTROLNA DOTYCZĄCA PRAWA DO POMOCY ADWOKATA..... 117

TS 4 – LISTA KONTROLNA DOTYCZĄCA PRAWA DO INDYWIDUALNEJ OCENY..... 124

TS 5 – SZKOLENIA DLA PRAWNIKÓW..... 126

AKRONIMY

BPRL	Podstawowe Zasady ONZ dotyczące Roli Prawnika
CAT	Komitet Przeciwko Torturom
CCPR	Komitet Praw Człowieka ONZ
CECHR	Komisarz Praw Człowieka Rady Europy
CEDAW	Komitet ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet
CED	Komitet ONZ ds. Wymuszonych Zaginięć
CESCR	Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ
CRPD	Komitet Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ
CFJ	Wymiar sprawiedliwości przyjazny dzieciom
CJEU	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
CM	Komitet Ministrów
CoE	Rada Europy
CPT	Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu
Komitet CRC	Komitet Praw Dziecka ONZ
CRIN	Międzynarodowa Sieć na rzecz Praw Dziecka
DCI	Defence for Children International
EAW	Europejski Nakaz Aresztowania
EC	Komisja Europejska
ECHR	Europejska Konwencja Praw Człowieka
ECSR	Europejski Komitet Praw Społecznych
ECTHR	Europejski Trybunał Praw Człowieka
EP	Parlament Europejski
ESC	Europejska Karta Społeczna
UE	Unia Europejska
EUCFR	Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej
GACCJS	Wytyczne ONZ dotyczące postępowania w sprawach karnych z udziałem dzieci

LEKSYKON

GC N°5	Uwaga ogólna nr 5 CRC: <i>Ogólne środki wdrażania Konwencji o prawach dziecka</i>
GC N°10	Uwaga ogólna nr 10 CRC: <i>Prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich</i>
GC N°12	Uwaga ogólna nr 12 CRC: <i>Prawo dziecka do bycia wysłuchanym</i>
GC N°14	Uwaga ogólna nr 14 CRC: <i>Prawo dziecka do wzięcia pod uwagę najlepiej pojętego interesu dziecka jako najważniejszej przesłanki</i>
GPJD	Wytyczne ONZ w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich (Wytyczne z Rijadu lub Wskazania Rijadzkie)
HRC	Rada Praw Człowieka
IAYFJM	Międzynarodowe Stowarzyszenie Sędziów Rodzinnych i Nieletnich
ICCPR	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych
MACR	Minimalny wiek odpowiedzialności karnej
MLMR	Projekt „Mój prawnik, moje prawa”
NGO	Organizacja pozarządowa
OP3 UNCRC	Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie procedury komunikacji
PGALA	Zasady i wytyczne ONZ dotyczące dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych
RAJJ	Wzorcowe reguły minimum NZ dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (Reguły pekińskie).
RPJDL	Zasady ONZ w sprawie ochrony nieletnich pozbawionych wolności lub Reguły hawańskie
SLDC	Socio-Legal Defence Centre – Centrum Pomocy Społeczno-Prawnej ¹
SPT	Podkomisja ONZ ds. Zapobiegania Torturom
TS	Karta techniczna
TEU	Traktat o Unii Europejskiej
TFEU	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej
UDHR	Uniwersalna Deklaracja Praw Człowieka
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
UNCRC	Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka
UPR	Powszechny Przegląd Okresowy

¹ W przypadku tego projektu używamy definicji Centrum Pomocy Społeczno-Prawnej opracowanej przez Defense for Children International (DCI): <https://defenceforchildren.org/socio-legal-defence-centres/>.

W niniejszym Przewodniku znajdują się odniesienia do:

PRAWA WIĄŻĄCEGO

Zasady prawa wiążącego są zawarte w instrumentach międzynarodowych i regionalnych, które są prawnie wiążące lub które ustanawiają zobowiązania w prawie krajowym państw członkowskich UE. Zasady te zazwyczaj są wypracowane w drodze negocjacji między państwami członkowskimi Organizacji Narodów Zjednoczonych, Rady Europy lub Unii Europejskiej w celu opracowania zestawu powszechnie uznawanych norm.

PRAWA MIĘKKIEGO

Zasady prawa miękkiego zawarte są w instrumentach międzynarodowych i regionalnych, które nie są prawnie wiążące lub nie stanowią żadnego zobowiązania w prawie krajowym państw członkowskich UE. Niemniej jednak te zasady i wytyczne zawierają interpretacyjne i ustalone wskazówki dla państw członkowskich.

ORZECZNICTWA

Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ECtHR) i Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (CJEU) mają znaczenie dla państw członkowskich UE. Decyzje ECtHR są wiążące i powinny przynajmniej stanowić wskazówkę dla każdego państwa członkowskiego UE.

POSTĘPOWANIA W SPRAWACH DZIECI

Zestaw dyrektyw UE dotyczących prawa do rzetelnego procesu sądowego odnosi się do "postępowania karnego". Niemniej jednak w celu ułatwienia lektury tego Przewodnika, stosujemy termin "postępowanie w sprawach dzieci" na określenie wszystkich postępowań, w których może być zaangażowane dziecko będące w konflikcie z prawem, bez względu na ustawodawstwo państw członkowskich UE.

POZBAWIENIA WOLNOŚCI²

Do celów niniejszego Przewodnika będziemy używać terminu „pozbawienie wolności”, a nie „zatrzymanie”, aby objąć nim wszystkie zakłady zamknięte, które niekiedy są zakładami karnymi lub w których dzieci są więzione. Miejszem, w którym dziecko może być pozbawione wolności, jest według niniejszego Przewodnika każdy publiczny lub prywatny zakład karny, poprawczy, edukacyjny, opiekuńczy, społeczny, terapeutyczny, medyczny lub administracyjny, którego dziecko nie może opuścić w dowolnym momencie ("leave at will").

² Definicja ta została zaczerpnięta z Praktycznego przewodnika *Monitoring places where children are deprived of liberty (Monitorowanie miejsc, w których dzieci są pozbawione wolności)* (s. 14), opracowanego przez belgijską organizację DCI w ramach finansowanego przez UE projektu Prawa dzieci za kratami i dostępnego pod adresem: <https://defenceforchildren.org/wp-content/uploads/2016/02/DCI-Practical-GuideEN.pdf>. □

WPROWADZENIE

“Na całym świecie rosną obawy przed naruszeniem praw dzieci w dzisiejszych czasach (dzieci, które mają kontakt z systemem sprawiedliwości w wyniku podejrzenia lub oskarżenia o popełnienie przestępstwa). Polityka i praktyka w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich należą do obszarów najczęściej krytykowanych przez Komitet Praw Dziecka, który jest organem odpowiedzialnym za monitorowanie wdrażania Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka. Komitet odniósł się do problemów w tej dziedzinie w odniesieniu do około dwóch trzecich sprawozdań krajowych, które do tej pory poddał przeglądowi. Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich nie jest jednak uważany za najwyższy priorytet w wielu krajach, a jego realia często są ukrywane lub ignorowane¹.”

W 1998 roku Nigel Cantwell, współzałożyciel ruchu Defence for Children International (DCI), wydał w czasopiśmie Centrum Badań UNICEF Innocenti Digest publikację poświęconą głównym problemom dotyczącym wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich. Dwadzieścia lat później pomimo zaleceń Komitetu Praw Dziecka działającego przy ONZ (Komitet CRC) w sprawie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich zbyt wiele dzieci podejrzanych lub oskarżonych o popełnienie przestępstwa nadal pada ofiarą łamania ich podstawowych praw człowieka.

Konwencja ONZ o prawach dziecka (UNCRC) definiuje system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w art. 40 ust. 3 i 4 jako system wymiaru sprawiedliwości, który powinien być w szczególności stosowany wobec dzieci podejrzanych, oskarżonych bądź uznanych za winne pogwałcenia prawa karnego, w sposób właściwy dla ich dobra, a także proporcjonalny zarówno w stosunku do okoliczności, jak i do popełnionego wykroczenia. Ponadto zgodnie z art. 37 aresztowanie, uwięzienie dziecka lub pozbawienie wolności mogą zostać zastosowane jedynie jako środek ostateczny. Inne międzynarodowe i regionalne instrumenty i normy dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich są zgodne z UNCRC i potwierdzają przede wszystkim cel edukacyjny systemu, co oznacza, że system wymiaru sprawiedliwości nie powinien być w żadnym wypadku ściśle rozumiany jako mechanizm nakładania sankcji karnych. Niestety w praktyce tak nie jest.

W kontekście tego Przewodnika definicja „systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich² lub postępowań w sprawach nieletnich” wymaga obszernej interpretacji, aby uwzględnić zarówno postępowanie uznawane za opiekę społeczną lub edukację, ale także postępowanie kończące się pozbawieniem dziecka wolności. Pod żadnym pozorem państwa członkowskie UE

¹ See <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest3e.pdf>.

² Wykaz niektórych głównych norm dotyczących wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich: Reguły pekińskie, Wskazania Rijadzkie, Reguły hawańskie, Wytyczne CoE w sprawie CFJ oraz zestaw dyrektyw 2010/64/UE, 2012/13/UE, 2013/48/UE, 2016/800/UE i 2016/1919/UE. Instrumenty te zostały szczegółowo omówione w Poradniku dla państw członkowskich UE. □

nie powinny rezygnować z zabezpieczeń gwarantowanych dzieciom znajdującym się w konflikcie z prawem za pomocą instrumentów międzynarodowych i regionalnych, ponieważ nie uznają one postępowań w sprawie nieletnich za "postępowanie karne".

Dla kogo jest ten Przewodnik?

Nasze badania pokazują, że:

- ➊ Dzieci w konflikcie z prawem nie zawsze są reprezentowane przez prawnika i nie zawsze korzystają z pomocy prawnika;
- ➋ Nawet gdy dzieci korzystają z pomocy prawnika, prawnik niekoniecznie specjalizuje się w reprezentowaniu dzieci;
- ➌ Nawet, jeśli dzieci są wspierane przez wyspecjalizowanego prawnika, nie zawsze są one reprezentowane na wszystkich etapach postępowania w sprawach nieletnich;
- ➍ W niektórych państwach członkowskich UE dzieci mogą zrzec się prawa do pomocy prawnika.

Niniejszy Przewodnik ma na celu podniesienie świadomości wśród prawników na temat ich podstawowej roli jako inicjatora zmian w zwalczaniu łamania praw dzieci w postępowaniach.

Zdajemy sobie sprawę z trudności, z jakimi mogą się spotkać prawnicy podczas wykonywania swojego zawodu. Przeszkody wynikające z kontekstu, okoliczności, ograniczeń finansowych, wymiaru sprawiedliwości i warunków pracy prawnika mogą skomplikować ich misję i zadania.

Mamy jednak nadzieję, że ten Przewodnik zapewni prawnikom narzędzia do poprawy ich roli względem dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich. Prawnik pracujący z dziećmi musi być doradcą dziecka, który pomoże dziecku w postępowaniu przed sądem dla nieletnich w celu zapewnienia dziecku poszanowania i ochrony jego praw procesowych.

Cele Przewodnika

Niniejszy Podręcznik został opracowany przede wszystkim, aby służyć jako **praktyczne narzędzie** dla prawnika pracującego z dziećmi przedstawiające, na czym taka rola powinna polegać w praktyce i jak połączyć wiedzę prawniczą (znajomość instrumentów prawnych i norm) z umiejętnościami miękkimi (język przyjazny dziecku, odpowiednia komunikacja, podejście do dzieci i inne porady techniczne niezbędne podczas obrony dziecka w postępowaniu przed sądem). Struktura i długość tego Przewodnika zostały zaprojektowane z myślą o zapewnieniu prawnikom pracującym z dziećmi przydatnych narzędzi, z których mogą korzystać w codziennej pracy.

Szczegółowe cele Przewodnika to:

- ❶ **Nacisk na prawo dziecka do dostępu do prawnika** zgodnie z dyrektywą 2013/48/UE oraz **prawo do pomocy prawnej ze strony prawnika** zgodnie z dyrektywą 2016/800/UE;
- ❷ **Analiza innych praw proceduralnych dzieci w konflikcie z prawem** zgodnie z dyrektywami 2010/64/UE, 2012/13/UE i 2016/1919/UE.³

Niniejszy Przewodnik ma zasięg europejski. W związku z tym konieczne mogą być pewne zmiany w celu dostosowania go do różnych kontekstów lub specyfiki krajowej. Na przykład Irlandia, Wielka Brytania i Dania odstąpiły od większości dyrektyw UE dotyczących prawa do sprawiedliwego procesu.

Jak korzystać z Przewodnika?

Niniejszy Przewodnik składa się z poradnika, któremu towarzyszą karty techniczne.

Poradnik został podzielony na cztery części:

Część A skupia się na kluczowych pojęciach związanych z zakresem niniejszego Przewodnika, aby dać czytelnikowi ogólny obraz kontekstu:

- ❶ Kim jest dziecko?
- ❷ Kim jest dziecko w konflikcie z prawem?
- ❸ Jaki jest minimalny wiek odpowiedzialności karnej?
- ❹ Czym jest system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich?

³ Szczegółowe informacje na temat tych dyrektyw można znaleźć w karcie technicznej załączonej do Poradnika dla państw członkowskich UE *How to ensure the rights of children in conflict with the law? (Jak zapewnić prawa dzieci w konflikcie z prawem?) (TS 3)*. □



Część B określa ogólną rolę i misję prawnika w obronie dziecka w postępowaniu przed sądem krajowym przez rozróżnianie (a) ogólnej roli prawnika od (b) specyfiki prawników pracujących z dziećmi.

Część C przedstawia konkretne działania, które prawnicy pracujący z dziećmi powinni podejmować na różnych etapach postępowania w sprawach nieletnich na etapie postępowania przygotowawczego, rozprawy sądowej oraz na etapie poprocesowym.

Informacje uzupełniające i dodatkowe można znaleźć w **części D**.

Ponadto pięć **kart technicznych (TS)** dołączono do poradnika. Karty te zawierają więcej informacji technicznych na temat instrumentów prawnych i procedur, aby ułatwić czytanie niniejszego Przewodnika.

- ❶ **TS 1** zawiera szczegółowy przegląd **obowiązujących międzynarodowych i regionalnych instrumentów prawnych i norm**, które gwarantują dzieciom w konflikcie z prawem ich prawa procesowe w postępowaniu przed sądem dla nieletnich;
- ❷ **TS 2** ma na celu podniesienie świadomości wśród prawników na temat tego, czym są „spory strategiczne” i jak z nich korzystać, aby zwiększyć poszanowanie praw dziecka. Niniejsza karta techniczna zapewnia prawnikowi narzędzia umożliwiające podejmowanie niezbędnych kroków w przypadku sporów strategicznych na poziomie międzynarodowym (ONZ) i regionalnym (CoE i UE);
- ❸ **TS 3** zapewnia prawnikowi **listę kontrolną dotyczącą prawa do pomocy adwokata** (art. 6 dyrektywy 2016/800/UE);
- ❹ **TS 4** zapewnia prawnikowi **listę kontrolną dotyczącą prawa do indywidualnej oceny** (art. 7 dyrektywy 2016/800/UE);
- ❺ **TS 5** zawiera przydatne dla prawnika informacje na temat **istniejących programów szkoleniowych na temat praw dziecka** w różnych państwach członkowskich UE.

Zaleca się, aby karty techniczne były używane razem z poradnikiem.



Obowiązki prawnika



Karta techniczna



Cytat



Szczególne cechy postępowania z dziećmi



Odniesienia



Ważne

A. KLUCZOWE POJĘCIA

Ta część przewodnika wyjaśnia najważniejsze pojęcia dotyczące opisywanego zagadnienia. Jej struktura oparta jest na międzynarodowych standardach i narzędziach dotyczących praw dzieci. Powinny być one brane pod uwagę w procesie implementacji unijnych dyrektyw odnoszących się do prawa do rzetelnego postępowania.

1. Kim jest dziecko?

„Dziecko” oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu (18) lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność. (UNCRC, art. 1¹; Dyrektywa 2016/800/UE, art. 3.1²)



Jeżeli nie ma pewności, czy osoba ukończyła 18 lat, domniemywa się, że osoba ta jest dzieckiem. (Dyrektywa 2016/800/UE, art. 3, ostatni akapit)

18 lat to „wiek pełnoletności”, próg dorosłości. Jest to moment, w którym dzieci przejmują kontrolę prawną nad swoją osobą, działaniami i decyzjami³, i tym samym kontrola nad nimi i obowiązki prawne ich rodziców lub opiekunów prawnych dobiega końca. Wiek pełnoletności niekoniecznie odpowiada psychicznej lub fizycznej dojrzałości danej osoby i nie należy go mylić z minimalnym wiekiem odpowiedzialności karnej (MACR) (zob. poniżej s.24) □

Na potrzeby tego Przewodnika będziemy używać terminu „dziecko”, a nie „nieletni”, „młody człowiek”, „małoletni”, nawet jeśli młoda osoba w wieku 15 lub 17 lat niekoniecznie postrzega siebie jako „dziecko”.

Niniejszy Przewodnik ma zastosowanie również do młodych osób dorosłych, mających więcej niż 18 lat, podejrzanych lub oskarżonych, w przypadku w którym:

- Młoda osoba dorosła jest podejrzana lub oskarżona o przestępstwo popełnione, gdy była dzieckiem;
- Młoda osoba dorosła była objęta postępowaniem przed sądem dla nieletnich, gdy była dzieckiem.

¹ Konwencja definiuje „dziecko” jako istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że ustawodawstwo danego kraju obniży wiek prawny, w jakim uzyskuje się pełnoletność. Komitet Praw Dziecka, organ monitorujący Konwencję, zachęca państwa do zmiany wieku, w którym uzyskuje się pełnoletność, jeżeli został określony na wiek poniżej 18 lat oraz do podniesienia ochrony wszystkich dzieci poniżej 18. roku życia. (Zob. https://www.unicef.org/crc/files/Guiding_Principles.pdf).

² Konwencja Praw Dziecka definiuje dziecko jako osobę poniżej 18 roku życia, chyba że prawo krajowe przewiduje możliwość wcześniejszego nabycia pełnoletności. Komitet Praw Dziecka zachęca Państwa – Strony Konwencji do weryfikacji wieku pełnoletności, jeśli jest on ustanowiony poniżej 18 r. życia i podniesienia stopnia ochrony dzieci poniżej tego wieku.

³ Mogą istnieć różne rodzaje wymagań dotyczących wieku prawnego obok pojęcia pełnoletności, na przykład wiek, w którym dzieci mogą brać ślub, głosować i współpracować z systemem wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych lub uzyskać dostęp do mechanizmów wnoszenia skarg.

2. Kim jest dziecko w konflikcie z prawem?

„Dziecko w konflikcie z prawem” oznacza osobę, która osiągnęła wiek odpowiedzialności karnej, ale nie osiągnęła pełnoletności (poniżej 18 lat), i która jest podejrzana lub oskarżona o popełnienie przestępstwa na podstawie krajowego prawa karnego, któremu podlega. (CRC/C/GC/10, Wprowadzenie, §1)

Wiek, który należy wziąć pod uwagę w celu ustalenia, czy dziecko jest w konflikcie z prawem, to maksymalnie wiek w momencie popełnienia przestępstwa.

Dziecko będące w konflikcie z prawem, któremu zarzuca się popełnienie określonego czynu, uczestniczy w postępowaniu przed sądem. W wielu krajach postępowania, które skutkują sankcjami i innymi środkami, nie są klasyfikowane jako postępowania „karne” w świetle prawa krajowego, lecz mają charakter postępowania karnego, zgodnie z niezależnym rozumieniem określenia „karny” przyjętym przez organy międzynarodowe i regionalne. Zostanie to dokładniej omówione poniżej za pomocą konkretnych przykładów krajowych. Należy podkreślić, że to samo rozumowanie zostało przyjęte w niniejszym Przewodniku. □

3. Jaki jest minimalny wiek odpowiedzialności karnej?

Wiek odpowiedzialności karnej to wiek, który dana osoba osiągnęła w chwili, w której domniemywa się, że jest zdolna do naruszenia prawa karnego, a tym samym podlega osądowi wydanemu przez sąd karny lub inny właściwy organ.

Zwykle wiek odpowiedzialności karnej nie pokrywa się z wiekiem pełnoletności, w związku z czym tych dwóch pojęć nie można mylić⁴.

⁴ Zob. UNCRC, art. 40.3; Komitet CRC, Uwaga ogólna nr 10, Prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich, (CRC/C/GC/10), §31-35; Reguły pekińskie, Reguła 4.

3.1 Minimalny wiek odpowiedzialności karnej (MACR)

W ramach Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka zachęca się państwa-strony do ustanowienia *minimalnej granicy wieku, poniżej której dzieci będą posiadały domniemanie niezdolności do naruszenia prawa karnego*. (UNCRC, art. 40.3 a)

Nie istnieją żadne międzynarodowe normy ustanowione prawem wiążącym określające, czym powinien być MACR. Z tego powodu istnieją duże rozbieżności w zakresie MACR w państwach będących stronami UNCRC⁵, w tym w UE. Taka różnorodność wynika z różnych krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich. (Zob. poniżej, s. 43) □

Wytyczne są jednak zapewniane przez instrumenty prawa miękkiego, takie jak Wzorcowe reguły minimum NZ dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich ("Reguły pekińskie"), które zalecają, aby wszelkie MACR *nie były ustalane na zbyt niskim poziomie, mając na uwadze fakty dojrzałości emocjonalnej, umysłowej i intelektualnej* (Reguła 4).

Ponadto Komitet CRC uważa, że MACR w wieku poniżej 12 lat nie jest akceptowany w skali międzynarodowej. (CRC/C/GC/10, §32)

W niektórych krajach dopuszcza się wyjątki od MACR. Pozwalają one na stosowanie niższego MACR w przypadkach, w których dziecko na przykład jest oskarżone o popełnienie poważnego przestępstwa lub gdy dziecko uważa się za wystarczająco dojrzałe, aby mogło zostać pociągnięte do odpowiedzialności karnej (CRC/C/GC/10, §34). Zdaniem Komitetu CRC wyjątki te nie powinny być dozwolone: państwa będące stronami UNCRC muszą ustalić MACR, który nie pozwala na stosowanie niższego wieku. (CRC/C/GC/10, §34)

MACR sześciu krajów partnerskich zaangażowanych w projekt „Mój prawnik, moje prawa” jest na następującym poziomie⁶:

MACR	BELGIA	IRLANDIA	HOLANDIA	BULGARIA	WŁOCHY	POLSKA
	Brak granicy wieku*	12 lat**	12 lat	14 lat	14 lat	17 lat***

* Belgia nie określiła wyraźnie wieku, poniżej którego dzieci nie podlegają odpowiedzialności na gruncie prawa karnego. W związku z tym nie ma minimalnego wieku, poniżej którego dziecko nie może być przedmiotem środka nałożonego przez sąd dla nieletnich (zazwyczaj 12 lat). Niemniej jednak niektóre rodzaje środków nie mogą zostać wprowadzone poniżej pewnego wieku (zazwyczaj 14 lat).

** Dzieci w wieku 10 lat mogą być pociągnięte do odpowiedzialności karnej za poważne przestępstwa.

*** W przypadku niektórych konkretnych przestępstw dzieci mogą być sądzone od 15 roku życia. Co więcej, środki poprawcze mogą zostać nałożone na dzieci, które popełniły czyn zabroniony między 13 a 17 rokiem życia.

⁵ CRC/C/GC/10, §30: Wiek ten waha się od bardzo niskiego poziomu 7 lub 8 lat do godnego pochwały wysokiego poziomu 14 lub 16 lat. Znaczna liczba państwo-stron Konwencji stosuje dwie granice minimalnego wieku odpowiedzialności karnej.

⁶ Kompletny wykaz i więcej szczegółów dotyczących MACR w całej Europie można znaleźć na stronie internetowej Międzynarodowej Sieci na rzecz Praw Dziecka (CRIN) pod adresem: <https://www.crin.org/en/home/ages/europe>.

3.2 Poniżej minimalnego wieku odpowiedzialności karnej

Komitet CRC wyraził swoją opinię w Komentrzach ogólnych nr 10.:

Uważa się, że dzieci poniżej MACR nie są zdolne do naruszenia prawa i powinny być stroną wyłącznie w postępowaniu o zastosowanie środków poprawczych, ochronnych, opiekuńczych lub wychowawczych. (CRC/C/GC/10, §31.1)

Oznacza to, iż w przypadku uznania, że dziecko w wieku poniżej MACR naruszyło prawo karne, lub w przypadku oskarżenia dziecka o popełnienie przestępstwa dziecko to nie może brać udziału w postępowaniu karnym. (CRC/C/GC/10, §33)

3.3 Powyżej minimalnego wieku odpowiedzialności karnej

Dzieci powyżej MACR w momencie popełnienia przestępstwa, ale młodsze niż 18 lat, mogą być formalnie oskarżone i mogą podlegać procedurom karnym. (CRC/C/GC/10, §31)

Oznacza to, że domniemywa się, że mają one zdolność naruszania prawa karnego i w związku z tym są odpowiedzialne za swoje działania.

Przy podejmowaniu decyzji co do odpowiedzialności karnej konkretnego dziecka należy wziąć pod uwagę nie tylko jego wiek, ale także jego dojrzałość rozwojową lub stopień jego indywidualnego rozeznania i zrozumienia. (Reguły pekińskie, komentarz do reguły 4)

W związku z tym dziecko powyżej MACR, które popełni przestępstwo, nie może zostać pociągnięte do odpowiedzialności karnej, jeśli sędzia uznałby jego niedojrzałość rozwojową

Dziecko powyżej MACR może podlegać postępowaniu, które może przybrać formę modelu poprawczego, ochronnego, wychowawczego lub karnego, w zależności od systemu krajowego. Procedury te, wraz z ostatecznym wynikiem, muszą jednak być w pełni zgodne z zasadami systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich zgodnie z opinią Komitetu CRC. (CRC/C/GC/10, §31.2)

3.4 Młode osoby dorosłe powyżej 18 lat

Po ukończeniu 18 lat dziecko staje się młodą osobą dorosłą i może uczestniczyć w postępowaniach karnych jako osoba dorosła.

Niemniej jednak zdaniem Komitetu CRC młode osoby dorosłe, które popełniły przestępstwo w dzieciństwie (poniżej 18 roku życia) lub które były dziećmi, gdy zostały objęte postępowaniem karnym, mają prawo do bycia sądzonym w ramach wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. (CRC/C/GC/10, §37)

Ani limit wiekowy, ani granica wiekowa nie są wymienione w UNCRC lub w Komentarzu ogólnym Komitetu CRC nr 10 w sprawie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, aby ograniczyć podstawowe prawo młodych osób dorosłych, które popełniły przestępstwo w jednej z wyżej wymienionych sytuacji, do korzystania z wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

Komitet CRC, GC Nr 10, § 37:

Komitet pragnie przypomnieć Państwom-Stronom, że uznały prawo każdego dziecka podejrzewanego lub oskarżonego o naruszenie prawa karnego, lub uznanego winnym naruszenia prawa karnego do bycia traktowanym zgodnie z postanowieniami artykułu 40 Konwencji. Oznacza to, że każda osoba w wieku poniżej 18 lat w czasie domniemanego popełnienia przestępstwa musi być traktowania zgodnie z zasadami wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich.

W związku z tym niniejszy przewodnik ma również zastosowanie do tej kategorii osób, nawet jeżeli na poziomie UE zasada ta nie jest zgodna ze standardami międzynarodowymi⁷.

Opierając się na międzynarodowym przepisie zawartym w Komentarzu Ogólnym Komitetu CRC jedynym powodem ograniczenia tej podstawowej zasady powinno być przedawnienie przestępstw. Okres przedawnienia przestępstwa określa termin, po upływie którego przestępstwo nie może być ścigane ani wyrok nie może być egzekwowany. Po wygaśnięciu przedawnienia przestępstwa sąd nie ma jurysdykcji do sądenia lub ukarania oskarżonego.

Poniższe przykłady ilustrują sytuacje, w których młoda osoba dorosła powinna zostać osądzona przed sądem dla nieletnich:

Fikcyjne przykłady:

Chłopiec popełnia przestępstwo, gdy ma 15 lat. Możliwość wniesienia aktów oskarżenia pozostaje w mocy. Po ukończeniu 24 lat zostaje aresztowany i oskarżony o popełnienie tego przestępstwa. 24-letni mężczyzna zostanie wysłuchany przez policję w sprawie podnoszonych faktów i osądzony przez sąd dla dorosłych. Przestępstwo nie uległo przedawnieniu (np. 10 lat). W związku z tym zgodnie z UNCRC mężczyzna powinien być sądzony za to przestępstwo jako młoda osoba dorosła przed sądem dla nieletnich i powinien korzystać ze wszystkich gwarancji oferowanych przez instrumenty międzynarodowe i regionalne.

Dziewczyna popełnia przestępstwo w wieku 17 lat. Możliwość wniesienia aktów oskarżenia pozostaje w mocy. Po ukończeniu 33 lat zostaje ona aresztowana i oskarżona o popełnienie tego przestępstwa. 33-letnia kobieta zostaje przesłuchana przez policję w sprawie podnoszonych faktów i osądzona przez sąd dla nieletnich, o ile nie zostanie przekroczony czas przedawnienia przestępstwa (np. 10 lat). Działania w celu wymierzenia sprawiedliwości mogą zostać podjęte w okresie dziesięciu lat od zaistnienia podnoszonych faktów (tj. od momentu, gdy dziewczyna miała 17 lat + 10 lat). W związku z tym nie można jej już osądzać za to przestępstwo, ani jako osobę dorosłą, ani jako młodą osobę dorosłą, która popełniła przestępstwo, gdy była dzieckiem.

Ponadto Komitet CRC z zadowoleniem przyjmuje rozszerzenie stosowania zasad wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich w stosunku do młodych osób dorosłych, które popełniły przestępstwo, gdy miały 18 lat lub więcej, co ma miejsce w niektórych krajach:

Komitet CRC, GC Nr 10, §38:

Komitet z zadowoleniem zauważa, że niektóre Państwa-Strony pozwalają na stosowanie zasad i przepisów wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich w stosunku do osób w wieku 18 lat i starszych, zazwyczaj do 21 lat, albo w ramach zasady ogólnej, albo w drodze wyjątku.

⁷ Więcej informacji na ten temat można znaleźć w rozdziale poświęconym Dzieciom, które osiągnęły pełnoletność przed postępowaniem lub w jego trakcie (Children who reach majority before or during the start of the proceedings) w Poradniku dla państw członkowskich, s. 28. □

4. Czym jest system wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci? I jakie są jego główne zasady?

Każde państwo członkowskie UE jest odpowiedzialne za ustanowienie i wdrożenie własnego krajowego systemu wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci.

UNCRC, art. 40.3:

Państwa-Strony będą sprzyjały tworzeniu praw, procedur organów oraz instytucji odnoszących się specjalnie do dzieci podejrzanych, oskarżonych bądź uznawanych winnymi pogrwałenia prawa karnego.

Państwa członkowskie UE stosują różne rodzaje postępowań, które bazują na różnych modelach w zależności od celu wspomnianych postępowań (np. postępowanie karne, środki naprawcze, wychowawcze, opiekuńcze lub pomoc społeczna itp.). Zazwyczaj modele te są łączone lub mieszane.

Niemniej jednak niezależnie od tych różnic każdy kraj jest związany wymogami UNCRC w celu ustanowienia przyjaznego dzieciom systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

To, czy system ten będzie przyjazny dzieciom, zależy od zasad ustanowionych na poziomie międzynarodowym i regionalnym, które powinny być przestrzegane przez kraje. Wszystkie te zasady zostały najpierw zidentyfikowane przez (a) ONZ, (b) opracowane przez Radę Europy (CoE), a następnie (c) włączone do prawa UE. Zasady te zostały wymienione i opisane poniżej.

4.1 Zasady ONZ: Cztery główne zasady UNCRC i zasady fundamentalne dla wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich

UNCRC jest najszerzej ratyfikowaną konwencją na świecie i obejmuje pełny zakres międzynarodowych praw człowieka, w tym praw obywatelskich, kulturowych, gospodarczych, politycznych i społecznych, a także aspekty prawa humanitarnego⁸.



Według Komitetu CRC W zarządzaniu wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich Państwa-Strony muszą systematycznie stosować zasady ogólne zawarte w artykułach 2, 3, 6 oraz 12 Konwencji UNCRC oraz zasady fundamentalne dla wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich zapisane w artykułach 37 oraz 40. (CRC/C/GC/10, §5-14)

⁸ Aby ułatwić interpretację i zrozumienie UNCRC, UNICEF opublikował Podsumowanie praw wynikających z Konwencji o prawach dziecka dostępne pod adresem: https://www.unicef.org/crc/files/Rights_overview.pdf.

Wspomniane artykuły UNCRC zostały wyodrębnione jako główne zasady przez Komitet CRC podczas jego pierwszej sesji w 1991 roku, kiedy sformułowano wytyczne dotyczące sposobu, w jaki państwa powinny opracowywać swoje sprawozdania dla Komitetu (CRC/G/5/1991, §13; CRC/C/58/1996, §25-47; CRC/GC/2003/5, §12) i stanowią ogólne wymagania dla wszystkich praw dziecka, w tym tych dotyczących wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich:

- 1) Prawo do niedyskryminacji (UNCRC, art. 2);
- 2) Zasada najlepiej pojętego interesu dziecka (UNCRC, art. 3);
- 3) Prawo do życia, warunków życia i rozwoju (UNCRC, art. 6);
- 4) Prawo do wyrażania własnych poglądów i bycia wysłuchanym (UNCRC, art. 12).

Te główne zasady powinny być stosowane systematycznie wraz z zasadami fundamentalnymi dla wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich zawartymi w artykułach 37 i 40 UNCRC (zob. poniżej, s. 34) □, w tym system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich musi być przyjazny dzieciom, dostosowany do potrzeb i praw dziecka objętego postępowaniem w sprawach nieletnich, i skoncentrowany na tych potrzebach i prawach, a przez to różny od systemu wymiaru sprawiedliwości dla osób dorosłych. W szczególności UNCRC zapewnia zestaw podstawowych zasad, których przestrzeganie zapewnia, aby dzieci wchodzące w konflikt z prawem były traktowane zgodnie z podstawowymi prawami dziecka (człowieka). Istnieją gwarancje, które są podstawowymi prawami człowieka (np. godność ludzka), a także szczególne gwarancje i prawa procesowe dla dzieci przed postępowaniem sądowym przeciwko nieletniemu, w trakcie tego postępowania i po jego zakończeniu, które są kluczowe dla zapewnienia przestrzegania prawa dziecka do sprawiedliwego procesu (np. informacje dostosowane do wieku dziecka i jego poziomu zrozumienia informacji, rola rodziców w postępowaniu, zasada resocjalizacji itp.) (zob. poniżej, s. 50). □

I. Brak dyskryminacji

Konwencja UNCRC ma zastosowanie wobec każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, niezależnie od rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych, statusu majątkowego, niepełnosprawności, cenzusu urodzenia lub jakiegokolwiek innego tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego. (UNCRC, art. 2)

Nie ma żadnych podstaw do niesprawiedliwego traktowania jakiegokolwiek dziecka. W związku z tym wszystkie dzieci, które weszły w konflikt z prawem, muszą być równo traktowane i mogą korzystać z praw procesowych bez dyskryminacji. (Zob. również Zasada pekińska 2 ust. 1).

Szczególną uwagę należy zwrócić na przypadki dyskryminacji i różnice, które mogą dotyczyć grup dzieci w trudnej sytuacji, takich jak dzieci żyjące na ulicy, dzieci należące do mniejszości rasowej, etnicznej, religijnej lub językowej, dzieci ludności rdzennej, dzieci płci żeńskiej, dzieci z niepełnosprawnościami oraz dzieci, które wchodzą w konflikt z prawem więcej niż raz (recydywiści). (CRC/C/GC/10, §6)

II. Najlepiej pojęty interes dziecka

Artykuł 3 UNCRC stanowi, że we wszystkich działaniach dotyczących dzieci sprawą nadrzędną jest najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka. Uwaga ogólna nr 14 (CRC/C/GC/14) zawiera wiążące wskazówki dotyczące stosowania artykułu 3 UNCRC.

Państwa członkowskie UE powinny zastanowić się, w jaki sposób ich decyzje wpłyną na dzieci, w szczególności ma to zastosowanie do przepisów, polityki i budżetu. (CRC/GC/2003/5, §19, §27, §51 i 52)

Komitet CRC, GC Nr 5, §12, art. 3.1:

Każdy organ lub instytucja ustawodawcza, administracyjna i każdy organ lub instytucja wymiaru sprawiedliwości ma obowiązek stosowania zasady jak najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka poprzez systematyczne analizowanie wpływu lub potencjalnego wpływu ich decyzji lub działań na prawa i interesy dziecka.

We wszystkich decyzjach podejmowanych w trakcie rozpatrywania sprawy dotyczącej dziecka kwestią nadrzędną powinno być zapewnienie dobra dziecka⁹.

Komentarz ogólny nr 10 Komitetu CRC zawiera wskazówki dotyczące stosowania artykułu 3 UNCRC w zarządzaniu wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich. (CRC/C/GC/10, §10)

Komitet CRC, GC Nr 10, §10:

Ochrona najlepiej pojętego interesu dziecka oznacza na przykład, że tradycyjne cele wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, czyli represja i wymierzenie kary, w przypadku przestępców będących dziećmi muszą ustąpić miejsca celom resocjalizacyjnym i sprawiedliwości naprawczej.

Państwa członkowskie UE powinny włączyć resocjalizację do ich systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, zamiast koncentrować się na sankcjach. Państwa członkowskie UE, w których system wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich pozostaje nadmiernie represyjny, powinny w większym stopniu skupić się na resocjalizacji. Należy dążyć do znalezienia alternatyw dla uwięzienia dziecka w celu poprawy reakcji państw na przestępczość i przemoc nieletnich.

⁹ Istnieje różnica między „obiektywnym najlepszym interesem dziecka”, zwykle określanym przez sędziego zajmującego się sprawami nieletnich lub inny odpowiedni organ, a „subiektywnym najlepszym interesem dziecka”, o które wnioskuje dziecko.

III. Prawo do życia, warunków życia i rozwoju

Dzieci mają prawo do życia i rozwoju. Rządy powinny zapewnić dzieciom odpowiednie warunki życia i zdrowego rozwoju. Wszystkie formy pozbawienia wolności (w tym aresztowanie, zatrzymanie lub umieszczenie dziecka w zakładzie karnym) mają bardzo negatywne konsekwencje dla harmonijnego rozwoju dziecka i w znacznym stopniu utrudniają jego reintegrację w społeczeństwie. (CRC/C/GC/10, §11)

W związku z tym pozbawienie wolności powinno być stosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas. (UNCRC, art. 37 b)

IV. Prawo do wyrażania własnych poglądów i bycia wysłuchanym¹⁰

UNCRC wymaga, aby dziecko, które jest w stanie wyrazić swoje poglądy, mogło to robić swobodnie i aby jego poglądy były traktowane z należytą wagą, stosownie do wieku i dojrzałości dziecka.

UNCRC, art. 12.2:

W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym, dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego.

Ta część artykułu 12 odnosi się konkretnie do prawa dziecka, które weszło w konflikt z prawem, do pomocy prawnej w przygotowaniu i przedstawieniu swojej obrony.

Prawo do bycia wysłuchanym oznacza również, że dziecko ma prawo do skutecznego uczestnictwa w postępowaniu, które go dotyczy (UNCRC, art. 40.2 (b) (iv)), wyrażenia swoich poglądów, wypowiedzenie się na temat tego, co myśli, oraz uwzględnienie jego opinii przez sąd i wszystkie odpowiednie podmioty uczestniczące w postępowaniu.

Aby zagwarantować prawo do skutecznego uczestnictwa, postępowanie powinno być specjalnie dostosowane do dzieci. (UNCRC, art. 40.3)

¹⁰ Poradnik dotyczący Wspierania wdrażania artykułu 12 (UNCRC) w systemie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich został opublikowany w ramach finansowanego przez UE projektu project Twelve i jest dostępny pod następującym adresem: http://www.dei-belgique.be/IMG/pdf/dci_-_twelve_handbook_eng_web.pdf. □□

Komentarz ogólny Nr 12 komitetu CRC zawiera wskazówki, w jaki sposób zagwarantować dziecku prawo do wyrażania własnych poglądów w postępowaniu dotyczącym dziecka. (CRC/C/GC/12, pkt 13)

Równie ważne jest prawo dziecka do zachowania milczenia i prawo do niewyrażania swoich poglądów, jeżeli uczestniczy ono w postępowaniu, które go dotyczy. Aby to zapewnić, rola prawników pracujących z dziećmi ma podstawowe znaczenie w doradzaniu dziecku, kiedy zachowanie milczenia leży w najlepszym interesie dziecka.

Komitet CRC, GC nr 10, Brak dyskryminacji

Państwa-Strony muszą podjąć wszystkie niezbędne środki, aby zapewnić dzieciom, które weszły w konflikt z prawem, równe traktowanie. Wiele dzieci, które weszły w konflikt z prawem, jest także ofiarami dyskryminacji, np. w zakresie dostępu do edukacji lub na rynku pracy. Należy podjąć odnośne środki w celu zapobiegania takiej dyskryminacji, m.in. poprzez zapewnienie byłym przestępcom, będącym dziećmi, odpowiedniego wsparcia i pomocy w ich wysiłkach w reintegracji w społeczeństwie, oraz należy prowadzić kampanie publiczne podkreślające ich prawo do podjęcia konstruktywnej roli w społeczeństwie

Komitet CRC, GC nr 10, Prawo do życia, warunków życia i rozwoju

Państwa-Strony powinny kierować się i inspirować tym przyrodzonym prawem każdego dziecka w opracowywaniu skutecznych krajowych programów i polityki zapobiegania przestępczości nieletnich. Artykuł 37 (a) Konwencji CRC wyraźnie zakazuje kary śmierci i kary dożywotniego więzienia bez możliwości wcześniejszego zwolnienia. Pozbawienie wolności, w tym aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka powinno być stosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas, tak aby zapewnić pełne poszanowanie prawa dziecka do rozwoju.

Komitet CRC, GC nr 10, Prawo do wyrażania własnych poglądów i bycia wysłuchanym

Prawo dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka powinno być w pełni szanowane i realizowane na każdym etapie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

Komitet zauważa, że głosy dzieci mających do czynienia z systemem wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich stają się coraz silniejszym czynnikiem prowadzącym do poprawy i reformy systemu oraz przestrzegania ich praw.

**GŁÓWNE
ZASADY
UNCRC**

Komitet CRC, GC nr 10, Najlepiej pojęty interes dziecka

We wszystkich decyzjach podejmowanych w kontekście zarządzania wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich ochrona najlepiej pojętego interesu dziecka oznacza na przykład, że tradycyjne cele wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, czyli represja i wymierzenie kary, w przypadku przestępców będących dziećmi muszą ustąpić miejsca celom resocjalizacyjnym i sprawiedliwości naprawczej. Sprawą nadrzędną powinno być zabezpieczenie najlepiej pojętego interesu dziecka.

4.2 Fundamentalne zasady ONZ, które odnoszą się konkretnie do wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich

- UNCRC

Artykuły 37 i 40 Konwencji UNCRC poświęcone są tematyce wymiaru sprawiedliwości dla dzieci. Artykuły te wymieniają ważne prawa dzieci, które weszły w konflikt z prawem, takie jak wykorzystywanie pozbawienia wolności jako środka ostatecznego, prawo do oddzielenia dziecka od osób dorosłych, które zostały pozbawione wolności, prawo dostępu do adwokata i wszelkie inne prawa proceduralne niezbędne do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy sądowej, które mają również zastosowanie do osób dorosłych.

Oprócz środków ochrony dostępnych osobom dorosłym dzieci oskarżone o naruszenie prawa karnego lub uznane winnymi pogwałcenia prawa karnego mają prawo do *traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka, które umacnia w nim poszanowanie podstawowych praw i wolności innych osób oraz uwzględnia wiek dziecka i celowość sprzyjania jego reintegracji dla podjęcia przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie.* (UNCRC, art. 40.1)

- Komitet CRC

W Komentarzu ogólnym nr 10 w sprawie praw dziecka w sferze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich Komitet CRC precyzuje wskazówki na temat tego, jak należy wdrażać UNCRC (CRC/C/GC/10 z dnia 25 kwietnia 2007 r.).

Według Komitetu CRC kompleksowa polityka dotycząca wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich musi być dostosowana do potrzeb dziecka oraz musi obejmować następujące elementy podstawowe (CRC/C/GC/10, §15 do §89):

- ➊ zapobieganie przestępczości nieletnich;
- ➋ interwencje bez uciekania się do postępowania sądowego (postępowanie zastępcze) oraz interwencje obejmujące postępowanie sądowe z konkretnymi dostosowaniami proceduralnymi;
- ➌ minimalny wiek w odpowiedzialności karnej i górna granica wieku w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich;
- ➍ gwarancje rzetelnego procesu sądowego;
- ➎ pozbawienie wolności, w tym aresztowanie tymczasowe i kara pozbawienia wolności jako środek ultima ratio, stosowany na jak najkrótszy termin.

- Reguły Pekieńskie

Aby system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich mógł być uznany za przyjazny dzieciom, powinien on być zgodny nie tylko z UNCRC, ale także z innymi podstawowymi standardami międzynarodowymi, w tym ze Wzorcowymi regułami minimum Narodów Zjednoczonych dotyczącymi wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich („Reguły Pekieńskie”), które, nawet jeśli nie są prawnie wiążące, stanowią minimalne warunki, które zostały przyjęte na arenie międzynarodowej w odniesieniu do traktowania dzieci, które weszły w konflikt z prawem.

Reguły Pekieńskie, Reguła 5 Zadania wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich

Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich powinien mieć na uwadze dobro nieletniego i zapewniać, że każda reakcja, z jaką spotyka się nieletni przestępca, będzie odpowiednio uwzględniać okoliczności czynu i osobę sprawcy.

- Wskazania Rijadzkie

Wytyczne ONZ w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich (Wskazania Rijadzkie) określają praktyczne, pozytywne i proaktywne podejście do zapobiegania wzrostowi przestępczości wśród młodzieży, które opiera się na różnych (niewiązących) metodach mających na celu zmniejszenie nieletnich do przestępstw.

Wskazania Rijadzkie, Zasady podstawowe:

Zapobieganie przestępczości nieletnich stanowi istotną część zapobiegania przestępczości w społeczeństwie. Młody człowiek może rozwinąć w sobie antyprzestępcze postawy przez angażowanie się w działania zgodne z prawem i użyteczne społecznie oraz przez przyjmowanie wyrażającej humanitaryzm postawy wobec społeczeństwa i egzystencji ludzkiej.

Krajowa polityka zapobiegania przestępczości nieletnich powinna ułatwiać socjalizację i integrację wszystkich dzieci, koncentrując się na wspieraniu rodzin w trudnej sytuacji, w szczególności poprzez angażowanie dzieci zagrożonych wykluczeniem społecznym.

4.3 Wytyczne Rady Europy „Wymiar sprawiedliwości przyjazny dzieciom”

Wytyczne Rady Europy (CoE) w sprawie Wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom (CFJ)¹² stanowią kolejny kluczowy instrument w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci, który ma na celu zwiększenie dostępu dzieci do wymiaru sprawiedliwości i rozwiązanie kwestii sposobu ich traktowania w systemie wymiaru sprawiedliwości. Wytyczne promują zasady najlepiej pojętego interesu dziecka, troskę i opiekę nad dziećmi, a także mają na celu zagwarantowanie dzieciom odpowiedniego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, traktowania ich z szacunkiem, równego traktowania przy jednoczesnym poszanowaniu rządów prawa. Zachęcają również do rozwoju multidyscyplinarnych podejść, szkolenia, a także nakładają na państwa członkowskie wymóg zapewnienia gwarancji na wszystkich etapach postępowania wobec nieletnich.

Mimo iż z formalnego punktu widzenia Wytyczne CoE w sprawie CFJ nie są prawnie wiążące, opierają się one na istniejących i wiążących międzynarodowych i europejskich normach i instrumentach, takich jak UNCRC. (Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Preambuła, s. 13)

Dyrektywa 2016/800/UE, motyw 7:

W niniejszej dyrektywie wspiera się prawa dziecka, uwzględniając wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom.

Zgodnie z tymi Wytycznymi „wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku” oznacza:

Wytyczne Rady Europy w sprawie CFJ, definicje:

Systemy sądownictwa, w których gwarantuje się poszanowanie i skuteczne wykonanie wszystkich praw dzieci na możliwie najwyższym poziomie, mając na uwadze wymienione poniżej zasady oraz należyte uwzględniając stopień dojrzałości dziecka i jego możliwości poznawcze, a także okoliczności danej sprawy. Chodzi w szczególności o wymiar sprawiedliwości, który jest dostępny, dostosowany do wieku, sprawny, spełnia normy należytej staranności, uwzględnia potrzeby i prawa dziecka oraz jest do nich dostosowany, przestrzega praw dziecka, w tym prawa do rzetelnego procesu sądowego, uczestnictwa w postępowaniu i rozumienia go, poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a także prawa do integralności i godności.

¹² Wytyczne te są dostępne pod adresem: <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

Wytyczne CoE podkreślają również znaczenie stosowania środków alternatywnych w postępowaniu sądowym, ale na ściśle określonych warunkach.

Wytyczne CoE w sprawie CFJ, część IV, §24:

Należy zachęcać do korzystania z alternatywnych rozwiązań względem postępowania sądowego, takich jak mediacja, programy profilaktyczne (zamiast mechanizmów sądowych) i alternatywne metody rozwiązywania sporów, w każdym przypadku, w którym mogą one służyć dobru dziecka. Wstępne zastosowanie takich rozwiązań alternatywnych nie powinno być wykorzystane jako przeszkoda w dostępie dziecka do wymiaru sprawiedliwości.

4.4 Zasady wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom w prawie UE

Unia Europejska poświęciła szeroką gamę gwarancji procesowych osobom podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniu karnym zgodnie z Harmonogramem działań mających na celu umocnienie praw procesowych.¹³

Do dnia dzisiejszego pięć dyrektyw UE dotyczy praw osób podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym (zarówno dzieci, jak i osób dorosłych):

- ➊ Dyrektywa 2010/64/UE w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym;
- ➋ Dyrektywa 2012/13/UE w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym;
- ➌ Dyrektywa 2013/48 w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym Europejskiego Nakazu Aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumienia się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności;
- ➍ Dyrektywa 2016/343 w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym.
- ➎ Dyrektywa 2016/1919 w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wnioski w postępowaniu dotyczącym Europejskiego Nakazu Aresztowania.

¹³ Rezolucja Rady dotycząca harmonogramu działań mających na celu wzmocnienie praw procesowych osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym, 30 listopada 2009 r., JO C/295/1.

Dyrektywy te, które zwane są „dyrektywami dotyczącymi praw do rzetelnego procesu sądowego”, zostały szczegółowo przeanalizowane w Poradniku skierowanym do państw członkowskich UE. □

W 2016 roku UE przyjęła dyrektywę 2016/800/UE¹⁴ w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym w celu ustalenia minimalnych wiążących standardów w państwach członkowskich UE. Dyrektywa ta jest jedyną, która jest skierowana specjalnie do dzieci, które weszły w konflikt z prawem, i dlatego stanowi główny instrument, który umożliwił włączenie niektórych zasad wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom do prawa UE.

Dyrektywa 2016/800/UE, motyw 1:

Celem niniejszej dyrektywy jest ustanowienie gwarancji procesowych mających zapewnić dzieciom, to jest osobom, które nie ukończyły 18 lat, będącym podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym możliwość zrozumienia i śledzenia przebiegu takiego postępowania oraz wykonywania przysługującego im prawa do rzetelnego procesu sądowego, oraz zapobieganie ponownemu popełnianiu przez dzieci czynów zabronionych, a także wspieranie ich integracji społecznej.

Dyrektywa uwzględnia UNCRC, Wytyczne CoE w sprawie CFJ (jak wspomniano powyżej), Europejską Konwencję Praw Człowieka (ECHR), Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ICCPR) i należy ją rozpatrywać w połączeniu z artykułami 21.1 i 24 Karty praw podstawowych UE (EUCFR), która obejmuje cztery główne zasady UNCRC (brak dyskryminacji, uczestnictwo, najlepiej pojęty interes dziecka i zapewnienie dzieciom dobrych warunków życia).

¹⁴ Dyrektywa 2016/800/UE jest dostępna pod adresem: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TX/?uri=CELEX:32016L0800>. Irlandia, Zjednoczone Królestwo i Dania nie są związane niniejszą dyrektywą, ponieważ odstąpiły od przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości Unii Europejskiej.

B. KIM JEST PRAWNIK PRACUJĄCY Z DZIEĆMI?

1. Pojęcie

Na potrzeby tego Przewodnika będziemy używać terminu „prawnik pracujący z dziećmi” na określenie prawnika specjalizującego się w obronie dzieci uczestniczących w postępowaniu w sprawach nieletnich.

Wytyczne CoE w sprawie CFJ pomagają lepiej zrozumieć, jakie cechy i umiejętności są wymagane od prawnika pracującego z dziećmi.

Wytyczne Rady w sprawie CFJ, zasada 39:

Prawnicy reprezentujący dzieci powinni być przeszkoleni w dziedzinie praw dziecka i kwestii powiązanych oraz powinni dysponować odpowiednim poziomem wiedzy w tym zakresie, przechodzić ustawiczne, szczegółowe szkolenia i powinni umieć porozumiewać się z dziećmi na ich poziomie zrozumienia.

2. Rola „prawnika pracującego z dziećmi”

Jak wskazano w preambule do Konwencji o prawach dziecka: *„dziecko, z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu.*

Prawniki pracujący z dziećmi musi mieć takie same kwalifikacje jak prawnik dla osób dorosłych, ale powinien dodatkowo dostosować swoją rolę i działać w różny sposób w zależności od wieku i dojrzałości dziecka oraz jego szczególnych praw jako dziecka, które weszło w konflikt z prawem.

Obecnie tylko kilka państw członkowskich UE ustanowiło specjalną kategorię prawników specjalizujących się w obronie dzieci (np. Belgia, Holandia, Włochy, Luksemburg i Hiszpania). Prawnicy będą musieli odnieść się do przepisów krajowych ustanowionych przez radę adwokacką, do której należą, a dokładniej do rozporządzeń określających rolę i mandat prawników pracujących z dziećmi, w celu dostosowania swojej roli do każdego konkretnego przypadku.

Nawet jeśli specjalizacja ta nie istnieje w danym kraju¹, prawnicy będą musieli przestrzegać ogólnych przepisów dla prawników ustanowionych przez ich radę adwokacką lub inne odpowiednie organy, mając na uwadze ich różną rolę „strażników” praw dziecka.

Podstawowe Zasady ONZ dotyczące Roli Prawnika (BPRL)² zawierają dokładny opis ogólnych obowiązków prawnika.

¹ W ramach projektu MLMR zaleca się państwom członkowskim UE zorganizowanie takiej specjalizacji na poziomie krajowym lub lokalnym (zob. Poradnik skierowany do państw członkowskich UE).

² Zob. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>.

2.1 Ogólna rola prawnika

Prawnik pracujący z dziećmi to przede wszystkim prawnik. Kiedy zajmuje się on sprawą dziecka, jest on zobowiązany do wykonywania obowiązków związanych z jego rolą.

Do głównych obowiązków prawników, które są już im dobrze znane, należą³:

a. Przestrzeganie podstawowych zasad zawodu

- ➊ Niezależność;
- ➋ Lojalność;
- ➌ Uczciwość;
- ➍ Staranność;
- ➎ Godność;
- ➏ Respektowanie tajemnicy zawodowej;
- ➐ Umiejętności zawodowe i odpowiedzialność: Prawnik nie podejmuje się prowadzenia sprawy, jeśli wie lub powinien wiedzieć, że nie ma dostatecznych kompetencji do jej prowadzenia.

b. Respektowanie ogólnych obowiązków wobec klienta (osoby dorosłej lub dziecka)

Prawnik pomaga klientowi w przygotowaniu obrony. Prawnik doradza, prowadzi działania mające na celu osiągnięcie przez strony pojednania i reprezentuje klienta przed sądem.

Karta podstawowych zasad prawnika (BPRL) zawiera wspólną definicję obowiązków prawników. Zasady te powinny być przestrzegane i uwzględniane przez państwa członkowskie UE, które je zatwierdziły. Następnie państwa członkowskie muszą stosować i dostosowywać zasady w ramach swoich krajowych przepisów i praktyk.

W szczególności zasada 13 BPRL stanowi, że:

Obowiązki prawnika w stosunku do jego klientów obejmują:

a) doradztwo w zakresie ich praw i zobowiązań, oraz sposób działania systemu prawnego w tym zakresie;

b) pomoc klientom w każdy właściwy sposób oraz podejmowanie kroków prawnych w celu ochrony ich interesów;

c) pomoc klientom przed właściwymi sądami, trybunałami lub władzami administracyjnymi.

³ Zob. <http://www.ccbp.eu/documents/professional-regulations/>.

c. Znajomość ogólnych zasad prawa karnego

Ogólne zasady prawa karnego są zwykle stosowane w postępowaniach sądowych dla nieletnich, niezależnie od modelu wprowadzonego na poziomie krajowym (opieka społeczna, system karny, administracyjny lub inny).⁴

Artykuł 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (ECHR) gwarantuje prawo do rzetelnego procesu sądowego i określa gwarancje, które stanowią ogólne zasady prawa karnego.

Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ECtHR) opracował przewodnik zawierający wytyczne mające na celu pomóc prawnikom zrozumieć główne zasady i odnośne orzecznictwo dotyczące artykułu 6 (aspekt karny).⁵

Zasady te muszą być przestrzegane w każdym postępowaniu. Prawnik zobowiązany jest do zweryfikowania i dostosowania ich do sytuacji dziecka (zob. następny rozdział Szczególna rola prawnika występującego w charakterze obrońcy dziecka, s. 43). □

Konieczna jest znajomość i praktyka w zakresie zasad:

ECHR, art. 6§1

- ➊ Prawo do bycia sądzonym przez sąd ustanowiony ustawą (również UN-CRC, art. 40 ust. 2 lit. b) pkt iii));
- ➋ Niezawisłość i bezstronność sądu (również UNCRC, art. 40 ust. 2 lit. b) pkt iii));
- ➌ Uczciwość: równość broni i postępowanie kontradyktoryjne, uzasadnianie orzeczeń sądowych, prawo do zachowania milczenia i odmowy zeznań przeciwko sobie, wykorzystanie materiału dowodowego, uwięzienie i zrzeczenie się tych gwarancji.
- ➍ Wysłuchanie publiczne (dla osób dorosłych) **vs.** Rozprawy sądowe pod nieobecność publiczności dla dzieci w konflikcie z prawem (również dyrektywa 2016/800/UE, art. 14.2 Prawo do ochrony prywatności i UNCRC, art. 40 ust. 2 lit. b) pkt vii) Poszanowanie prywatności na wszystkich etapach postępowania)⁶;
- ➎ Prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie (również dyrektywa 2016/800/UE, art. 13 Terminowe i staranne rozpoznawanie sprawy i UNCRC, art. 40 ust. 2 lit. b) pkt iii)).⁷

⁴ W związku z tym zasady prawa cywilnego i administracyjnego mogą również mieć zastosowanie w zależności od warunków krajowych.

⁵ Zob. http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf. Dostępny jest również przewodnik w zakresie stosowania artykułu 6 uwzględniający aspekt cywilny.

⁶ W Irlandii art. 94 Ustawy o dzieciach z 2001 r. z późniejszymi zmianami zawiera podobne przepisy dotyczące postępowania z wyłączeniem jawności i określa osoby, które mogą być obecne podczas postępowania dotyczącego dzieci.

⁷ W Irlandii art. 73 ust. 1 Ustawy o dzieciach z 2001 r. z późniejszymi zmianami stanowi, że W miarę możliwości rozprawa przed sądem powinna być zorganizowana w taki sposób, aby czas, przez jaki os-

ECHR, art. 6§2

- Domniemanie niewinności (również UNCRC, art. 40 ust. 2 lit. b) pkt i) oraz dyrektywa 2016/343/UE).

ECHR, art. 6§3

- Prawa do obrony obejmujw:
 - Informacje o istocie i przyczynie skierowania oskarżenia (również UNCRC, art. 40 ust. 2 lit. b) pkt ii)).⁸
 - Przygotowanie obrony (odpowiedni czas, odpowiednie udogodnienia, np. prawo dostępu do akt sprawy, konsultacje z prawnikiem) (również UNCRC, art. 40 ust. 2 lit. b) pkt ii)).
 - Prawo do bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę (praktyczna i skuteczna pomoc prawna), prawo do kontaktowania się z prawnikiem w warunkach zachowania prywatności (również dyrektywa 2016/800/UE, art. 6), pomoc prawna (również dyrektywa 2016/800/UE, art. 18), przesłuchanie świadków (również UNCRC, art. 40 ust. 2 lit. b) pkt iv), bezpłatna pomoc tłumacza (również UNCRC, art. 40 ust. 2 lit. b) pkt vi) i dyrektywa 2010/64/UE);
 - Skuteczne uczestnictwo (również dyrektywa 2016/800/UE, art. 16); np. prawo do obecności, prawo do wysłuchania i śledzenia postępowania, prawo do wyrażania (lub nie) swoich poglądów oraz prawo do zachowania milczenia podczas postępowania..

Jak wspomniano powyżej, większość tych zasad jest również wymieniona w innych międzynarodowych i regionalnych instrumentach dla dzieci, takich jak UNCRC, wytyczne CoE w sprawie CFJ i dyrektywa 2016/800/UE.

2.2 Szczególna rola prawnika występującego w charakterze obrońcy dziecka

Szczególną rolą prawnika pracującego z dzieckiem jest udzielanie dziecku pomocy w celu umożliwienia mu skutecznego skorzystania z prawa do obrony zgodnie z art. 6.2 dyrektywy 2016/800/UE.

oby zaangażowane w postępowanie muszą czekać na to postępowanie, był ograniczony do minimum.
⁸ W Irlandii art. 57 Ustawy o dzieciach z 2001 r. z późniejszymi zmianami określa informacje, które należy przekazać dziecku, które zostało zatrzymane i znajduje się w areszcie policyjnym na posterunku policji (Garda). W tej części zapisano również, że dziecko musi zostać poinformowane o przysługującym mu prawie do konsultacji z prawnikiem i jak może skorzystać z tego prawa.

Aby zrozumieć, jakie umiejętności powinien posiadać prawnik występujący w charakterze obrońcy dziecka, które weszło w konflikt z prawem, ważne jest zapoznanie się z tym ostatnim artykułem w połączeniu z artykułami 40 i 12 UNCRC.

Artykuł 40 ust. 2 lit. b) pkt ii) UNCRC stanowi, że: *Państwa-Strony zapewnią każdemu dziecku, które podejrzewa się, oskarża lub uznaje winnym pogwałcenia prawa karnego, przynajmniej następujące gwarancje: [...] zapewnienie prawnej lub innej pomocy w przygotowaniu i prezentowaniu jego obrony.*

Oznacza to, że dzieci oskarżone o łamanie prawa karnego mają prawo do pomocy prawnej i sprawiedliwego traktowania w systemie sprawiedliwości, który respektuje ich prawa.

Artykuł 12.1 UNCRC podkreśla znaczenie *zapewnienia dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawa do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka.*

W związku z tym dzieci mają prawo do wyrażenia własnych poglądów, a poglądy te powinny zostać przyjęte z należytą wagą, w przypadku gdy dzieci te weszły w konflikt z prawem. Prawo do wyrażania własnych poglądów jest ściśle związane z prawem do informacji na każdym etapie postępowania. Poziom uczestnictwa dziecka w podejmowaniu decyzji musi być zawsze adekwatny do poziomu dojrzałości dziecka.

Niezależnie od tego, czy adwokat jest prawnikiem wybranym przez dziecko, czy wyznaczony z urzędu przez sąd lub właściwy organ, musi on:



a. Być osobą, do której dziecko ma zaufanie

Aby zdobyć zaufanie dziecka, prawnik musi zostać przeszkolony w zakresie tego, jak należy:

- Poprowadzić dziecka przez postępowanie w sprawie nieletniego; W tym celu prawnik powinien dobrze zrozumieć, w jaki sposób działa system wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci (w szczególności system opieki społecznej, który odgrywa kluczową rolę w tego rodzaju kwestiach), i mieć wiedzę na temat różnych środków, jakie można podjąć w tego rodzaju postępowaniu. Może to obejmować unikanie postępowania sądowego, jeżeli leży to w najlepszym interesie dziecka (np. poprzez zaproponowanie postępowania zastępczego lub alternatywnych środków).

Ponadto prawnicy pracujący z dziećmi powinni dobrze rozumieć rolę każdego uczestnika postępowania w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich i umieć wyjaśnić dziecku jego rolę.

Prawnik jest jedynym specjalistą, który powinien być obecny w całym postępowaniu przed sądem dla nieletnich (a także po jego zakończeniu). Dlatego ważne jest, aby dziecko było reprezentowane przez **tego samego prawnika** na różnych etapach postępowania, jeżeli jest to możliwe.

- ❶ **Poinformować dziecko o jego prawach w języku zrozumiałym dla dziecka (tj. przyjaznym dziecku).**
- ❷ **Poinformować dziecko o różnych opcjach i realistycznych oczekiwaniach;**
- ❸ **Wysłuchać dziecko i wziąć pod uwagę jego punkt widzenia;** Ma to zasadnicze znaczenie dla zagwarantowania dziecku prawa do skutecznego udziału w procesie. Jeśli dziecko nie wyraża swojej opinii, ponieważ nie jest w stanie lub nie chce tego zrobić, prawnik powinien jedynie zagwarantować poszanowanie praw dziecka i upewnić się, że sędzia ma środki niezbędne do wydania opinii i podjęcia decyzji w najlepszym interesie dziecka.
- ❹ **Nawiązać kontakt z dzieckiem oparty na zaufaniu;**
- ❺ **Komunikować się z dzieckiem podczas postępowania poprzez budowanie aktywnej komunikacji dwukierunkowej;**
- ❻ **Spotykać się z dzieckiem kilka razy** w środowisku, które jest odpowiednie i dostosowane do potrzeb dziecka;
- ❼ **Dokonywać regularnej oceny dojrzałości i rozwoju umiejętności dziecka.**

b. Być rzecznikiem dziecka i obrońcą jego opinii i interesów

Rodzina dziecka ani inne osoby sprawujące władzę rodzicielską nie powinny mieć wpływu na relacje prawnika z dzieckiem. Prawnicy muszą udzielać dzieciom odpowiednich wskazówek i działać w najlepiej pojętym interesie dziecka, a nie w interesie członków jego rodziny, nawet jeśli prawnik został powołany przez rodzinę dziecka i otrzymuje od niej wynagrodzenie.

- ❶ **Rozumieć, jaki jest punkt widzenia dziecka, i przekazać go za pomocą formalnej procedury;** W trakcie słuchania poglądów dziecka i interakcji z dzieckiem prawnicy powinni próbować zrozumieć, jakie jest jego zrozumienie sytuacji i jakie są jego życzenia, aby przekazać prze-

slanie sędziemu, nawet jeśli opinia dziecka nie wydaje się być rozsądna, realistyczna ani istotna w oczach osoby dorosłej. Dla dziecka ważne jest, aby miało poczucie bycia wysłuchanym, rozumianym i wspieranym, aby jego głos był obecny w postępowaniu. Prawnik będzie miał wówczas okazję doradzić dziecku i wyjaśnić mu konsekwencje jego rozumowania. W ten sposób dziecko będzie mogło podjąć świadomą decyzję. Ponadto konieczne jest, aby prawnik wprowadził logikę dziecka do dyskusji między dorosłymi, bez pozbawiania dziecka prawa do wypowiedzania się przed sędzią lub odpowiednimi organami

- ❶ **Zidentyfikować najlepiej pojęty interes dziecka** (analiza poszczególnych przypadków); Prawnik powinien zawsze być w stanie ocenić możliwy wpływ (pozytywny lub negatywny) wszystkich decyzji dotyczących dziecka i jego zdrowia fizycznego i psychicznego. Ocena i ustalenie najlepiej pojętego interesu dziecka wymaga przestrzegania prawa do rzetelnego procesu sądowego. Ponadto w uzasadnieniu decyzji należy wykazać, że prawa procesowe zostały wyraźnie uwzględnione. (CRC/C/GC/14, §6)
- ❷ **Poprosić o zastosowanie wszelkich niezbędnych dostosowań proceduralnych,**⁹ ponieważ dzieci, które weszły w konflikt z prawem, mają prawo do uczestniczenia w specjalnym postępowaniu dostosowanym do ich wieku i potrzeb.

W szczególności należy zapewnić dziecku następujące gwarancje:

- Zestaw nagrań audiowizualnych przesłuchania przez policję lub inne organy ścigania;
- Rozprawy sądowe odbywają się z wyłączeniem jawności (co do zasady) (zob. także Reguły Pekińskie 8.1 i 8.2);
- Traktowanie spraw dotyczących dzieci w sposób terminowy i sumienny;
- Zaangażowanie osób, na których spoczywa odpowiedzialność rodzicielska (lub innej odpowiedniej osoby dorosłej);
- Rodzice powinni otrzymać wszystkie niezbędne informacje dotyczące sytuacji ich dziecka (te same informacje, które dziecko ma prawo otrzymać) i mają prawo towarzyszyć dziecku podczas rozpraw sądowych, a także podczas innych etapów postępowania w sprawie nieletniego (jeżeli nie są w sytuacji konfliktu interesów w odniesieniu do ich dziecka). W związku z tym każde dziecko znajdujące się w konflikcie z prawem ma prawo do obecności swoich rodziców i prawnika bez konieczności wyboru między nimi.

⁹ Zob. dyrektywa 2016/800/EU, art. 5, 9, 13, 14.2 oraz 15.

- ➊ **Umożliwić przedstawienie poglądów dziecka innym zainteresowanym stronom** (rodzicom lub innej odpowiedniej osobie dorosłej i specjalistom pracującym w systemie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich); Prawnik musi mieć kontakt ze wszystkimi zainteresowanymi stronami – jeśli jest to możliwe w obecności dziecka - aby uniknąć bycia wykluczonym z ich decyzji. Powinien on zapewnić multidyscyplinarną współpracę mającą na celu zapewnienie skutecznego egzekwowania prawa dziecka do bycia wysłuchanym w postępowaniu. W każdym wypadku każdy profesjonalista powinien dbać o przestrzeganie obowiązku poufności.
- ➋ **Zaprosić dziecko do uczestnictwa w podejmowaniu decyzji dotyczących dziecka;** Prawnicy zawsze powinni przypominać sędziom o wzięciu pod uwagę opinii dziecka i uzasadnieniu odmowy przyjęcia życzeń dziecka.

c. Współpracować z innymi specjalistami w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich

W kilku państwach członkowskich UE, zgodnie z naszymi badaniami¹⁰, prawnik pracujący z dziećmi często nie jest postrzegany jako narzędzie służące realizacji najlepiej pojętego interesu dziecka, a zatem czasami może być uważany za „przeciwnika” przez innych specjalistów (w tym na przykład sędziów, pracowników socjalnych, opiekunów, kuratorów sądowych, psychologów, psychoterapeutów lub innych).

Ważne jest zatem, aby prawnik pracujący z dziećmi rozumiał swoją rolę w kontekście wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, aby móc w nim aktywnie uczestniczyć.

W szczególności oznacza to, że prawnik musi:



- Zrozumieć jego **wyjątkową rolę** i jego funkcję w ramach postępowania sądowego w sprawach nieletnich;
- **Dobrze rozumieć działanie systemu wymiaru sprawiedliwości i rolę każdej osoby zaangażowanej** w ten system;
- Być świadomy możliwości otrzymania **wsparcia od innych specjalistów** w swojej pracy jako prawnika;
- Ciągłe **komunikować się** z różnymi specjalistami zaangażowanymi w daną sprawę;
- Zacieśniać **współpracę** między różnymi specjalistami;
- **Promować wzajemną znajomość** ról i zadań;
- Przekazywać **głos dziecka** innym specjalistom (dotyczy to również pozytywnej i negatywnej reakcji dziecka dotyczącej konkretnego specjalisty).

¹⁰ Wszystkie sprawozdania krajowe w ramach projektu „Mój prawnik, moje prawa” są dostępne pod adresem: www.mylawyermyrights.eu.

d. Przykładać dużą wagę do szczególnych praw dziecka

- ➊ Prawo do uczestniczenia w postępowaniu sądowym w sprawach nieletnich (UNCRC, art. 12; ECHR, art. 6; i dyrektywa 2016/800/UE, art. 16.1)¹¹ Dziecko ma prawo do skutecznego uczestnictwa, bycia wysłuchanym i wyrażania swoich poglądów, ale jednocześnie dziecko ma również prawo do zachowania milczenia. (Zob. powyżej, s.44 ☐)



Prawnik musi:

- Wysłuchać dziecka na każdym etapie postępowania, wziąć pod uwagę jego poglądy i przekazać je innym specjalistom podczas postępowania sądowego.
- ➋ Prawo do informacji (dyrektywa 2016/800/UE, art. 4 i dyrektywa 2012/13/UE)¹² jest to prawo dziecka do niezwłocznego uzyskania informacji o przysługujących mu prawach (wymieniono poniżej, s.51) ☐ oraz o ogólnych aspektach przebiegu postępowania.



Prawnik musi:

- Upewnić się, że wszystkie niezbędne informacje zostały przekazane dziecku na piśmie (za pomocą pouczenia o prawach¹³), ustnie lub w obu formach, w prostym i przystępnym języku oraz upewnić się, że dziecko otrzymało te informacje i zrozumiało je prawidłowo;
- Kontynuować informowanie dziecka przez powtarzanie tych samych informacji kilka razy, jeżeli jest to konieczne, aby mieć pewność, że dziecko prawidłowo je zrozumiało;
- Odpowiadać na wszystkie pytania dziecka i upewnić się, że dziecko prawidłowo rozumie te odpowiedzi (co nie zawsze ma miejsce).
- ➌ Prawo dziecka do poinformowania podmiotu odpowiedzialności rodzicielskiej (dyrektywa 2016/800/UE, art. 5).¹⁴ Podmiotowi odpowiedzialności rodzicielskiej udzielane są informacje, które dziecko ma prawo otrzymać.

¹¹ W Irlandii art. 91 ust. 1 lit a) Ustawy o dzieciach z 2001 r. z późniejszymi zmianami stanowi, że: Każdy sąd w sprawach dotyczących dzieci oskarżonych o popełnienie przestępstwa powinien kierować się zasadą, że dzieci mają zagwarantowane prawa i równość wobec prawa w takim samym zakresie, co osoby dorosłe, w tym w szczególności prawo do bycia wysłuchanym i do uczestniczenia w każdym postępowaniu sądowym, które może mieć na nie wpływ [...].

¹² W Irlandii art. 57 Ustawy o dzieciach z 2001 r. z późniejszymi zmianami określa informacje, które należy przekazać dziecku, które zostało zatrzymane i znajduje się w areszcie policyjnym na posterunku policji (Garda). W tej części zapisano również, że dziecko musi zostać poinformowane o przysługującym mu prawie do konsultacji z prawnikiem i jak może skorzystać z tego prawa.

¹³ Dyrektywa 2016/800/UE, art. 4.3 oraz dyrektywa 2012/13/UE, art. 4.

¹⁴ W Irlandii art. 58 Ustawy o dzieciach z 2001 r. z późniejszymi zmianami nakłada wymóg m.in. na policję (Garda) powiadomienia rodziców lub opiekuna dziecka o jego zatrzymaniu tak szybko, jak to możliwe oraz wezwania ich do stawienia się na posterunku policji bez zwłoki.



Prawnik musi:

- Poinformować dziecko o tym prawie;
- Pomóc dziecku skontaktować się z rodzicami (lub inną właściwą osobą dorosłą), aby ułatwić wykonanie tego prawa.
- ➍ **Prawo do pomocy adwokata** (dyrektywa 2016/800/UE, art. 6)¹⁵ **obejmuje prawo dostępu do adwokata** bez zbędnej zwłoki po tym, jak dziecko zostanie poinformowane, że jest podejrzane lub oskarżone w postępowaniu karnym (dyrektywa 2013/48/UE, art. 3). Więcej informacji na ten temat można znaleźć w karcie technicznej **TS 3**, która zawiera listę kontrolną dotyczącą prawa do pomocy adwokata.



Prawo do pomocy adwokata: dostęp i pomoc

Dyrektywa 2013/48/UE, art. 3) w porównaniu z Dyrektywą 2016/800/UE (art. 6)

1. Jak wcześniej było wskazane dyrektywy regulujące prawo do rzetelnego postępowania powinny być interpretowane łącznie. Chcemy podkreślić, że art. 6 dyrektywy 2016/800 dotyczący obecności adwokata musi być interpretowany łącznie z dyrektywą 2013/48 w zakresie w jakim reguluje ona dostęp dziecka do adwokata. Główna różnica między tymi dyrektywami polega na tym, że prawo do zrzeczenia się pomocy adwokata nie jest wyraźnie określone w dyrektywie 2016/800/UE, w przeciwieństwie do dyrektywy 2013/48/UE, gdzie jest to wyraźnie ustanowione dla osób dorosłych podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym. Ponadto w dyrektywie 2016/800/UE istnieją pewne przepisy, które zachęcają państwa członkowskie UE, aby nie odstępowały od prawa do pomocy adwokata w sprawach dotyczących dzieci:
 - Dyrektywa 2016/800/UE, art. 6.1 (Pomoc adwokata):
Dzieci będące podejrzany lub oskarżonymi w postępowaniu karnym mają prawo dostępu do adwokata zgodnie z dyrektywą 2013/48/UE. Żaden z przepisów niniejszej dyrektywy, w szczególności niniejszy artykuł, nie narusza tego prawa.

Zgodnie z dyrektywą 2016/800 obowiązkiem Państw Członkowskich jest zapewnienie dzieciom prawnika. Powinien on być ustanowiony na gruncie prawa krajowego. W każdym wypadku dziecko powinno otrzymać asystę prawnika. Gwarancja unijne przewidują, że to prawo dziecka nie może ograniczać się tylko do obecności adwokata lub radcy prawnego w trakcie postępowania, lecz powinno stanowić przejaw aktywnego uczestnictwa w postępowaniu.

¹⁵ W Irlandii art. 57 lit. b) Ustawy o dzieciach z 2001 r. z późniejszymi zmianami stanowi, że funkcjonariusz kierujący posterunkiem policji zobowiązany jest do poinformowania dziecka, które zostało zatrzymane, że jest ono uprawnione do konsultacji z adwokatem i w jaki sposób może ono skorzystać z tego prawa.

- Dyrektywa 2016/800/UE, motyw 25: *Z uwagi na fakt, że dzieci wymagają szczególnego traktowania i nie zawsze są w stanie w pełni rozumieć i śledzić postępowanie karne, w sytuacjach przewidzianych w niniejszej dyrektywie powinny korzystać z pomocy adwokata. W takich sytuacjach państwa członkowskie powinny zadbać o to, by dziecko korzystało z pomocy adwokata, jeżeli dziecko lub podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej nie zapewni takiej pomocy we własnym zakresie.*

2. W zakresie możliwości odstępiania od prawa dostępu do adwokata zarówno dyrektywa 2013/48 oraz 2016/800 muszą być interpretowane wąsko. W dyrektywie 2016/800 znajdują się rozwiązania zachęcające państwa do nieograniczania prawa dzieci do obecności adwokata.

Pomoc adwokata w rozumieniu niniejszej dyrektywy oznacza, że dziecko ma prawo dostępu do adwokata na mocy dyrektywy 2013/48/UE. W związku z powyższym, jeżeli zastosowanie przepisu dyrektywy 2013/48/UE sprawiłoby, że dziecko nie mogłoby skorzystać z pomocy adwokata na mocy niniejszej dyrektywy, takiego przepisu nie powinno stosować się do prawa dzieci do dostępu do adwokata na mocy dyrektywy 2013/48/UE. Z drugiej strony odstępstwa i wyjątki od zasady pomocy adwokata przewidziane w niniejszej dyrektywie nie powinny mieć wpływu na dostęp do adwokata zgodnie z dyrektywą 2013/48/UE lub na prawo do pomocy prawnej z urzędu zgodnie z Kartą i EKPC oraz prawem krajowym i pozostałym prawem unijnym (motyw 26, dyrektywa 2016/800/UE).

3. Podsumowując państwa członkowskie są zobowiązane do zapewnienia dzieciom adwokata. Dzieci nie mogą zrzec się tego prawa.



Prawnik musi:

- Sprawdzić, czy dostęp do pomocy prawnej został zapewniony bez zbędnej zwłoki, gdy dziecko zostanie poinformowane, że jest podejrzane lub oskarżone o popełnienie przestępstwa;
- Upewnić się, że istnieje możliwość spotkania się z dzieckiem oraz kontaktu z nim z zachowaniem poufności i prywatności przed jakimkolwiek procesem lub przesłuchaniem;
- Aktywnie pomagać dziecku;
- Zapewnić skuteczne uczestnictwo dziecka:

- Podczas przesłuchania przez organy ścigania (np. policję);
- Przynajmniej podczas czynności dochodzeniowych i dowodowych, takich jak okazania w celu rozpoznania, w trakcie których podejrzany lub oskarżony znajduje się w grupie innych osób, konfrontacje, eksperymenty procesowe polegające na odtworzeniu przebiegu przestępstwa;
- Zanim dziecko będzie musiało stawić się przed właściwym sądem lub sędzią;
- Podczas postępowania sądowego;
- W okresie pozbawienia wolności lub po tym okresie (więcej informacji na temat można znaleźć w rozdziale Podczas rozprawy sądowej i Etap poprocesowy na s. 77 □).

- **Prawo do pomocy prawnej z urzędu** (dyrektywa 2016/800/UE, art. 18 i dyrektywa 2016/1919/UE) jest prawem dziecka do bezpłatnej pomocy prawnej, a tym samym do skutecznego korzystania z prawa do pomocy adwokata.

Państwa członkowskie UE powinny zapewnić dzieciom sprawiedliwy dostęp do krajowego systemu pomocy prawnej w celu zagwarantowania skutecznego wykonywania prawa dziecka do pomocy adwokata.

Reguły Pekińskie przewidują również, że *Podczas całego postępowania nieletni ma prawo do bycia reprezentowanym przez radcę prawnego lub ubiegania się o bezpłatną pomoc prawną, jeżeli w kraju istnieją przepisy zapewniające taką pomoc* (Reguła 15.1).

Prawnik musi:

- Zapewnić dziecku dostęp do pomocy prawnej zgodnie z przepisami krajowymi;
- Nie pobierać wynagrodzenia od rodziców dziecka ani nie kierować się poleceniami rodziców dziecka;
- Być przeszkolony w zakresie reprezentacji dziecka.

- **Prawo do indywidualnej oceny** (dyrektywa 2016/800/UE, art. 7) jest prawem dziecka do oceny na podstawie jego indywidualnych cech i okoliczności sprawy. Zob. kartę techniczną **TS 4** zawierającą listę kontrolną dotyczącą prawa do indywidualnej oceny.



Czynniki takie jak osobowość i dojrzałość dziecka, jego sytuacja ekonomiczna, społeczna i rodzinna oraz trudna sytuacja wynikająca z jakichkolwiek innych problemów powinny być brane pod uwagę w celu określenia środków ad hoc, podjęcia decyzji lub kierunków działania, które należy podjąć w trakcie postępowania dotyczącego nieletnich.

Dyrektywa 2016/800/UE nie przewiduje żadnej szczególnej roli prawników w odniesieniu do indywidualnej oceny. Niemniej jednak z uwagi na to, że wyniki indywidualnej oceny mogą mieć kluczowe znaczenie dla postępowania i wyników postępowania, prawnicy powinni mieć możliwość brania w niej udziału. Ma to istotne znaczenie dla zapewnienia, aby ocena odbywała się w najlepszy możliwy sposób, a zatem odzwierciedlała indywidualne potrzeby i cechy dziecka.

Zakres stosowania art. 7 dyrektywy 2016/800/UE jest bardzo szeroki.

Przede wszystkim ważne jest wyjaśnienie, że indywidualna ocena nie wydaje się być ukierunkowana na ustalenie faktów przestępstwa ani na fakt, że dziecko było zamieszane w przestępstwo.

Niemniej jednak badanie wszystkich okoliczności sprawy może określać:

- ➊ Zakres odpowiedzialności dziecka (dyrektywa 2016/800/UE, motyw 35);
- ➋ Procedurę lub inne środki do czasu wydania ostatecznego wyroku;
- ➌ Środki mające zaradzić skutkom odpowiedzialności.



W związku z tym prawnik musi:

- Sprawdzić, czy ocena została przeprowadzona w odpowiedni sposób;
- Upewnić się, że ocena została odpowiednio wzięta pod uwagę przy wyborze środków i kroków proceduralnych w trakcie postępowania dotyczącego nieletnich, a także w ostatecznym wyroku;
- Wiedzieć, jak i kiedy należy wykorzystać informacje zawarte w indywidualnej ocenie.

➍ **Prawo do ochrony prywatności** (dyrektywa 2016/800/UE, art. 14)¹⁶ **stanowi, że:**

- Rozprawy sądowe muszą odbywać się z wyłączeniem jawności (zob. także Reguły Pekińskie 8.1 i 8.2);
- Zapisy audiowizualne nie są publicznie rozpowszechniane;
- Media podejmują środki samoregulujące, aby osiągnąć cele określone tym prawem.

¹⁶ W Irlandii art. 94 Ustawy o dzieciach z 2001 r. z późniejszymi zmianami zawiera podobne przepisy dotyczące postępowania z wyłączeniem jawności i określa osoby, które mogą być obecne podczas postępowania dotyczącego dzieci.

Mówiąc szerzej, UNCRC (w szczególności art. 40 ust. 2 lit. b) pkt vii) stanowi, że dziecko ma prawo do pełnego poszanowania spraw z zakresu jego życia osobistego na wszystkich etapach procesowych.

Prawniki musi:

- **Upewnić się, że prawo to jest przestrzegane.**

- ➍ **Prawo do towarzyszenia dziecku w postępowaniu przez podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej (lub inną odpowiednią osobę dorosłą)**, gdy leży to w najlepiej pojętym interesie dziecka (dyrektywa 2016/800/UE, art. 15)¹⁷.

Prawniki musi:

- Upewnić się, że prawo to jest przestrzegane.
- Pomagać dziecku w kontaktowaniu się z odpowiednią osobą dorosłą, jeżeli jego rodzice nie są dostępni lub nie są osobami właściwymi do kontaktu.

- ➍ **Prawo do skutecznego środka naprawczego** w przypadku naruszenia jednego z praw zapisanych w dyrektywie 2016/800/UE (dyrektywa 2016/800/UE, art. 19).

Prawniki musi:

- Poinformować dziecko o dostępnych prawnych środkach naprawczych;
- Dopilnować, aby właściwe organy krajowe wprowadzały w życie takie środki naprawcze, gdy zostaną one przyznane;
- Wykorzystywać litygacje strategiczne jako narzędzie do zwalczania naruszeń praw dzieci w postępowaniach sądowych w sprawie nieletnich; (Więcej informacji na temat litygacji strategicznej zawarto w karcie technicznej **TS 2**);
- Upewnić się, że preferowany środek naprawczy jest sprawiedliwy, skuteczny i dostępny dla dziecka (w razie potrzeby pomoc prawna musi zawsze być dostępna w celu zapewnienia skutecznego dostępu do środka);
- Upewnić się, że dziecko może otrzymać godziwą rekompensatę ekonomiczną za naruszenie swoich praw.

¹⁷ W Irlandii art. 91 Ustawy o dzieciach z 2001 r. nakłada na rodziców/opiekunów dziecka wymóg uczestniczenia we wszystkich etapach m.in. postępowania w sprawach nieletnich oraz przewiduje sankcje za nieobecność. Możliwe są wyjątki, gdy obecność rodzina lub opiekuna nie leży w interesie wymiaru sprawiedliwości, jeżeli miejsce pobytu rodziny lub opiekuna jest nieznanne lub jeżeli dziecko jest w związku małżeńskim.



Kiedy dziecko jest pozbawione wolności

Ma ono zagwarantowane inne szczególne prawa:

- ➊ **Prawo do badania lekarskiego, w tym prawo do pomocy medycznej** jest prawem dziecka pozbawionego wolności do badania lekarskiego w celu dokonania oceny jego ogólnego stanu psychicznego i fizycznego (dyrektywa 2016/800/UE, art. 8)¹⁸.



Prawnik musi:

- Request such an examination when it has not been carried out yet on Zażądać przeprowadzenia takiego badania, jeżeli nie zostało jeszcze przeprowadzone z inicjatywy właściwych organów;
- Sprawdzić, czy badanie zostało przeprowadzone bez nieuzasadnionej zwłoki przez wykwalifikowanego specjalistę;
- Sprawdzić, czy badanie nie jest zbyt inwazyjne dla dziecka;
- Sprawdzić, czy badanie szanuje prywatność dziecka i odbywa się pod nieobecność policjanta lub innego właściwego organu;
- Natychmiast powiadomić właściwe organy, jeżeli badanie medyczne ujawni jakąś formę złego traktowania dziecka w trakcie aresztowania lub pobytu w areszcie;
- Zażądać wezwania pomocy medycznej w razie potrzeby.

- ➋ **Prawo do ograniczenia pozbawienia wolności i zmaksymalizowania wykorzystania środków alternatywnych wobec aresztowania** (dyrektywa 2016/800/UE, art. 10 i 11)¹⁹ oznacza, że:

- Zatrzymanie powinno być stosowane wyłącznie jako środek ostateczny;
- Pozbawienie wolności powinno zostać zastosowane na możliwie najkrótszy odpowiedni czas;
- Środki stanowiące alternatywę wobec aresztowania muszą być zawsze pierwszym z rozważanych wariantów.

¹⁸ Mimo iż nie jest to specyficzne dla dzieci, w Irlandii Instrument ustawy (SI) nr 119/1987 Ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 1984 r. (Traktowanie osób przebywających w areszcie zgodnie z regulaminem posterunków Garda Síochána z 1987 r.) nakłada na funkcjonariusza policji odpowiedzialnego za posterunek wymóg wezwania pomocy medycznej dla osoby aresztowanej, która między innymi jest ranna, pod wpływem alkoholu lub narkotyków i nie odzyskuje przytomności, lub z innego powodu wymaga pomocy medycznej. W nagłych wypadkach odpowiedzialny funkcjonariusz może zlecić przeniesienie osoby do szpitala.

¹⁹ W Irlandii art. 96 ust. 2 Ustawy o dzieciach z 2001 r. z późniejszymi zmianami stanowi, że zatrzymanie powinno być stosowane tylko jako środek ostateczny.



Prawnik musi:

- Znać i rozumieć system wymiaru sprawiedliwości dla dzieci, aby móc zaproponować środki stanowiące alternatywę wobec aresztowania;
- Upewnić się, że sędzia zastosował tę zasadę, aktywnie sprawdzając, czy istnieje odpowiedni środek, który jest mniej szkodliwy niż pozbawienie wolności;
- Sprawdzić, czy orzeczenie o pozbawieniu dziecka wolności jest poddawane regularnym przeglądom;
- Odwiedzać dziecko, gdy jest ono pozbawione wolności;
- Pomóc dziecku pozostać w kontakcie z rodzicami lub odpowiednią osobą dorosłą podczas okresu pozbawienia wolności.

- ➌ **Prawo do szczególnego traktowania w przypadku pozbawienia wolności** (2016/800/UE, art. 12)²⁰ obejmuje:

- **Prawo dziecka do separacji od osób dorosłych w okresie pozbawienia wolności (w tym w areszcie policyjnym);**
- **Prawo do zdrowia i rozwoju fizycznego i psychicznego;**
- **Prawo do edukacji i szkoleń (w tym w przypadku niepełnosprawności fizycznej, sensorycznej lub umysłowej);**
- **Prawo do życia rodzinnego, z którego dziecko musi być w stanie skutecznie i regularnie korzystać poprzez regularne kontakty, wizyty, czasowy powrót do rodziny itp.;**
- **Prawo dostępu do programów wspierających rozwój i reintegrację społeczną dziecka;**
- **Prawo swobodnego praktykowania religii lub wyznania.**

Prawnik musi:

- Podejmować odpowiednie działania, gdy dowie się od dziecka, że jedno z tych praw nie jest przestrzegane;
- Udzielać dziecku porad, jak ono samo może podejmować odpowiednie działania (na przykład poprzez złożenie skargi).

²⁰ W Irlandii art. 158 Ustawy o dzieciach z 2001 r. określa cele poprawczaków w Irlandii, do których należy sprzyjanie reintegracji dzieci w społeczeństwie i przygotowanie dzieci do znalezienia swojego miejsca w społeczeństwie jako osoby, które przestrzegają prawo i są w stanie wnieść pozytywny i produktywny wkład w społeczeństwo. Odbywa się to poprzez zapewnienie odpowiednich programów edukacyjnych, szkoleniowych i innych programów i udogodnień, z uwzględnieniem między innymi dobrostanu dziecka, zapewnienia właściwej opieki i odpowiedniego nadzoru nad dzieckiem, rozwijania relacji między dzieckiem a jego rodziną. Artykuł 199 ww. ustawy zapewnia dzieciom możliwość praktykowania swojej religii.




3. Kodeks postępowania prawników pracujących z dziećmi w postępowaniach w sprawach dzieci


Krajowe kodeksy postępowania dla prawników zarejestrowanych w państwach członkowskich UE są dostępne na stronie internetowej Rady Adwokatur i Stowarzyszeń Prawniczych Europy (CCBE): <http://www.ccbe.eu/documents/professional-regulations/#panel-712-0A>.


Nie ma konkretnych kodeksów postępowania dla *prawników pracujących z dziećmi w postępowaniu w sprawach nieletnich* opublikowanych przez państwa członkowskie UE.

Częściej spotyka się artykuły w ramach ogólnego kodeksu postępowania dla prawników, wyjaśniające, jak słuchać dziecka i jak zarządzać relacjami z jego rodzicami (lub odpowiednimi osobami dorosłymi).

Scenariusze oparte na badaniach

 **W Belgii** nowe rozporządzenie AVOCATS.BE (art. 2.24) wyjaśnia warunki, które musi spełnić adwokat, który chce się zarejestrować i pozostać na liście wydziału ds. nieletnich swojej rady adwokackiej;

 **We Włoszech** ogólny kodeks postępowania dla prawników (art. 56) określa przebieg rozprawy sądowej z udziałem dziecka, podczas gdy w większości lokalnych rad adwokackich istnieją szczegółowe wykazy prawników ds. nieletnich. Na tych listach należy uwzględnić szczególne warunki i szkolenia;

 **W Bułgarii** Kodeks postępowania dla prawników nie zawiera żadnego odniesienia do dzieci, z wyjątkiem ogólnego zakazu dyskryminacji ze względu na wiek.



Prawnik musi:

- Sprawdzić, czy w swoim kraju istnieje specjalny kodeks dla prawników pracujących z dziećmi na szczeblu krajowym lub lokalnym;
- Kierować pytania do właściwych organów (krajowych lub lokalnych rad adwokackich), aby zachęcić je do opracowania szczegółowego rozporządzenia w sprawie roli prawników pracujących z dziećmi (jeżeli taki kodeks lub rozporządzenie jeszcze nie istnieje).

C. PODEJŚCIE KROK PO KROKU W POSTĘPOWANIU PODCZAS OBRONY DZIECKA

Niniejsza część jest bardziej praktyczna i ma na celu pokierowanie działaniami prawnika na każdym etapie postępowania w sprawach nieletnich.

1. Informacje ogólne (na wszystkich etapach postępowania)

1. Jak skutecznie komunikować się z dzieckiem i jak zachęcić dziecko do współpracy?



Dziecko i osoba przydzielona mu do pomocy (prawnik) muszą dysponować odpowiednim czasem i możliwościami w celu przygotowania obrony. Komunikacja między dzieckiem a osobą przydzieloną mu do pomocy, zarówno pisemna, jak i ustna, musi odbywać się w warunkach zapewniających pełne poszanowanie poufności wymienianych komunikatów [...]. (ICCP, art. 14 ust. 3 lit. b) i CRC/C/GC/10, §50)

Dziecko może mieć trudności ze zrozumieniem, jak działa system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich. Dlatego ważne jest, aby dorośli reprezentujący dzieci byli w stanie umożliwić dziecku zrozumienie, co się dzieje i dlaczego, oraz zapewnić, aby poglądy dziecka zostały następnie wysłuchane i reprezentowane w odpowiedni sposób. Znacznie częściej niż dorośli prawnicy muszą ponosić odpowiedzialność za zapewnienie dzieciom, które weszły w konflikt z prawem, skutecznego uczestnictwa w postępowaniu poprzez odpowiednio dostosowane procesy.

a. Komunikacja

Komunikacja jest kluczowym elementem budowania relacji między prawnikiem a dzieckiem.

Dobra komunikacja zwiększy zaufanie dziecka do prawnika. Dlatego ważne jest, aby sposób komunikowania się z dzieckiem był dostosowany do dziecka i uwzględniał potrzeby i zdolności dziecka począwszy od pierwszego spotkania z dzieckiem. Pierwsze wrażenie, jakie prawnik wywrze na dziecku zwykle określa całokształt ich relacji.

Konieczne jest zatem dostosowanie języka i rozwiązywanie problemów w inny sposób z uwzględnieniem zdolności rozumowania dziecka. Prawnicy zawsze muszą mieć na uwadze, że każde dziecko będzie miało inne indywidualne potrzeby. W związku z tym środki komunikacji i język muszą być dostosowane do każdego dziecka.

Na przykład wiele dzieci, które występują przed sądem, ma problemy rozwojowe lub poważne problemy językowe. W niektórych przypadkach zaburzenia te nie są od razu widoczne i jest to kolejny powód, dla którego współpraca prawników z innymi zaangażowanymi podmiotami (takimi jak służby socjalne, psychologowie, psychoterapeuci i wyspecjalizowani lekarze) jest niezbędna.

b. Używany język



Podczas pierwszego spotkania z dzieckiem prawnik powinien¹:

- Używać **języka przyjaznego dziecku**: upraszczać język, unikać żargonu i terminologii prawniczej, korzystać z pomocy wizualnych lub samoprzylepnych karteczek;
- Dostosować swoją mowę ciała, aby uspokoić dziecko;
- Starać się nawiązać i utrzymywać odpowiedni kontakt wzrokowy (uśmiech, skinienie głową, używanie sygnałów niewerbalnych itp.). Pokazuje to bezwarunkowe pozytywne podejście, ułatwia otwarcie w stosunku do mówcy i pomaga dziecku skupić się i słuchać;
- Znaleźć narzędzia, aby wyjaśnić każdemu dziecku informacje, które dziecko powinno mieć, i dostosować te informacje do poziomu dojrzałości i zdolności każdego dziecka;
- Używać krótkich zdań i prostego słownictwa;
- Używać rysunków, zdjęć, obrazów;
- Nie używać pojęć związanych z czasem (np. dwa tygodnie temu, w zeszłym roku, kolejna rozprawa,...), które są trudne do zrozumienia dla dzieci;
- Powtarzać oświadczenia złożone przez dziecko, mówiąc na przykład: *Powiedziałeś xxx, czy przez to masz na myśli yyyy?* Jest to bardzo ważne, ponieważ pozwala to dziecku zatrzymać się i przemyśleć faktyczną treść tego, co powiedziało, i umożliwia prawnikowi sprawdzenie, czy dobrze zrozumiał poglądy dziecka;

¹ Poniższe elementy zostały wymienione na podstawie informacji uzyskanych podczas dwóch warsztatów. Pierwszy został zorganizowany w Londynie przez Youth Justice Legal Centre (<http://www.yjlc.uk>) w czerwcu 2017 roku. Więcej informacji na temat technik komunikacji można znaleźć na stronie: <http://www.yjlc.uk/new-sra-toolkit-for-youth-court-advocacy> oraz na stronie brytyjskiej izby adwokackiej Solicitor's Regulation Authority, która opracowała zestaw narzędzi do wspierania prawników pracujących w wydziale nieletnich Youth Court: <http://www.sra.org.uk/solicitors/cpd/youth-court-advocacy/communicating-effectively.page>. Zestaw narzędzi opracowano przy wsparciu Just for Kids Law (<http://www.justforkidslaw.org/>) oraz stowarzyszenia Association of Youth Offending Team Managers (<http://aym.org.uk/>). Drugie warsztaty zostały zorganizowane przez organizację Fair Trials (<https://www.fairtrials.org/>) w ramach projektu Advancing the Defence Rights of Children w Londynie w lipcu 2017 roku. Warsztaty poświęcone komunikacji z dziećmi podejrzanymi i oskarżonymi zostały poprowadzone przez logopedę Mai van Dijk – Fleetwood-Bird. Więcej informacji można znaleźć na stronie: <https://www.fairtrials.org/the-abs-of-fair-trials-language-in-the-juvenile-justice-system/>.

- Odzwierciedlać słowa, wyrażenia lub emocje. Dzięki temu dziecko może przemyśleć swoje słowa lub emocje i mogą pojawić się kolejne kwestie do dyskusji;
- Podsumować, co mówi dziecko. Jest to kluczowa umiejętność pozwalająca nadać wywiadowi odpowiednią strukturę. Prawnik może skorzystać z tego narzędzia, aby potwierdzić swoje zrozumienie sprawy, połączyć różne aspekty poruszone przez dziecko w spójne zdania, a następnie albo dalej badać to, co dziecko już powiedziało, albo przejść do nowego tematu;
- Aktywnie słuchać tego, co dziecko ma do powiedzenia, w taki sposób, aby nie dokonać nadinterpretacji słów dziecka;
- Mieć świadomość, że słownictwo używane przez dzieci często jest inne lub ma inne znaczenie dla dorosłych;
- Rozumieć slang używany przez dziecko, ale nie używać go w kontaktach z innymi specjalistami;
- Upewnić się, że dziecko zrozumiało jego prawa proceduralne i wszystkie inne istotne informacje;
- Unikać zadawania pytań sugestywnych (np. nie należy zadawać pytania Czy rozumiesz?), ponieważ dzieci często łatwo ulegają sugestii i są uległe, w związku z czym dziecko na takie pytania może automatycznie odpowiedzieć Tak.
- Wykorzystywać poczucie humoru bez sarkazmu, idiomów lub dialektów, których dziecko może nie rozumieć;
- Podawać szczegółowe informacje dla dzieci na stronie internetowej swojej kancelarii;
- Wspierać, przy udziale innych specjalistów, opracowywanie i wykorzystywanie konkretnych materiałów, takich jak foldery przyjazne dzieciom dotyczące aresztu policyjnego, przesłuchania przez policję, dochodzenia, okresu próbnego, rozprawy sądowej, mechanizmów skarg i przyjaznych dzieciom zasad obowiązujących w instytucji wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

Jeżeli dziecko **nie rozumie języka, w jakim prowadzone jest postępowanie, lub nie mówi w tym języku, prawnik powinien**:

- Znaleźć tłumacza, aby ułatwić dziecku komunikację;
- Poprosić o przetłumaczenie najbardziej istotnych dokumentów z akt sprawy (dyrektywa 2010/64/UE, art. 3);
- Upewnić się, że tłumacz jest obecny, gdy dziecko jest przesłuchiwane, także przez samego prawnika

c. Środki komunikacji

Ważne jest, aby pamiętać, że dzieci nie korzystają z tych samych metod komunikacji, co dorośli, więc prawnik powinien znać metody stosowane przez dzieci i dostosować do nich swój sposób komunikacji, aby zbudować dobre relacje z dzieckiem.

Z dzieckiem można się skontaktować:

- ➊ listownie;
- ➋ telefonicznie (w tym wiadomości SMS);
- ➌ za pośrednictwem mediów społecznościowych;
- ➍ twarzą w twarz.



Prawnik musi:

- Zapytać dziecka, jaką metodę komunikacji preferuje;
- Spróbować używania środka komunikacji, do którego dziecko jest najbardziej przyzwyczajone (np. e-maile, Facebook, wiadomości tekstowe, WhatsApp² **lub inne komunikatory**);
- Wyjaśnić dziecku, że nie wszystkie sposoby komunikacji gwarantują tożsamy poziom poufności. Funkcjonariusze policji mogą analizować treść wiadomości i kontrolować zawartość telefonu.
- Ustanowić jasne zasady określające, kiedy dziecko może się z nim skontaktować i oczekiwać odpowiedzi. Chociaż metody te są bardziej skuteczne niż wysyłanie listu, może to spowodować, że dziecko skontaktuje się z prawnikiem w dowolnym momencie i będzie oczekiwało natychmiastowej odpowiedzi.
- Poinformować dziecko o typowej organizacji pracy;
- Wyjaśnić dziecku znaczenie pomocy prawnej i obrony, aby pozostać z nim w kontakcie. Na przykład dziecko może często zmieniać numer telefonu i musi zdawać sobie sprawę z konieczności powiadomienia o tym prawnika;
- Preferować wizytę w instytucji lub izbie policyjnej zamiast rozmowy telefonicznej, gdy dziecko jest pozbawione wolności;
- Ogólnie rzecz biorąc, prawnik powinien wybierać spotkania twarzą w twarz z dzieckiem, aby zastosować wyżej **wspomniane techniki** językowe.

² Aplikacja mobilna umożliwiająca wysyłanie błyskawicznych wiadomości tekstowych przez Internet.

1.2 Poufność i prywatność

Każdy krajowy kodeks postępowania przewiduje, że komunikacja i konsultacje między prawnikiem a klientem powinny odbywać się z zachowaniem poufności.

Prawnicy powinni odgrywać główną rolę w ułatwianiu realizacji wymogu poufności komunikacji w celu zapewnienia ochrony prywatności dziecka.

a. Prywatność

(Zob. UNCRC, art. 40 ust. 2 lit. b) pkt vii) i dyrektywa 2016/800/UE, art. 14)

Prawnik musi:



- Upewnić się, że pokój, w którym odbywają się konsultacje, umożliwia zachowanie prywatności;
- Upewnić się, że pokój jest przystosowany do dziecka. Zgodnie z § 62 Wytycznych Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom: *W razie potrzeby i w miarę możliwości pokoje przesłuchań i poczekalnie należy urządzić pod kątem dzieci i w środowisku przyjaznym dzieciom;*
- Upewnić się, że to, co mówi dziecko, nie będzie publikowane ani rozpowszechniane.

Gdy dziecko jest pozbawione wolności, prawnik powinien:



- Dopilnować, aby w trakcie poufnej komunikacji nie był obecny żaden urzędnik odpowiedzialny za egzekwowanie prawa, jeżeli nie jest to konieczne ze względów bezpieczeństwa;
- Zapytać dziecko, czy jest ono samo podczas rozmów telefonicznych.

b. Poufność

Międzynarodowe (BPRL, Reguła 8 i 22; PGALA, Wytyczna 10) i regionalne (dyrektywy 2013/48/UE, art. 4 i 2016/800/UE, art. 5.6) normy stanowią, że zawsze należy szanować poufność komunikacji między dziećmi i ich adwokatem przy korzystaniu z prawa do pomocy adwokata. Zasada zachowania poufności powinna być przestrzegana podczas spotkań, korespondencji, rozmów telefonicznych i innych form komunikacji dozwolonych na mocy prawa krajowego.

**Prawnik musi:**

- Poinformować dziecko o fakcie, że niektóre aspekty ich rozmów muszą zostać zachowane w poufności i pozostaną poufne;
- Wyjaśnić dziecku, że jego rodzic lub odpowiednia osoba dorosła nie są chronione przez tę samą zasadę poufności. Wówczas dziecko będzie mogło zdecydować, czy jego rodzice (lub odpowiedni dorośli) mogą być obecni podczas ich rozmów;
- Wyjaśnić dziecku, jakiego rodzaju informacje zostaną użyte w jego obronie, a zatem, co zostanie przekazane sędziemu (lub prokuratorowi).

**Gdy dziecko jest pozbawione wolności, prawnik powinien:**

- Zapewnić dziecku odpowiednie możliwości, czas i udogodnienia do wizytowania go, do kontaktowania się i do konsultacji z nim, bez zwłoki, bez podsłuchu lub cenzury, z zachowaniem pełnej poufności. Konsultacje takie mogą odbywać się w zasięgu wzroku, ale bez możliwości przysłuchiwania się funkcjonariuszy organów ścigania (BPRL, Reguła 8).

1.3 Budowanie zaufania

Ważne jest, aby prawnik działał na jak najwcześniejszym etapie postępowania w sprawie dzieci, aby móc zbudować zaufanie do dziecka.

**Prawnik musi:**

- Dać sobie czas i przestrzeń na zbudowanie relacji z dzieckiem;
- Działać na wszystkich etapach postępowania, o ile to możliwe. Każda zmiana adwokata może być szkodliwa dla zaufania dziecka do jego adwokata, a w szerszym ujęciu również do wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich;
- Szanować to, co dziecko wie (lub nie wie) i nie wahać się powtórzyć wszystkich informacji kilka razy, na wszystkich etapach postępowania, w razie potrzeby;
- Poświęć czas, aby zrozumieć dziecko (jego pochodzenie, kim jest jako osoba) i szanować to, kim ono jest;
- Upewnić się, że dziecko czuje się bezpiecznie w jego towarzystwie;
- Być w stanie pokazać dziecku, że rozumie okoliczności i że jest zaintereso-

sowany przyszłością i sytuacją dziecka (np. wykazywać empatię);

- Pytać dziecko, jak się czuje, oraz zadawać inne pytania niezwiązane ze sprawą przed rozpoczęciem pracy nad strategią prawną. Mówienie tylko o domniemanym przestępstwie nie jest właściwym sposobem na zdobycie zaufania dziecka;
- Wspierać dziecko w tym, co mówi, poważnie traktować jego poglądy i opowiadać się za tym, co dziecko chce usłyszeć;
- Przekonać dziecko, że jest on po jego stronie, unikając osądających komentarzy;
- Przestrzegać zasady swobody wyboru prawnika, pozwalając dziecku na zmianę prawnika, jeśli więź zaufania zostanie naruszona (wyjaśniając komplikacje związane ze zbyt częstym zmienianiem prawników).

1.4 Uczestnictwo dziecka

Zadaniem prawników jest stworzenie przestrzeni umożliwiającej wysłuchanie dziecka i aktywne uczestnictwo dziecka w postępowaniu w jego sprawie.

Według ECtHR każdy oskarżony, w tym dziecko, ma prawo do skutecznego uczestnictwa w rozprawie, w tym również do wysłuchania całej rozprawy i zrozumienia jej przebiegu³.

**Prawnik musi:**

- Wysłuchać, co dziecko ma do powiedzenia, nawet jeśli nie jest to bezpośrednio związane z podnoszonymi w sprawie faktami lub zarzucanym mu przestępstwem;
- Postarać się stworzyć przyjazne dzieciom środowisko w jego biurze i poczekalni;
- Przygotować dziecko z wyprzedzeniem na udział w rozprawie sądowej (jeśli to możliwe, więcej niż jeden raz, aby dać dziecku możliwość zapoznania się z procedurą);
- Przygotować się i w razie potrzeby kilkakrotnie sprawdzić obronę;
- Przypomnieć dziecku, że ma prawo zachować milczenie;
- Sprawdzić bariery językowe i w razie potrzeby wyznaczyć tłumacza;
- Bądź dostępnym i kontaktowym po powiedzeniu dziecku, w jaki sposób mogą się komunikować (zob. rozdział Komunikacja, s. X). □

³ ECtHR, 16 grudnia 1999 r., V. vs. UK, §§ 85-90; ECtHR, 15 czerwca 2004 r., S.C. vs. UK, §§ 28-29..



Krajowe przykłady oparte na badaniach

W Belgii

Rozporządzenie of AVOCATS.BE stanowi, że *adwokat powinien bronić dziecka w sposób uwzględniający jego wiek, dojrzałość, zdolności intelektualne i emocjonalne oraz sprzyjający jego zrozumieniu i uczestnictwu w postępowaniu*⁴. W związku z tym, gdy dziecko jest w stanie wyrazić siebie jasno, adwokat, oprócz bycia gwarantem procedury i odpowiednich praw, będzie również pełnił rolę rzecznika dziecka na wszystkich etapach postępowania i będzie zobowiązany do pełnienia tej funkcji w najlepszy możliwy sposób. Dlatego główną misją prawnika jest pomoc dziecku w formułowaniu jego opinii i przekazywaniu ich dalej⁵;

W Irlandii

Sąd zajmujący się sprawami dzieci podlega przepisom Ustawy o dzieciach z 2001 r.,⁶ która przewiduje szereg gwarancji dla dzieci oskarżonych o czyny zabronione mniejszej wagi. Gwarancje te obejmują większe gwarancje prywatności⁷ oraz większy nacisk na prawo dziecka do uczestnictwa i bycia wysłuchanym w całym procesie sądowym⁸. Zasady praktyczne (Practice Direction) określają oczekiwania sądu dotyczące prawników, a mianowicie w przypadku gdy oskarżone dziecko znajduje się w szczególnie trudnej sytuacji wymagającej specjalnych rozwiązań w celu zapewnienia jego skutecznego uczestnictwa w postępowaniu, obowiązkiem prawnika jest zwrócenie na to uwagi sądu tak szybko, jak to możliwe.

1.5 Współpraca z innymi specjalistami zaangażowanymi w system sprawiedliwości dla nieletnich

Dziecko, które weszło w konflikt z prawem, spotyka się z wieloma różnymi specjalistami podczas całego procesu.

Prawnicy nie mogą samodzielnie propagować praw dziecka, muszą współpracować z innymi specjalistami.

Do podmiotów biorących udział w postępowaniu zalicza się przede wszystkim funkcjonariuszy policji, prokuratorów, sędziów, tłumaczy ustnych (w razie potrzeby), pracowników socjalnych, psychologów (w razie potrzeby), lekarzy (w razie potrzeby) itp.

Jak wspomniano powyżej, prawnik musi wiedzieć, jak działa wymiar sprawiedliwości, oraz wiedzieć, kim są różni uczestnicy postępowania, aby móc skutecznie komunikować się z nimi wszystkimi oraz aby móc wyjaśnić dziecku, z kim się spotka w trakcie postępowania w jego sprawie.

W związku z tym prawnik musi:

- Porozmawiać z dzieckiem o roli każdego z uczestników postępowania;
- Współpracować z innymi specjalistami i pomóc im zrozumieć znaczenie korzystania z komunikacji werbalnej i mowy ciała przyjaznej dzieciom.

Ponadto dziecko, które weszło w konflikt z prawem, borykające się z rzeczywistością bycia podejrzanym lub oskarżonym o popełnienie przestępstwa, często ma inne problemy, takie jak wykluczenie społeczne w szkole, problemy rodzinne, problemy mieszkaniowe, konieczność korzystania z pomocy służb socjalnych, problemy zdrowotne itp. W większości państw członkowskich UE istnieją wyspecjalizowane służby i inicjatywy w celu zapewnienia wsparcia dziecku w takich sytuacjach.

Prawniki muszą:

- Znać przedsiębiorstwa pomocy społecznej i wiedzieć, jakie usługi one oferują, aby móc pomóc dzieciom.

⁴ AVOCATS.BE, Kodeks postępowania adwokata, art. 2.20.

⁵ A. De Terwangne, « Aide et protection de la jeunesse : textes, commentaires et jurisprudence », Liège, Jeunesse et droit, 2001, s. 294; J. Vandorpe, « De rol van de jeugdadvocaat : een pedagogische benadering », T.J.K., 2004, nr 3, s. 156.

⁶ Ustawa o dzieciach z 2001 r., część 7.

⁷ Ibid. at s. 94.

⁸ Ibid. at s. 96(1).



Organizacja Defence for Children International korzysta z Centrów Pomocy Społeczno-Prawnej (SLDC), aby zapewnić przestrzeganie praw człowieka i podejście skoncentrowane na dziecku, gdy dzieci weszły w konflikt z prawem.

Praca Centrum Pomocy Społeczno-Prawnej (SLDC) polega na aktywnym oferowaniu dzieciom bezpośredniego dostępu do wymiaru sprawiedliwości i odpowiedniej jakości wsparcia społeczno-prawnego (w tym dostęp do informacji, skierowanie dziecka do innych ośrodków pomocy społecznej, doradztwo psychospołeczne i bezpłatne porady prawne i pomoc przedstawiciela, w tym w sądzie). SLDC jest miejscem, w którym dzieci (osoby poniżej 18 roku życia) oraz dorośli, którzy spotykają się z pogwałceniem praw dziecka, mogą zgłosić w przyjaznej atmosferze naruszenie praw dziecka (lub zagrożenia dla praw) i mieć pewność, że uzyskają profesjonalną pomoc ukierunkowaną na dzieci.

(Źródło: Socio-Legal Defence Centres: A model to realize children's rights – Defence for Children International oraz <https://defenceforchildren.org/socio-legal-defence-centres/>).

Krajowe przykłady podmiotów podobnych do SLDC DCI oparte na badaniach



W Zjednoczonym Królestwie:

Centrum Pomocy Społeczno-Prawnej (SLDC) jako takie nie istnieje, ale istnieją podobne podmioty takie jak **Just for Kids Law** (zapewnia rzecznictwo, wsparcie i pomoc prawną dla dzieci w trudnej sytuacji); **Children's Advocacy Service przy fundacji British Foundation Barnardo's** (niezależnie wspiera i reprezentuje młodzież w instytucjach, a także planuje działania związane ze zmianą miejsca zamieszkania); **National Youth Advocacy Service** oraz **Coram Voice** (spotkania twarzą w twarz i infolinia);



W Belgii:

We francuskojęzycznej społeczności: **Les Services droits des jeunes** (specjalna służba ds. nieletnich) oraz Przedstawiciel Generalny ds. Praw Dziecka dla Społeczności Francuskiej (rzecznik praw dziecka) odpowiadają za udzielenie wsparcia, udzielają odpowiedzi na pytania i skargi dotyczące praw dziecka. **Linia 103** oferuje dzieciom możliwość bycia wysłuchanym w każdej sprawie, natomiast **centres Infor-jeunes** oferują usługi informacyjne dla dzieci głównie w zakresie praw procesowych i pomocy prawnej;

We flamandzkiej społeczności: **Kinderrechtswinkels** (poradnia prawna specjalizująca się w prawach dziecka); **Kinderrechtencommissaris** (rzecznik praw dziecka) oraz jego **Klachtenlijn** (infolinia, pod którą można składać skargi); **Jongerenwelzijn, JO-lijn** (linia pomocy); **Association Awel** (usługa aktywnego słuchania, która odpowiada na wszystkie pytania i obawy dzieci we wszystkich sprawach); **JAC** (usługi informacyjne głównie w zakresie praw procesowych i pomocy prawnej), a także stowarzyszenie **Cachet association** (promuje uczestnictwo dzieci, towarzyszy dzieciom w przejściu do autonomii i prowadzi ogólne działania podnoszące świadomość);



W Bułgarii:

Istnieją **cztery placówki Child Rights Hubs for Children in Conflict and Contact with the Law**, które udzielają informacji, zajmują się doradztwem prawnym i podnoszeniem świadomości, a także dokonują specjalistycznej oceny potrzeb dziecka. Ponadto ich pracownicy przygotowują dzieci do postępowań sądowych i towarzyszą im podczas tych postępowań, a także pomagają specjalistom w opracowaniu przyjaznej dzieciom procedury przesłuchiwania dziecka;

**We Włoszech:**

Centrum Pomocy Społeczno-Prawnej (SLDC) jako takie nie istnieje, niemniej jednak istnieje organizacja **Authority for Children and Adolescents** (Autorità garante per l'infanzia e l'adolescenza) (wdraża i chroni prawa i interesy dzieci na poziomie krajowym i regionalnym), a także Narodowy gwarant praw osób zatrzymanych lub pozbawionych wolności osobistej (**National Guarantor of the Rights of Person Detained or Deprived of personal Liberty** – Garante nazionale dei diritti delle persone detenute o private della libertà personale). Ponadto Krajowy Związek Izby Nieletnich (**National Union of Juvenile Chambers**), który obejmuje ponad 34 izby lokalne, zajmuje się głównie badaniem i upowszechnianiem praw dziecka i rodziny.

**W Holandii:**

Stowarzyszenie holenderskich prawników ds. nieletnich (**Association of Dutch Youth Lawyers**) (istnieje również na poziomie lokalnym w Hadze, Amsterdamie i Rotterdamie). Wymaga ono jakości i szkoleń od wszystkich swoich członków; **Rzecznik praw dziecka; Control Alt Delete** (organizacja udzielająca porad (młodym) osobom podejrzanym i publikuje informacje na temat ich praw z naciskiem na profilowanie etniczne); **holenderski oddział DCI** (zapewnia wsparcie socjalne i prawne za pośrednictwem Helpdesku); **Holenderska koalicja organizacji pozarządowych ds. praw dziecka** (Dutch NGO Coalition for Children's Rights) (grupa organizacji pozarządowych działających na rzecz egzekwowania praw dziecka); poradnia prawna **Children's Rights Shop** (prowadzona przez studentów prawa, którzy wspierają dzieci w sprawach rodzinnych i dotyczących młodzieży);

**W Finlandii:**

Central Union for Child Welfare; Save the Children; The Mannerheim League for Child Welfare; Victim Support Finland;

**We Francji:**

Organisation le Défenseur de droits ma specjalną misję dotyczącą ochrony i propagowania praw dziecka); Zarząd ochrony sądowej dziecka Directorate of Judicial Youth Protection (służba publiczna zajmująca się wymiarem sprawiedliwości wobec nieletnich);

**W Niemczech:**

Rządowe centra konsultacyjne, gdzie prawnicy i doradcy prawni udzielają porady prawnej ad hoc osobom o niskich dochodach, w tym dzieciom i młodzieży;

**Na Węgrzech:**

Fundacja **Hintalovon Alapítvány** pomaga dzieciom w zaangażowaniu prawników pro bono w reprezentowanie ich w postępowaniu karnym;

**W Portugalii:**

Associação "A Voz da Criança" (Stowarzyszenie Głos Dzieci) – stowarzyszenie prawników specjalizujących się w prawie rodzinnym i nieletnich, zajmujące się ochroną dzieci w sądzie;

**Na Słowacji:**

Ograny ochrony socjalnej i prawnej dzieci i opieka społeczna (w ramach Centralnego biura ds. pracy, spraw socjalnych i rodziny);

**W Hiszpanii:**

Fundacion Raices.

Jak już wyjaśniono, prawnik musi odgrywać aktywną rolę w zapewnieniu prawa dziecka do indywidualnej oceny, zgodnie z art. 7 dyrektywy 2016/800/UE. Prawnicy muszą być pośrednikami między wszystkimi innymi służbami uczestniczącymi w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich w celu zebrania w indywidualnej ocenie wszystkich konkretnych potrzeb dziecka (pod względem społecznym, ekonomicznym, zdrowotnym, psychologicznym i prawnym), które będą głównym źródłem informacji dla ostatecznej decyzji w jego sprawie.

Prawniki muszą zatem:

- Być łącznikiem między dzieckiem a innymi kompetentnymi służbami;
- Upewnić się, że wszystkie potrzeby i (odpowiednie) cechy osobiste dziecka są brane pod uwagę w dokumentacji jego oceny indywidualnej;
- Być w stanie pomóc dziecku znaleźć rozwiązanie konkretnego problemu, kierując go do właściwych służb;
- Brać udział w multidyscyplinarnych szkoleniach (jeśli są dostępne);
- Spróbować się spotkać z innymi specjalistami osobiście.



1.6 Współpraca z rodzicami lub opiekunami prawnymi dziecka

Rodzice i opiekunowie prawni dziecka są ważnymi osobami zainteresowanymi, gdy dziecko weszło w konflikt z organami wymiaru sprawiedliwości.

Większość rodziców obawia się o swoje dziecko i może nie rozumieć, że prawnik będzie działał wyłącznie w celu obrony interesów dziecka. Zamieszanie wynika z faktu, że czasami rodzice pokrywają koszty i honoraria adwokackie, przez co mogą mylnie sądzić, że mają możliwość decydowania o obronie ich dziecka.

Z drugiej strony rodzice niechętnie zlecają obronę ich dziecka prawnikom z urzędu (z naszych badań wynika, że obawiają się gorszej jakości i mniejszego doświadczenia takich prawników⁷).

Istnieje domniemanie konfliktu interesów, gdy dziecko weszło w konflikt z prawem, i gdy rodzice (lub opiekuni prawni) mogą być również zaangażowani w sprawę jako osoby ponoszące odpowiedzialność cywilną za dziecko w postępowaniu w sprawie nieletniego. (Na przykład rodzice będą musieli zapłacić odszkodowanie dla poszkodowanego w niektórych okolicznościach).



Prawnik powinien:

- Zostać poinstruowany przez dziecko;
- Wyjaśnić rodzicom, że reprezentuje on tylko dziecko i pozostaje niezależny, odmawiając przyjmowania od nich poleceń sprzecznych z instrukcjami dziecka;
- Zgłosić się do właściwego organu (zwykle do rady adwokackiej) w przypadku konfliktu interesów;
- Zalecić, aby rodzice w miarę potrzeby znaleźli własnego przedstawiciela prawnego;
- Skorzystać z pomocy innych służb, jeśli rodzice lub opiekunowie prawni potrzebują pomocy lub wsparcia.

⁷ Zob. krajowe sprawozdania na stronie projektu: www.mylawyermyrights.eu.

2. Podczas postępowania przygotowawczego

2.1 Od kogo przyjmuję polecenia i w jakim systemie?

a. Jak mogę zostać powołany?

Jako „wybrany prawnik”:

- Przez dziecko
- Przez rodziców lub opiekuna prawnego

Za pośrednictwem systemu pomocy prawnej, jako prawnik ustanowiony lub wyznaczony urzędu (automatycznie wyznaczany, gdy dziecko nie ma adwokata, a pomoc prawnika jest obowiązkowa):

- Przez biuro pomocy prawnej
- Przez funkcjonariusza policji
- Przez prokuratora
- Przez sędziego lub sąd

b. Od kogo przyjmuję polecenia?

Niezależnie od systemu, w którym powoływany jest prawnik (wybrany prawnik lub prawnik ustanowiony z urzędu), i niezależnie od tego, od kogo prawnik otrzymuje wynagrodzenie (od rodziców/przedstawiciela dziecka, od dziecka czy od kogoś innego, lub od państwa w ramach systemu pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu), prawnik **zawsze otrzymuje polecenia bezpośrednio od dziecka**.

Prawnik powinien:

- Wysłuchać punktu widzenia dziecka;
- Zdobyć zaufanie dziecka;
- Zostać rzecznikiem dziecka;
- Bronić najlepszych interesów dziecka, biorąc pod uwagę jego polecenia.



c. Kto pokrywa moje honorarium i koszty?

- Wybrani prawnicy

Zazwyczaj rodzice lub opiekunowie prawni dziecka pokrywają koszty i honoraria prawników. Prawnik nie może reprezentować interesów rodziców, jeżeli pozostają w sprzeczności z najlepszym interesem dziecka.

(Zob. Współpraca z rodzicami lub opiekunami prawnymi dziecka, s. XX). □

- System pomocy prawnej z urzędu

Ustanowieni prawnicy

Państwo (lub inne właściwe organy) pokrywa koszty i honoraria prawników.

System jest zwykle zorganizowany w taki sposób, aby opłaty pobierane przez prawnika na ogół opierały się na stawkach godzinowych i były wypłacane po zamknięciu sprawy. To zależy od każdego systemu krajowego.

Prawnicy z urzędu

Prawnik wyznaczony z urzędu automatycznie zostaje włączony w system pomocy prawnej, a jego koszty i honoraria pokrywane są przez państwo lub inny właściwy organ. Honorarium pobierane przez prawnika na ogół opiera się na stawkach godzinowych i wypłacane jest mu po zamknięciu sprawy. To zależy od każdego systemu krajowego.

d. Czy prawnik reprezentujący dziecko może pobierać wynagrodzenie od rodziców dziecka?

Tak, ale wybór prawnika dokonany przez dziecko i najlepiej pojęty interes dziecka muszą mieć znaczenie nadrzędne⁸.

Krajowy przykład oparty na badaniach

W Belgii: Brukselska rada adwokacka zawsze zapewnia bezpłatną pomoc prawną dla dzieci. Ponadto obowiązuje zakaz pokrywania honorariów prawników przez rodziców w celu uniknięcia konfliktu interesów. Rodzice są niezależnymi stronami procesu w belgijskim postępowaniu sądowym w sprawach nieletnich.

⁸ Więcej informacji na ten temat można znaleźć w rozdziale Współpraca z rodzicami lub opiekunami prawnymi dziecka, s. XX. □

e. Kiedy poznam dziecko?

Adwokat powinien spotkać się z dzieckiem po raz pierwszy bez zbędnej zwłoki, gdy dziecko dowie się, że jest podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniu karnym (dyrektywa 2016/800/UE, art. 6.3).

🕒 Gdy dziecko nie jest pozbawione wolności

Prawnik musi najpierw zaplanować pierwsze spotkanie:

- Zadzwoń do dziecka i umówić się na spotkanie;
- Napisać do dziecka (wysłać list polecony, napisać wiadomość na Facebooku, napisać e-maila, skontaktować się z dzieckiem za pośrednictwem aplikacji WhatsApp lub innych odpowiednich środków komunikacji).

Adwokat spotka się z dzieckiem po raz pierwszy:

- w jego biurze lub
- w innym odpowiednim miejscu, lub
- na posterunku policji przed przesłuchaniem policyjnym.

🕒 Gdy dziecko jest pozbawione wolności

Adwokat powinien spotkać się z dzieckiem po raz pierwszy bez zbędnej zwłoki, gdy dziecko jest pozbawione wolności (dyrektywa 2016/800/UE, art. 6 ust. 3 lit. c):

1) Przed przesłuchaniem przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy, prokuratora lub sędziego śledczego (dyrektywa 2016/800 / UE, art. 6 ust. 3 lit. a))

Prawnikowi trudno jest zaplanować to spotkanie, ponieważ zwykle zostanie on wyznaczony bezpośrednio przed przesłuchaniem (jako wybrany prawnik – przez dziecko lub rodziców/opiekunów prawnych dziecka, którzy go wezwali, lub jako prawnik ustanowiony lub wyznaczony z urzędu wezwany przez funkcjonariusza policji lub inny właściwy organ).

Ponadto w niektórych państwach członkowskich UE, takich jak Belgia, prawo przewiduje, że prawnik ma jedynie 30 minut na komunikację z dzieckiem po raz pierwszy.

Ten moment jest kluczowy dla nawiązania kontaktu z dzieckiem, zbudowania zaufania i przygotowania obrony dziecka. Z naszych badań wynika, że prawnicy i same dzieci na ogół uważają, że te ramy czasowe są zbyt krótkie na konstruktywną rozmowę. Dzieci są na ogół bardzo wrażliwe i skrajnie ze-



stresowane, gdy wchodzi w kontakt z wymiarem sprawiedliwości. Ponadto, jak wcześniej wspomniano, prawnik i dziecko mogą nie komunikować się w ten sam sposób. W związku z tym prawnik musi jak najszybciej uzyskać zaufanie i zrozumienie dziecka.

Ponadto, jeśli nie ma gwarancji, że to spotkanie odbędzie się w oddzielnym, prywatnym pokoju bez obecności nikogo innego, państwo musi dołożyć starań, aby poufność była zachowana (art. 6.5 dyrektywy 2016/800 oraz art. 4 dyrektywy 2013/48).

Wreszcie, stres i wrażliwość dziecka mogą również zwiększyć się, gdy jego adwokat się spóźnia lub gdy musi ono czekać w celi aż do przybycia adwokata. Długie oczekiwanie może mieć negatywny wpływ na psychologiczne samopoczucie dziecka i może jeszcze bardziej utrudnić przyszłe budowanie zaufania.



Prawnik musi zatem:

- Być na czas (przynajmniej w ciągu 2 godzin od momentu, w którym został wyznaczony do pomocy dziecku, lub odmówić pomocy, jeżeli nie jest w stanie dotrzeć na czas, aby znaleźć dziecku innego prawnika);
- Powiadomić dziecko o spóźnieniu;
- Mieć świadomość negatywnych skutków spóźnienia na dziecko (w szczególności wówczas, gdy dziecko przebywa na posterunku policji);
- Złożyć skargę, gdy spóźnienie wynikało z winy policji;
- Korzystać z odpowiednich technik komunikacji (umiejętności językowych), aby od razu porozumieć się z dzieckiem;
- Zadbać o to, aby spotkanie z dzieckiem odbyło się w warunkach gwarantujących poszanowanie prywatności, najlepiej w oddzielnym pomieszczeniu bez obecności innych osób;
- Starać się chronić prawo dziecka do poufności i prywatności zawsze, gdy jest to możliwe.

2) Jeżeli dziecko zostało wezwane do stawiennictwa przed sądem, w odpowiednim czasie zanim stawi się ono przed tym sądem (dyrektywa 2016/800/UE, art. 6 ust. 3 lit. d) (zob. poniżej, rozdział Podczas rozprawy sądowej, s. 77). □

3) Dziecko ma również prawo spotkać się ze swoim adwokatem i uzyskać pomoc od niego w momencie dokonywania (przez organ dochodzeniowy lub inny właściwy organ) **czynności dochodzeniowo-śledczych i czynności związanych z gromadzeniem dowodów.** Na przykład adwokat powinien być obecny co najmniej podczas następujących czynności: okazania, konfrontacji, eksperymentów procesowych polegających na odtworzeniu przebiegu czynu zabronionego, jeżeli zostało to przewidziane

w prawie krajowym lub gdy dziecko jest zobowiązane lub dopuszczone do udziału w tych czynnościach (dyrektywa 2016/800/UE, art. 6 ust. 3 lit. b)).

2.2 Informowanie dziecka o jego prawach w postępowaniu sądowym

Podczas spotkania prawnik musi:



- Wyjaśnić dziecku, jakie będą następne kroki;
- Rozpocząć przygotowywanie obrony z dzieckiem;
- Poinformować dziecko o wszystkich jego innych prawach procesowych.

3. Podczas rozprawy sądowej

Mimo iż adwokat powinien spotkać się z dzieckiem po raz pierwszy bez zbędnej zwłoki, gdy dziecko dowie się, że jest podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniu w sprawie nieletnich (dyrektywa 2016/800/UE, art. 6.3), często zdarza się, że prawnicy spotykają się ze swoimi młodymi klientami bezpośrednio przed pierwszym posiedzeniem sądu.

Na ogół oznacza to, że:

- Adwokat został wyznaczony przez sąd;
- Dziecko nie było reprezentowane przez prawnika lub było reprezentowane przez innego prawnika podczas postępowania przygotowawczego.

Gdy dziecko korzysta z pomocy prawnika wyznaczonego przez sąd, relacje z przedstawicielem prawnym mogą być trudniejsze. Nierzadko zdarza się, że władze krajowe nie mają danych umożliwiających śledzenie dziecka, a zatem prawnicy mogą napotkać trudności w kontaktowaniu się z klientem i jego rodziną przed rozprawą.

Oczywiste jest, że cała obrona może się bardzo zmienić, jeśli dziecko i jego prawnik spotkają się już przed rozprawą. Jeżeli nie spotkali się, prawnicy napotkają więcej przeszkód w skutecznej obronie dziecka z powodu braku informacji o jego sytuacji osobistej i rodzinnej. Uzyskanie tego rodzaju informacji jest niezwykle trudne, jeśli pierwsze spotkanie z dzieckiem odbywa się w zatłoczonym sądzie, ponieważ w tym samym ograniczonym czasie prawnik musi również zyskać zaufanie dziecka.

Podczas rozprawy sądowej każde dziecko, które weszło w konflikt z prawem,

powinno być wyposażone w pomoc adwokata, jeżeli zostało wezwane do stawiennictwa przed sądem właściwym w sprawach karnych, w odpowiednim czasie zanim stawi się przed tym sądem (dyrektywa 2016/800/UE, art. 6 ust. 3 lit. d)).

Ponadto niezwykle ważne jest podkreślenie, że art. 16 dyrektywy 2016/800/UE gwarantuje dzieciom prawo do osobistej obecności na dotyczącej ich rozprawie i do udziału w niej. Zgodnie z tym przepisem prawnicy zapewniają, by dzieci miały prawo do obecności na dotyczącej ich rozprawie oraz podejmują wszelkie niezbędne środki umożliwiające dzieciom skuteczne uczestnictwo w rozprawie



Prawnik powinien:

- Zaproponować pewne zmiany w procesie, takie jak częste przerwy, przygotowanie miejsca dla dziecka blisko prawnika lub innej odpowiedniej osoby dorosłej, wyjaśnić dziecku zasady prawne, zmodyfikować język używany w kontaktach z dzieckiem, a także zapewnić wyłączenie jawności rozprawy itp.

Ponadto prawnicy powinni zapewnić dzieciom, które nie były obecne na dotyczącej ich rozprawie, prawo do wznowienia postępowania lub do innego środka prawnego, zgodnie z dyrektywą 2016/343/UE (w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności).

Artykuł ten ma również zastosowanie do dzieci pozbawionych wolności, które mają prawo do fizycznej obecności na dotyczącej ich rozprawie w postępowaniu karnym.

3.1 Kiedy poznam dziecko?

➊ Gdy dziecko nie jest pozbawione wolności

W idealnej sytuacji przed rozpoczęciem rozprawy sądowej, prawnicy powinni już wcześniej spotkać się ze swoimi młodymi klientami (np. w ich biurze lub na posterunku policji przed przesłuchaniem policyjnym), a następnie spotkać się z nimi ponownie w sądzie, w przystosowanych dla dzieci poczekalniach.

Oznacza to w szczególności, że środowisko powinno być przyjazne dzieciom i zagwarantowane powinno być prawo do zachowania poufności. Ponadto w miarę możliwości należy unikać umieszczania pokrzywdzonego dziecka (lub świadka czynu zabronionego) i dziecka podejrzanego lub oskarżonego o popełnienie czynu zabronionego w tym samym pomieszczeniu, a także nie dopuścić do ich kontaktu ze sobą.

W praktyce przed rozpoczęciem rozprawy dziecko zwykle spotyka się z adwokatem w korytarzu sądowym lub przed salą sądową, w miejscach, gdzie poufność nie zawsze jest zapewniona.

Prawnik musi zatem:



- Być na czas;
- Powiadomić sąd, jeśli nie może przybyć na czas (aby można było znaleźć dziecku innego prawnika);
- Używać języka odpowiedniego dla dziecka, aby natychmiast zyskać zaufanie dziecka i porozumieć się z dzieckiem (przede wszystkim, jeżeli spotyka się z dzieckiem po raz pierwszy);
- Spróbować znaleźć odpowiednie miejsce, kiedy będzie mógł spotkać się z dzieckiem na osobności przed rozprawą.

➋ Gdy dziecko jest pozbawione wolności

- Przed rozpoczęciem rozprawy sądowej:

Prawnik powinien spotkać się z dzieckiem w instytucji, w której dziecko jest tymczasowo umieszczone, lub również w jego biurze, ponieważ czasami służby socjalnie umożliwiają doprowadzenie dziecka do kancelarii prawniczej.

Bezpośrednio przed rozpoczęciem rozprawy:

Dziecko pozbawione wolności będzie czekało na prawnika w celi sądowej lub w oddzielnym pokoju kontrolowanym przez funkcjonariusza policji, członka instytucji lub, co bardziej prawdopodobne, przez personel ochrony sądowej.

3.2 Przekazanie dziecku niezbędnych informacji

Jak wspomniano powyżej, może się zdarzyć, że prawnik i dziecko spotkają się po raz pierwszy na rozprawie sądowej, w związku z czym prawnik może mieć bardzo mało czasu na przygotowanie obrony. Dlatego ważne jest, aby wykorzystać ten czas, aby dostarczyć dziecku wszystkich niezbędnych informacji, w tym w szczególności należy poinformować dziecko o:

- ✚ - Wszystkich stawianych mu zarzutach. Istotnym jest, aby adwokat spotkał się z dzieckiem po raz pierwszy przed rozprawą. Prawniki powinni zawsze wyjaśnić dziecku charakter zarzutów i kwalifikacji prawnej oraz rolę, w jakiej dziecko wystąpi w postępowaniu. Komunikacja ta powinna się odbywać w języku zrozumiałym dla dziecka;
- Przebiegu postępowania (jak będzie przeprowadzane przesłuchanie, jaki jest przewidywany czas trwania rozprawy, jakie znaczenie i jaki wpływ ma każde zeznanie, jakie są konsekwencje danego czynu itp.) oraz roli każdego uczestnika postępowania;
- Szczególnych prawach dziecka na każdym etapie postępowania (prawo do zachowania milczenia, prawo do rozmowy z sędzią (prawnik wyjaśnia dziecku, w jaki sposób może skutecznie skorzystać ze swojego prawa do bycia wysłuchanym), roli, jaką dziecko może odgrywać w procesie (tj. zeznania itp.), środkach i ostatecznym wpływie poglądów lub opinii dziecka);
- Możliwych wyników każdego etapu postępowania w sprawach nieletnich (jak może wyglądać dalszy przebieg sprawy, tj. rodzaj środków, które można zastosować wobec dziecka, ryzyko pozbawienia wolności itp.).

3.3 Zapewnienie dziecku skutecznej pomocy przed rozprawą sądową i w jej trakcie

a. Przed rozprawą sądową

🕒 Konsultacje i przegląd akt sprawy

Prawniki powinni:



- Uzyskać dostęp do akt sprawy od właściwego organu, uzyskać ich kopie (jeżeli jest to dozwolone), zrobić notatki i przygotować obronę dziecka tak szybko, jak to możliwe;
- Przeanalizować indywidualną ocenę (jeśli jest dostępna) i skontaktować się ze wszystkimi specjalistami zaangażowanymi w jej opracowanie. Jak wspomniano powyżej, prawnicy powinni również być obecni podczas oceny dziecka, ponieważ wybór najlepszej strategii powinien zostać dokonany głównie w oparciu o informacje dotyczące potrzeb ekonomicznych i psychologicznych dziecka i jego rodziny;
- Przełożyć na język przyjazny dziecku akta sprawy w celu przekazania dziecku wszystkich istotnych informacji przed rozprawą (ustnie i na piśmie);
- Współpracować z tłumaczem ustnym lub pisemnym, jeżeli dziecko nie rozumie języka, w którym prowadzone jest postępowanie.

🕒 Przygotowania do rozprawy

Dzieci muszą zrozumieć, co się dzieje, a zatem przed rozpoczęciem rozprawy sądowej konieczne jest przekazanie dziecku wszystkich istotnych informacji, w miarę możliwości, za pomocą materiałów przyjaznych dzieciom.

Prawniki powinni dążyć do uzyskania świadomej zgody dziecka w kwestii najlepszej strategii, jaką ma przyjąć. Jeżeli prawnik nie zgadza się z tą opinią, powinien spróbować przekonać dziecko tak, jak zrobiłby to w przypadku każdego innego klienta. (Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Uzasadnienie, § 104, s. 108)

W szczególności dzieci muszą być informowane o możliwych alternatywnych rozwiązaniach względem postępowania sądowego (takich jak postępowanie zastępcze) oraz o różnych skutkach takiego wyboru.

🔗 Pomoc prawna przed rozprawą



Prawnik powinien:

- Pomóc dziecku w zapoznaniu się między innymi z planem sądu oraz rolą i tożsamością wszystkich specjalistów uczestniczących w postępowaniu.
- Uzyskać dostęp do akt sprawy i przechowywać je w poufny sposób;
- Dopilnować, aby prywatność i dane osobowe dzieci były chronione zgodnie z prawem krajowym. Oznacza to na ogół, że nie można udostępniać ani publikować, zwłaszcza w mediach, informacji lub danych osobowych, które mogłyby ujawnić lub pośrednio umożliwić ustalenie tożsamości dziecka, w tym zdjęć, szczegółowych opisów dziecka lub rodziny dziecka, nazwisk, adresów, nagrań audio i wideo, itp.⁹

b. Podczas rozprawy

🔗 Skuteczna reprezentacja dziecka

Prawnik musi zwrócić szczególną uwagę na następujące proceduralne dostosowania i starać się zapewnić odpowiednie wprowadzenie ich w życie, bez obawy o sprzeczność ze stanowiskiem sędziego lub prokuratora.



W szczególności prawnik musi:

- Zapewnić, aby posiedzenia sądu z udziałem dzieci były dostosowane do tempa dziecka i jego możliwości koncentracji uwagi: należy przewidzieć regularne przerwy, a przesłuchania nie powinny trwać zbyt długo;¹⁰
- Dopilnować, aby dziecko mogło mówić swobodnie w spokojnej atmosferze, w której czuje się bezpiecznie, i aby mu nie przerywano. W praktyce może oznaczać to, że nastrój nie może być zakłócany nieuzasadnionymi przerwami, niezdyscyplinowanym zachowaniem osób lub ich wchodzeniem do sali i jej opuszczaniem¹¹. W związku z tym obecne powinny być tylko osoby bezpośrednio zaangażowane w postępowanie (pod warunkiem, że jest to w najlepiej pojętym interesie dziecka),¹² a postępowanie z udziałem dzieci, które weszły w konflikt z prawem, powinno odbywać się przy drzwiach zamkniętych;
- Upewnić się, że dziecku mogą towarzyszyć osoby, którym ufa (rodzice lub – w stosownych przypadkach – wskazana przez dziecko osoba dorosła), ponieważ może to sprawić, że poczuje się ono bardziej komfortowo. Nie można pozbawić dziecka tego prawa, chyba że podjęto

⁹ Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Wytyczna nr 6, s. 22.

¹⁰ Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Wytyczna nr 61, s. 27.

¹¹ (Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Uzasadnienie, § 113, s. 81)

¹² Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Wytyczna nr 9, s. 22.

uzasadnioną decyzję przeciwko obecności danej osoby¹³;

- Sprawdź, czy nie byłoby lepiej, gdyby rodzice nie byli obecni podczas całego przesłuchania, na przykład gdy omawiane są kwestie delikatnej natury;
- Upewnić się, że sędziowie i prokuratorzy postępują z dzieckiem z szacunkiem i poszanowaniem ich potrzeb. Oznacza to na przykład, że muszą oni ostrożnie zadawać pytania niezwiązane ze sprawą i jej rozwiązaniem (np. pytania dotyczące życia prywatnego dziecka).

Ponadto prawnik musi:

- Przedstawić głos dziecka. Prawnik nie musi wyrażać swojego zdania na temat tego, co jest najlepsze dla dobra dziecka (w przeciwieństwie do kuratora¹⁴), natomiast powinien on ustalić poglądy i opinie dziecka i bronić ich tak, jak w przypadku klienta będącego osobą dorosłą.
- Zapewnić obecność tłumacza podczas rozprawy, jeżeli dziecko nie rozumie języka, w którym prowadzone jest postępowanie.

🔗 Pomoc dziecku bezpośrednio po rozprawie

Po zakończeniu każdej rozprawy sądowej prawnik musi:

- Wyjaśnić dziecku przyczyny podjętych decyzji i ich skutki (tj. środki nałożone przez organ);
- Ogólnie wyjaśnić dziecku wszystko, co wydarzyło się podczas rozprawy w języku dostosowanym do poziomu zrozumienia informacji przez dziecko;
- Powtórzyć dziecku wszystkie te informacje;
- Wyjaśnić, dlaczego punkt widzenia dziecka miał wpływ na podjęte decyzje lub nie miał takiego wpływu;
- Poinformować dziecko o możliwości odwołania się od środków/orzeczenia na kolejnym etapie postępowania;
- Udzielić dziecku informacji o ewentualnych działaniach, jakie można podjąć na kolejnym etapie postępowania, i ich skutkach¹⁵;

¹³ Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Wytyczna nr 57-8, s. 22.

¹⁴ Zgodnie z Wytycznymi CoE w sprawie CFJ (Wytyczna nr 42) „kurator” jest osobą wyznaczoną przez właściwy sąd (a nie przez „klienta” jak prawnik), której zadaniem jest pomóc sądowi w ustaleniu, co leży w najlepiej pojętym interesie dziecka.

¹⁵ Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Wytyczna nr 75 s. 31 i Uzupelnienie § 134, s. 90.





Ponadto prawnik musi:

- Zachować poufność dokumentacji i danych dotyczących dziecka;
- Upewnić się, że sąd ma świadomość, że ostateczny wyrok ujawniający tożsamość dziecka nie może zostać upubliczniony;
- Postarać się zapewnić, aby informacje o wyrokach skazujących dzieci nie zostały ujawnione poza organy wymiaru sprawiedliwości po osiągnięciu przez dziecko pełnoletności, aby zagwarantować dziecku jego pomyślną reintegrację społeczną.

4. Etap poprocesowy

W zależności od krajowego systemu pomocy prawnej prawnik ustanowiony lub wyznaczony z urzędu nie zawsze będzie opłacany przez państwo za interwencję na tym ostatnim etapie postępowania. W każdym razie zalecamy, aby prawnik podjął następujące kroki:

4.1 Odwiedziny dziecka



Podczas rehabilitacji/reintegracji pawnik powinien:

- Odwiedzić dziecko i utrzymywać kontakt z nim i jego rodziną, przede wszystkim jeśli dziecko jest pozbawione wolności;
- Pomóc w ułatwieniu wizyt rodzicom w instytucji lub w innym miejscu odbywania kary pozbawienia wolności;
- Spotykać się z dzieckiem w biurze lub w innym odpowiednim miejscu, jeśli dziecko nie jest pozbawione wolności.

4.2 Zapewnienie dziecku skutecznej pomocy w rehabilitacji i reintegracji

Rola prawnika nie kończy się po ostatniej rozprawie sądowej, ponieważ głównym celem postępowania w sprawie nieletniego jest społeczna reintegracja dziecka. Proces reintegracji społecznej jest prawem każdego dziecka, które weszło w konflikt z prawem. (UNCRC, art. 40.1)

W związku z tym prawnicy odgrywają kluczową rolę również na tym etapie i nie powinni zniknąć w tym kluczowym momencie.

● Monitorowanie środków/sankcji nałożonych na dziecko

Aby właściwie pomóc dziecku na tym etapie, pawnik powinien:



- Sprawdzić, czy środki i sankcje nałożone na dziecko są konstruktywne i stanowią zindywidualizowaną odpowiedź na popełnione czyny zabronione, mając na uwadze zasadę proporcjonalności. Oznacza to, że decyzja sądu musi uwzględniać wiek dziecka, jego zdrowie fizyczne i psychiczne, rozwój, a także wszystkie okoliczności sprawy;
- Zagwarantować poszanowanie, bez stygmatyzacji, praw do edukacji, szkolenia zawodowego, zatrudnienia, rehabilitacji i reintegracji, przede wszystkim jeśli dziecko jest pozbawione wolności;
- Podjąć wszelkie niezbędne kroki mające na celu ułatwienie wykonania orzeczeń/wyroków sądowych dotyczących lub mających wpływ na dzieci z poszanowaniem praw dziecka i jego potrzeb;
- Dopilnować, aby orzeczenie sądowe było regularnie poddawane ponownej ocenie przez właściwy organ (szczególnie gdy jest to decyzja o usunięciu dziecka z jego otoczenia rodzinnego lub pozbawieniu go wolności);
- Poinformować dziecko o dostępnych środkach naprawczych, w tym środkach odwoławczych, (na przykład w ramach mechanizmów pozasądowych lub dostępu do wymiaru sprawiedliwości) w przypadku niewykonania orzeczenia sądowego¹⁶;
- Po wydaniu wyroków w niezwykle konfliktowych postępowaniach wyspecjalizowane służby powinny, najlepiej bezpłatnie, zapewnić wskazówki i wsparcie dzieciom i ich rodzinom¹⁷.

¹⁶ Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Wytyczna nr 76-77, s. 32..

¹⁷ Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Wytyczna nr 79, s. 32.

D. INFORMACJE UZUPEŁNIAJĄCE I DODATKOWE

Wszystkie dokumenty wykorzystane jako źródło inspiracji do pracy nad niniejszym Przewodnikiem, a także wszystkie odpowiednie materiały do czytania i dodatkowe informacje odnoszące się do tematów gwarancji procesowych dla dzieci, które weszły w konflikt z prawem, można znaleźć w bazie danych projektu dostępnej na stronie internetowej pod adresem:



www.mylawyermyrights.eu

KARTA TECHNICZNA 1

TS 1 – MIĘDZYNARODOWE I REGIONALNE RAMY PRAWNE

Cele niniejszej TS są następujące:

1. Opracowanie list instrumentów i norm dotyczących dzieci będących w konflikcie z prawem w następujący sposób: (1) instrumenty ONZ, (2) instrumenty Rady Europy i (3) instrumenty UE;
Na poniższych listach rozróżnia się te instrumenty w odniesieniu do ich mocy wiążącej (prawo wiążące, prawo miękkie i orzecznictwo).
2. Dostarczenie czytelnikowi przeglądu obowiązujących międzynarodowych i regionalnych instrumentów prawnych i norm, które gwarantują dzieciom w konflikcie z prawem ich prawa procesowe w postępowaniu przed sądem dla nieletnich. W tym celu do niniejszego Przewodnika dołączono 3 tabele w formie plakatów:
 - a. Pierwsza tabela zawiera przegląd instrumentów prawa wiążącego na poziomie ONZ, Rady Europy i UE.
 - b. Druga tabela zawiera przegląd instrumentów prawa miękkiego na poziomie ONZ, Rady Europy i UE.
 - c. Trzecia tabela zawiera orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ECTHR) oraz Trybunału Sprawiedliwości UE (CJEU).

Ponadto Poradnik skierowany do państw członkowskich UE zawiera specjalny rozdział wyjaśniający, dlaczego państwa członkowskie UE powinny przestrzegać swoje międzynarodowe i regionalne zobowiązania dotyczące praw dziecka (rozdział..., s. xx)  natomiast karta techniczna wyjaśnia, jakie organy kontrolują, czy państwa przestrzegają swoje zobowiązania na szczeblu międzynarodowym i regionalnym (**TS 5** Poradnika dla państw członkowskich UE). W niniejszym Przewodniku w **TS 2** można znaleźć informacje na temat litygacji strategicznej dotyczącej w szczególności organów kontrolnych na poziomie UE. 



1. NA POZIOMIE MIĘDZYNARODOWYM

a. Prawo wiążące

Do istotnych dla niniejszego Przewodnika wiążących instrumentów międzynarodowych mających zastosowanie do dzieci w konflikcie z prawem zalicza się m.in.:

- ☛ *Uniwersalną Deklarację Praw Człowieka (UDHR), 1948;*
- ☛ *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ICCPR), 1966;*
- ☛ *Konwencję Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka (UNCRC), 1989;*
- ☛ *Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie procedury komunikacji (OP3 UNCRC), 2011.*

b. Prawo miękkie

Do międzynarodowych instrumentów prawa miękkiego w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich zalicza się m.in.:

- ☛ *Wzorcowe reguły minimum NZ dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (Reguły pekińskie lub RAJJ), 1985;*
- ☛ *Wytyczne ONZ w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich (Wytyczne z Rijadu lub Wskazania Rijadzkie lub GPJD), 1990;*
- ☛ *Zasady ONZ w sprawie ochrony nieletnich pozbawionych wolności (Reguły hawańskie lub RPJDL), 1990;*
- ☛ *Podstawowe Zasady ONZ dotyczące Roli Prawnika (BPRL), 1990;*
- ☛ *Wytyczne ONZ dotyczące postępowania w sprawach karnych z udziałem dzieci (GACCS), 1997;*
- ☛ *Uwaga ogólna nr 10 Komitetu Praw Dziecka NZ: Prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich (Komitet CRC, GC nr 10), 2007;*
- ☛ *Uwaga ogólna nr 12 Komitetu Praw Dziecka NZ: Prawo dziecka do bycia wysłuchanym (Komitet CRC, GC nr 12), 2009;*
- ☛ *Uwaga ogólna nr 14 Komitetu Praw Dziecka NZ: Prawo dziecka do wzięcia pod uwagę najlepiej pojętego interesu dziecka jako najważniejszej przesłanki (Komitet CRC, GC nr 14), 2013;*

- ☛ *Zasady i wytyczne ONZ dotyczące dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych (PGALA), 2013;*
- ☛ *Wytyczne w sprawie dzieci w konflikcie z wymiarem sprawiedliwości (opracowane przez Międzynarodową Grupę Roboczą Międzynarodowego Stowarzyszenia Sędziów Rodzinnych i Nieletnich (IAYFJM)), 2017.*

2. NA POZIOMIE REGIONALNYM

Rada Europy

a. Prawo wiążące

Do istotnych dla niniejszego Przewodnika wiążących instrumentów Rady Europy mających zastosowanie do dzieci w konflikcie z prawem zalicza się m.in.:

- ☛ *Europejską Konwencję Praw Człowieka (ECHR), 1950;*
- ☛ *Europejską Kartę Społeczną (ECSR), 1961, zmienioną w 1996 r.*

b. Prawo miękkie

Do instrumentów prawa miękkiego Rady Europy w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich zalicza się m.in.:

- ☛ *Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy do państw członkowskich w sprawie europejskich zasad stosowanych wobec młodocianych przestępców, wobec których zastosowano sankcje lub środki, CM/Rec (2008)11, 2008;*
- ☛ *Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom, (Wytyczne CoE w sprawie CFJ), 2010;*
- ☛ *Normy CPT dotyczące nieletnich pozbawionych wolności Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, 2010.*

c. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Orzeczenia ECtHR są wiążące dla 47 państw członkowskich Rady Europy, które ratyfikowały ECHR (w tym wszystkie państwa członkowskie UE). Orzeczenia te wielokrotnie doprowadziły rządy do zmiany praktyk legislacyjnych i administracyjnych w wielu dziedzinach.

Orzecznictwo ECtHR sprawia, że nie tylko ECHR, ale także UNCRC stanowi potężny żywy instrument, ponieważ ECtHR często opiera się na UNCRC przy interpretacji roszczeń ECHR dochodzonych przez dzieci lub w imieniu dzieci.

ECtHR ma rozległe orzecznictwo w zakresie praw dziecka, w przeciwieństwie do CJEU, w tym w zakresie naruszenia prawa do rzetelnego procesu sądowego (artykuł 6 ECHR).

W szczególności w odniesieniu do naruszenia tego ostatniego przepisu, UNCRC ma znaczny wpływ na rozumowanie ECtHR w odniesieniu do praw dzieci znajdujących się w konflikcie z prawem¹ (Zob. tabelę Orzecznictwo załączoną do niniejszego Przewodnika □).

Unia Europejska

a. Prawo wiążące

Do istotnych dla niniejszego Przewodnika wiążących instrumentów UE mających zastosowanie do dzieci w konflikcie z prawem zalicza się m.in.²:

- ❶ *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (EUCFR), 2000 (w szczególności art. 24 (Prawa dziecka), art. 47–50 (specjalny rozdział poświęcony Wymiarowi sprawiedliwości) i art. 52, §3 o zakresie praw gwarantowanych);*
- ❷ *Traktat o Unii Europejskiej (TEU), 2009 (w szczególności art. 3 dotyczący zobowiązania UE do propagowania ochrony praw dziecka);*
- ❸ *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFEU), 2012 (w szczególności art. 82, §2, jako podstawa prawna do przyjęcia dyrektyw UE dotyczących praw jednostek w postępowaniu karnym);*
- ❹ *Dyrektywa 2010/64/UE w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym, 2010 (dla dzieci i osób dorosłych);*
- ❺ *Dyrektywa 2012/13/UE w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym, 2012 (dla dzieci i osób dorosłych);*
- ❻ *Dyrektywa 2013/48/UE w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym, 2013 (dla dzieci i osób dorosłych);*
- ❼ *Dyrektywa 2016/343/UE w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym, 2016 (dla dzieci i osób dorosłych)³;*
- ❽ *Dyrektywa 2016/800/UE w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym, 2016 (poświęcona dzieciom będącym w konflikcie z prawem);*
- ❾ *Dyrektywa 2016/1919/UE w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym, 2016 (dla dzieci i osób dorosłych).*

¹ Orzecznictwo ECtHR jest dostępne na stronie internetowej: <https://www.coe.int/en/web/children/case-law>. Na stronie tej można znaleźć dwie bazy danych: HUDOC i THESEUS. Ta ostatnia zawiera orzecznictwo ECtHR dotyczące jedynie praw dziecka. Więcej informacji można znaleźć również w artykule U. Kilkelly, *The impact of the Convention on the case-law of the European Court of Human Rights* [w:] D. Fottrell (red.), *Revisiting children's rights, 10 years of the UN Convention on the rights of the child*, Kluwer Law International, 2000.

² Jak wspomniano wcześniej, nie wszystkie dyrektywy mają zastosowanie we wszystkich państwach członkowskich UE. W szczególności dyrektywy dotyczące prawa do rzetelnego procesu sądowego, takie jak te omówione w niniejszym Przewodniku, nie zawsze mają zastosowanie w Irlandii, Zjednoczonym Królestwie lub Danii. Państwa te mogą zdecydować, czy będą uczestniczyć w przyjęciu tych dyrektyw.

³ Dyrektywa 2016/343/UE nie jest częścią projektu, ale zostanie wymieniona w części Inne istotne prawa dzieci w konflikcie z prawem, zob. TS 4 Poradnika dla państw członkowskich UE.



Poradnik skierowany do państw członkowskich UE zawiera kartę techniczną (TS 2) poświęconą transpozycji dyrektyw UE oraz inną kartę techniczną (TS 3), w której wyszczególnione wyżej wymienione dyrektywy. Ponadto Poradnik skierowany do państw członkowskich UE zawiera praktyczne wskazówki dla państw członkowskich UE dotyczące prawidłowej transpozycji i wdrożenia wspomnianych dyrektyw na szczeblu krajowym (zob. część C Poradnika skierowanego do państw członkowskich UE, s. 52). □

b. Prawo miękkie

Do instrumentów prawa miękkiego UE w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich zalicza się m.in.:

- ➊ *Zalecenie Komisji Europejskiej w sprawie gwarancji procesowych dla osób wymagających szczególnego traktowania podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym (2013/C 378/02), 2013;*
- ➋ *Zalecenie Komisji Europejskiej w sprawie prawa do pomocy prawnej przysługującego podejrzany lub oskarżony w postępowaniu karnym (2013/C 378/03), 2013.*

c. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Do dnia dzisiejszego orzecznictwo CJEU dotyczące ochrony praw dziecka nie jest tak rozległe jak orzecznictwo ECtHR. Większość orzeczeń CJEU dotyczących dzieci ma związek ze swobodnym przepływem osób oraz kwestiami obywatelstwa UE i została wydana po wystąpieniu z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym przez sąd krajowy⁴.

⁴ Orzecznictwo CJEU jest dostępne pod adresem: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/_6/en/.

CASE-LAW TABLE

PROJEKT „MÓJ PRAWNIK, MOJE PRAWA” (2017)		
ORZECZNICTWO ORAZ POSTĘPOWANIE W SPRAWIE NARUSZENIA PRZECIWKO PAŃSTWOM CZŁONKOWSKIM UE		
Prawo do przedstawiciela prawnego	Prawo dostępu do adwokata	Orzecznictwo ETPC
		Dziecko aresztowane przez policję (ETPC, 17 października 2006, <i>Okkali przeciwko Turcji</i> , no. 52067/99, § 69 i nast.)
		Pomoc prawna dla osób nieletnich przebywających w policyjnym areszcie od pierwszego przesłuchania przez policję (ETPC, Wielka Izba, 27 listopada 2008, <i>Salduz przeciwko Turcji</i> , nr 36391/02, § 55-62)
		Dostęp do adwokata dla dziecka podczas policyjnego śledztwa (ETPC, 2 marca 2010 r., <i>Adamkiewicz przeciwko Polsce</i> , nr 54729/00)
		Dostęp do adwokata w przypadkach dotyczących dzieci (ETPC, 11 grudnia 2008 r., <i>Panovits przeciwko Cypru</i> , nr 4268/04 oraz ETPC, Wielka Izba, 23 marca 2016, <i>Blokhin przeciwko Rosji</i> , nr 47152/06, §196, s. 64: „Dziecko w żadnym przypadku nie może być pozbawione gwarancji procesowych, z tego tylko powodu, że według prawa krajowego procedura, która mogłaby doprowadzić do pozbawienia wolności ma na celu ochronę interesów osób nieletnich, a nie wymierzanie kary”.
		Zrzeczenie się prawa do obrony pod pewnymi i ściśle określonymi warunkami (ETPC, 11 grudnia 2008, <i>Panovits przeciwko Cypru</i> , nr 4268/04, § 68 oraz ETPC, 27 kwietnia 2017, <i>Zherdev przeciwko Ukrainie</i> , nr 34015/07, § 140)
		Access to a lawyer during the proceedings determining the lawfulness of the child detention (ECtHR, 29 February 1988, Bouamar v. Belgium , no. 9106/80)
		Dostęp do adwokata podczas postępowania rozstrzygającego zgodność z prawem w związku z
		aresztowaniem dziecka (ETPC, 29 lutego 1988 r., <i>Bouamar przeciwko Belgii</i> , no. 9106/80)
		Postępowania w sprawie naruszenia przepisów przeciwko państwom członkowskim UE

		Przypadki braku powiadomień w zakresie wdrażenia Dyrektywy 2013/48/UE w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym: Luksemburg, Bułgaria, Francja, Słowenia, Grecja, Chorwacja, Słowacja, Cypr i Niemcy -> Dla wszystkich państw: wezwanie (art. 258 TFUE), z wyjątkiem Bułgarii: uzasadniona opinia (art. 258 TFEU)
	Dostęp do bezpłatnej pomocy prawnej	Orzecznictwo ETPC
		Dostęp do bezpłatnej pomocy prawnej dla dziecka (ETPC, 11 grudnia 2008 r., Panovits przeciwko Cyprowi, nr 4268/04)
Prawo do informacji	Prawo do informacji oraz porady	Orzecznictwo TSUE
		TSUE, 15 października 2015, C-216/14, Covaci (nie dotyczy dziecka)
		Postępowania w sprawie naruszenia przepisów przeciwko państwom członkowskim UE
		Przypadki braku powiadomień dotyczące wdrażania Dyrektywy 2012/13/UE w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym: Luksemburg, Cypr, Malta, Słowenia, Słowacja, Hiszpania i Czechy □Dla Luksemburga: wezwanie (art. 258 TFUE), dla pozostałych państw członkowskich UE: postępowania dotyczące naruszenia zostały zamknięte
Prawo do bycia wysłuchanym	Prawo do bycia wysłuchanym/do uczestnictwa	Orzecznictwo ETPC
		Koncepcja „rzeczywistego udziału” w sprawie dotyczącej oskarżonej osoby nieletniej przy niskim poziomie zrozumienia (ETPC, 15 czerwca 2004, S.C. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 60958/00, § 29)

		Rzeczywisty udział dzieci w rozprawie (ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, T. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24724/94, § 88 oraz ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24888/94, § 90)
		<i>Prawo oskarżonej osoby nieletniej do rzeczywistego udziału w postępowaniu karnym wymaga, aby osoba ta była traktowana stosownie do jej wrażliwości oraz możliwości od samego początku udziału w dochodzeniu karnym, a w szczególności podczas jakiegokolwiek przesłuchania przez policję</i> (ETPC, 27 kwietnia 2017, Zherdev przeciwko Ukrainie, nr 34015/07, § 135; patrz również ETPC, 11 grudnia 2008, Panovits przeciwko Cyprowi, nr 4268/04, § 67)
	Prawo do tłumaczenia ustnego i pisemnego	Orzecznictwo TSUE
		TSUE, 15 października 2015, C-216/14, Covaci (nie dotyczy dziecka)
		Postępowania w sprawie naruszenia przepisów przeciwko państwom członkowskim UE
		Przypadki braku powiadomień w zakresie wdrażania dyrektywy (UE) 2010/64/UE w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i pisemnego w postępowaniach karnych: Litwa, Belgia, Słowenia, Rumunia, Luksemburg, Grecja, Irlandia, Włochy, Słowacja, Austria, Hiszpania, Finlandia, Węgry, Malta, Bułgaria i Cypr -> Wszystkie postępowania dotyczące naruszeń zostały zamknięte
Prawo do prywatności	Prawo do prywatności i ochrony danych osobowych	Orzecznictwo ETPC

		W przypadku małego dziecka oskarżonego o popełnienie poważnego wykroczenia wiążącego się z dużym zainteresowaniem mediów oraz społeczeństwa (ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24888/94, § 87 oraz ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, T. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24724/94)
	Prowadzenie procesu za zamkniętymi drzwiami	Orzecznictwo ETPC
		ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, T. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24724/94 oraz ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24888/94.
Najlepiej pojęty interes dziecka	Troska o najlepiej pojęty interes dziecka	Orzecznictwo ETPC
		Zmiany w postępowaniu sądowym dotyczącym osób dorosłych w celu osłabienia rygoru rozpraw (ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, T. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24724/94 oraz ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24888/94)
		20 stycznia 2009, Güveç przeciwko Turcji, nr 70337/01; ETPC, 6 maja 2008, Nart przeciwko Turcji, nr 20817/04; ETPC, 9 października 2012, Çoşelav przeciwko Turcji, nr 1413/07; ETPC, 27 kwietnia 2017, Zherdev przeciwko Ukrainie, nr 34015/07, §93-95: zatrzymanie (na trzy dni) osoby nieletniej, która po raz pierwszy ma kontakt z wymiarem sprawiedliwości, wspólnie z dorosłymi oznaczało złe traktowanie (naruszenie art. 3 EKPC). Zdaniem Trybunału, „sytuacja musiała wywołać w takiej osobie uczucie strachu, cierpienia, bezsilności oraz niższości, uwłaczania godności”.
		Jeśli dziecko jest podejrzane o popełnienie przestępstwa, wymiar sprawiedliwości musi kierować się troską o najlepiej pojęty interes dziecka (ETPC, 2 marca 2010, Adamkiewicz przeciwko Polsce, nr 54729/00, § 70)
	Prawo do indywidualnej oceny	Orzecznictwo ETPC

		W pełni uwzględnia się wiek, poziom dojrzałości, oraz stan intelektualny i emocjonalny dziecka (ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24888/94, § 28)
	Unikanie nieuzasadnionego opóźnienia	Orzecznictwo ETPC
		Unikanie nieuzasadnionego opóźnienia w przypadku zatrzymania osoby nieletniej (ETPC, 29 lutego 1988, Bouamar przeciwko Belgii, nr 9106/80, § 63; ETPC, 21 grudnia 2010, Ichin oraz inni przeciwko Ukrainie, nr 28189/04)
		Przywiązywanie szczególnej uwagi do przeprowadzania dzieci na rozprawę we właściwym czasie (ETPC, 28 października 1998, Assenov oraz inni przeciwko Bułgarii, nr 24760/94, § 157; ETPC, 3 marca 2011, Kuptsov oraz Kuptsova przeciwko Rosji, nr 6110/03, § 91)
	Wrażliwość dziecka w czasie pobytu na posterunku policji	Orzecznictwo ETPC
		„Trybunał podkreśla, że dla funkcjonariuszy, którzy mają kontakt z nieletnimi, podczas wykonywania swoich obowiązków najważniejsze jest uwzględnienie w sposób szczególny wrażliwości, która jest charakterystyczna dla młodego wieku (Europejskiego Kodeksu Etyki Policynij, § 44). Zachowanie policji w stosunku do osób nieletnich może nie być zgodne z wymogami Artykułu 3 Konwencji tylko dlatego, że są nieletnimi, podczas gdy może być ono dopuszczalne w przypadku osób dorosłych. Z tego właśnie powodu funkcjonariusze muszą zachować większą czujność i lepiej kontrolować swoje zachowania, gdy mają do czynienia z nieletnimi” (ETPC, Wielka Izba, 28 września 2015, Bouyid przeciwko Belgia, nr 23380/09, § 110)
	Pozbawienie wolności jako środek ostateczny oraz promowanie środków alternatywnych	Orzecznictwo ETPC

		Przechowywanie dzieci w areszcie tymczasowym powinno być traktowane jako środek ostateczny (ETPC, 19 stycznia 2012, Korneykova przeciwko Ukrainie, nr 39884/05, § 43-44; ETPC, 10 stycznia 2006,
		Selçuk przeciwko Turcji, nr 21768/02, § 35-36; ETPC, 13 listopada 2012, J.M. przeciwko Danii, r 34421/09, § 63; ETPC, 6 maja 2008, Nart przeciwko Turcji, nr 20817/04).
		Umieszczenie nieletniego w schronisku dla nieletnich (jest odpowiednikiem aresztu tymczasowego): ETPC, 30 czerwca 2015, Grabowski przeciwko Polsce, nr 57722/12.
		Zatrzymanie dziecka w celach „nadzoru wychowawczego” (ETPC, 16 maja 2002, D.G przeciwko Irlandii, nr 39474/98) Alternatywy dla aresztu tymczasowego w przypadku dzieci (ETPC, 9 lipca 2013, Dinç i Çakır przeciwko Turcji, nr 66066/09, § 63; ETPC, 20 stycznia 2009, Güveç przeciwko Turcji, nr 70337/01, § 108)
	Szkolenie specjalistów	Orzecznictwo ETPC
		Nieletnie osoby zatrzymane muszą być zawsze reprezentowane przez wykwalifikowanych prawników, mających doświadczenie w pracy z dziećmi (ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, T. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24724/94, § 88 oraz ETPC, Wielka Izba, 16 grudnia 1999, V. przeciwko Wielkiej Brytanii, nr 24888/94, § 90)

KARTA TECHNICZNA 2

TS 2 – LITYGACJA STRATEGICZNA

Cele niniejszej TS są następujące:

1. Uświadomienie prawnikom znaczenia wykorzystania wszystkich istniejących międzynarodowych i regionalnych mechanizmów w celu poprawy praw dzieci na całym świecie;
2. Podnoszenie świadomości prawników pracujących z dziećmi na temat litygacji strategicznej i sposobów jej wykorzystania do poprawy poszanowania praw dziecka, gdy rozwiązanie na szczeblu krajowym nie istnieje;
3. Zapewnienie listy kontrolnej, aby pomóc prawnikom w sprawdzeniu, czy posiadają oni pełną wiedzę o wszystkich mechanizmach służących ochronie praw dziecka, oraz aby pomóc im wybrać właściwy mechanizm;
4. Zachęcenie prawników zajmujących się sprawami dzieci do korzystania z tych mechanizmów i procedur..

1. LITYGACJA STRATEGICZNA

a. Definicja litygacji strategicznej w celu dokonania postępu w kwestii praw dziecka

Według naszej wiedzy nie ma oficjalnej definicji terminu „litygacja strategiczna”. Wiele organizacji odwołuje się do tego pojęcia i rozumie je na swój sposób.

Proponujemy następującą definicję¹:

¹ Definicja ta została opracowana przez belgijską organizację DCI.

Litygacja strategiczna polega na wykorzystaniu, w bardzo świadomy i przemyślany sposób, wszelkich dostępnych mechanizmów, procedur, działań i instrumentów prawnych na poziomie krajowym, regionalnym i międzynarodowym w celu przekonania lub zobowiązania władz do lepszego poszanowania praw człowieka, a zatem również praw dziecka na całym świecie.

Działania te obejmują skargi indywidualne lub zbiorowe przed krajowymi lub międzynarodowymi organami sądowymi lub quasi-sądowymi, wnioski o podjęcie działań, zapytania lub wizytacje organów eksperckich, dostarczanie informacji do ONZ lub innych międzynarodowych ciał traktatowych, wnioski o pomoc lub interwencję międzynarodowych ekspertów (w tym specjalnych sprawozdawców, specjalnych przedstawicieli, komisarzy ds. praw człowieka itp).

W idealnym przypadku litygacja strategiczna powinna być częścią szerszej strategii rzecznictwa, mającej na celu zapewnienie zmian społecznych.

Oznacza to, że skuteczna litygacja strategiczna musi mieć jasne cele i zadania oraz skuteczny element komunikacji w celu wprowadzenia istotnych zmian w prawie lub jego realizacji w praktyce. W związku z tym głównym celem litygacji strategicznej jest promowanie kultury poszanowania praw dziecka.

Naruszenia praw dziecka mogą wystąpić w kilku indywidualnych przypadkach lub, szerzej, w poważnych lub systematycznych sytuacjach na poziomie krajowym (kwestie zbiorowe lub problemy strukturalne).

Ilekcję zostanie podjęta decyzja o podjęciu działań przeciwko powtarzającym się naruszeniom praw człowieka z udziałem wielu podmiotów na poziomie krajowym, konieczne jest poważne wzięcie pod uwagę wszystkich zagrożeń wynikających z tego rodzaju działań. W istocie negatywna decyzja wydana przed międzynarodowym organem sądowym lub quasi-sądowym może skutkować negatywnymi i niepożądanymi skutkami na wyższym poziomie, podważając wpływ tych działań. W związku z tym działania te powinny być prowadzone we współpracy z wyspecjalizowanymi organizacjami pozarządowymi i prawnikami mogącymi pomóc w starannym wyborze spraw, odpowiedniego mechanizmu, działania lub jurysdykcji i zbudowaniu skutecznej, proaktywnej, skoordynowanej i opartej na potrzebach litygacji strategicznej. Współpraca i wymiana wiedzy są konieczne, aby uczynić prawodawstwo, politykę i praktykę bardziej przyjaznymi dzieciom na szczeblu UE.

Z etycznego punktu widzenia należy zawsze brać pod uwagę i dokładnie oceniać potrzebę uzyskania zgody dziecka, którego prawa zostały naruszone, oraz jego najlepiej pojęty interes przed podjęciem litygacji strategicznej.

Przestrzegając pewnych warunków, litygacja strategiczna jest sposobem na wytoczenie powództwa w sprawie systematycznego pogwałcania praw człowieka (w szczególności praw dzieci w kontekście niniejszego Przewodnika) przed krajowymi lub międzynarodowymi organami sądowymi lub quasi-sądowymi. W związku z tym prawnicy mogą być inicjatorami zmian i muszą być świadomi wszystkich istniejących możliwości dalszego rozwoju praktyk i ustawodawstwa na szczeblu krajowym w zgodzie z prawami dziecka. (Więcej informacji na temat dostępnych kursów i materiałów dotyczących litygacji strategicznej można znaleźć w **TS 5** Szkolenia).

Przykłady udanej realizacji litygacji strategicznej

- W Belgii dzięki **wyroкови ECtHR** w sprawie Salduz przeciwko Turcji (ECtHR, 27 listopada 2008 r., sprawa Salduz przeciwko Turcji, skarga nr 36391/02) obecność i pomoc prawników podczas przesłuchiwanie dzieci przez policję jest obecnie obowiązkowa i wymagana przez prawo. Sprawa ta w znaczący sposób przyczyniła się do zapoczątkowania zmiany społecznej również w innych państwach członkowskich UE (takich jak Holandia).
- W 2013 roku Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (**CJEU**) wydał wyrok w zakresie prawa azylu. Trybunał uznał, że w przypadku gdy mały letni pozbawiony opieki, którego żaden z członków rodziny nie przebywa zgodnie z prawem w państwie członkowskim, złożył wnioski o udzielenie azylu w więcej niż jednym państwie członkowskim, przepis ten wskazuje jako „państwo członkowskie odpowiedzialne” za rozpatrzenie tego wniosku to państwo członkowskie, w którym ów mały letni znajduje się po złożeniu w nim wniosku o azyl². Trybunał oparł swoją decyzję na fakcie, że W nadrzędnym interesie małych letnich pozbawionych opieki, którzy tworzą kategorię osób w szczególnie trudnej sytuacji, leży nieprzedłużanie bardziej niż jest to konieczne procedury określania odpowiedzialnego państwa członkowskiego; w interesie tym leży natomiast zagwarantowanie szybkiego dostępu do procedur określania statusu uchodźcy³. Decyzja ta wywarła istotny wpływ na UE i jej opinię publiczną, ponieważ dotyczyła ona szczególnie aktualnej i newralgicznej kwestii.
- W 2013 r. stowarzyszenie APPROACH, brytyjska organizacja pozarządowa, która prowadzi kampanię na rzecz globalnego zakazu kar cielesnych wobec dzieci, wniosła siedem odrębnych skarg zbiorowych do **Europejskiego Komitetu Praw Społecznych (ECSR)** przeciwko Belgii, Cypru, Republice Czeskiej, Francji, Irlandii, Włochom i Słowenii jako krajów, których prawa nie zapewniają właściwej ochrony dzieci przed karami fizycznymi. Komitet oświadczył, że doszło do naruszenia art. 17 Europejskiej Karty Społecznej (ESC) (prawo dzieci i młodzieży do ochrony społecznej, prawnej i ekonomicznej) w Irlandii, Słowenii, Belgii, Republice Czeskiej i Francji. Decyzje te wywołały debaty publiczne również w kilku innych krajach, a niektóre zainteresowane państwa zmieniły prawodawstwo.⁴

² CJEU, 6 czerwca 2013 r., *The Queen, na wniosek MA i in. przeciwko Secretary of State for the Home Department (C-648/11)*, § 66. W tym przypadku Centrum AIRE (*Advice on Individual Rights in Europe: <http://www.airecentre.org/>*) było interwenientem. Organizacja ta zajmuje się szerokim spektrum zagadnień związanych z prawami człowieka, w tym z ochroną uchodźców. Jest ona w stanie bezpośrednio reprezentować wnioskodawców, udzielać bezpłatnych porad prawnych prawnikom lub osobom prywatnym oraz interweniować jako strona trzecia przed ECtHR i CJEU.

³ *Ibid.*, §55 oraz §61.

⁴ Zob. <https://www.crin.org/sites/default/files/approachcollectivecomplaintscasestudy.pdf>.



b. Praktyczne porady dla prawników z wywiadu z Olivierem de Schutter⁵:

Odnosnie do właściwego wyboru procedury → W przypadku ujawniania naruszeń praw człowieka niezwykle ważne jest, aby dokonać wyboru właściwej procedury. Ma to zasadnicze znaczenie, ponieważ w procedurach międzynarodowych/regionalnych zazwyczaj istnieje wymóg dopuszczalności, co oznacza, że sąd lub organ nie może zająć się konkretnym przypadkiem, jeżeli inny organ dokonał już rozstrzygnięcia tego przypadku lub tej sprawy. Dlatego wybór dokonany przez prawnika jest zwykle nieodwracalny. Ponadto to, jak należy wybrać procedurę, nie zawsze jest oczywiste: każda procedura ma swoje zalety i wady, a szczególnie ważnym obowiązkiem prawnika jest udzielenie właściwej porady danej osobie pokrzywdzonej, do jakiego organu powinna ona wnieść roszczenie.

Odnosnie do roli organizacji pozarządowych → Prawnicy powinni być świadomi ważnej roli i pracy organizacji pozarządowych w działaniach następczych podejmowanych przez organy traktatowe zajmujące się prawami człowieka. Bez tych organizacji pozarządowych i ich kluczowej roli monitorowania społeczeństwa obywatelskiego wspomniane organy traktatowe miałyby trudności z zapewnieniem przestrzegania i wprowadzania w życie ich decyzji przez dane państwo. Po uzyskaniu decyzji od konkretnego organu zajmującego się prawami człowieka, ustanowionego w ramach ONZ, Rady Europy lub UE, organizacje pozarządowe próbują przekonać krajowych parlamentarzystów i rządy do reformy prawa lub zmiany praktyki w celu wdrożenia ustaleń poczynionych na poziomie międzynarodowym lub regionalnym. Dlatego też organizacje pozarządowe odgrywają istotną rolę we wdrażaniu praw człowieka na szczeblu międzynarodowym, regionalnym lub krajowym. Zazwyczaj organizacje pozarządowe mają doświadczenie w udzielaniu pomocy poszczególnym ofiarom w ramach tych międzynarodowych i regionalnych procedur i mogą skutecznie pomóc prawnikom, ponieważ zwykle już wybierali szereg spraw, i w związku z tym mogą się wzajemnie uzupełniać, w celu pokierowania orzecznictwa w określonym kierunku, a tym samym w celu stworzenia orzecznictwa sprzyjającego progresywnej interpretacji określonego prawa człowieka. W tym sensie prawnicy i organizacje pozarządowe współpracują w celu przekonania sędziów, którym sprawa została przedłożona.

Odnosnie do wyboru obrony pojedynczego przypadku lub skupienia się na problemie strukturalnym → Naprawdę trudno jest oddzielić indywidualny wymiar poszczególnych przypadków łamania praw człowieka od zbiorowego wymiaru. To nakłada na prawnika towarzyszącego jednostce pokrzywdzonej bardzo ważną odpowiedzialność. Ważne jest, aby umieścić pojedynczy przypadek w szerszym kontekście i pokazać, że jest ona symptomem większego problemu, na który organ ds. ochrony praw człowieka, do którego złożono skargę, powinien zwrócić szczególną uwagę. Jednocześnie ważne jest, aby nie instrumentalizować pojedynczego przypadku w imię wspólnego celu, do którego należy dążyć.

⁵ Olivier De Schutter jest belgijskim badaczem prawa specjalizującym się w prawie gospodarczym i socjalnym. W latach 2008–2014 pełnił on funkcję specjalnego sprawozdawcy ONZ ds. prawa do żywności. Jest profesorem prawa międzynarodowego w zakresie praw człowieka, prawa Unii Europejskiej i teorii prawa na Université Catholique de Louvain w Belgii, a także w College of Europe oraz w SciencesPo w Paryżu. Regularnie współpracował z Academy on Human Rights and Humanitarian Law przy American University Washington College of Law. Cały wywiad jest dostępny pod adresem: <http://www.mylawyermyrights.eu/outputs/>.

2. WYKAZ ORGANÓW SĄDOWYCH I QU-ASI-SĄDOWYCH

Na poziomie międzynarodowym i regionalnym

Z naciskiem na dzieci w konflikcie z prawem

a. Na poziomie międzynarodowym (ONZ)

- ☛ Komitet Praw Dziecka (Komitet CRC);
- ☛ Komitet Praw Człowieka (CCPR);
- ☛ Komitet Przeciwko Torturom (CAT);
- ☛ Rada Praw Człowieka (HRC) i Specjalne Procedury ONZ⁶;
- ☛ Specjalni sprawozdawcy ONZ ds. różnych praw człowieka;

b. Na poziomie regionalnym (CoE)

- ☛ Europejski Trybunał Praw Człowieka (ECtHR);
- ☛ Europejski Komitet Praw Społecznych (ECSR);
- ☛ Specjalny Sprawozdawca Rady Europy ds. Praw Człowieka;

c. Na poziomie regionalnym (UE)

- ☛ Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (CJEU).

⁶ Zob. <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx>.

3. LITYGACJA STRATEGICZNA NA POZIO- MIE UE

Komisja Europejska (EC) (w pierwszej kolejności) i CJEU są organami kontrolnymi na poziomie UE:

- W szczególności **Komisja Europejska** jako „strażnik Traktatów” jest odpowiedzialna za monitorowanie prawidłowego stosowania prawa UE.
- **CJEU** (lub Trybunał Sprawiedliwości) jest odpowiedzialny za zapewnienie jednolitego i spójnego stosowania prawa UE we wszystkich państwach członkowskich UE oraz wydaje decyzje dotyczące wielu rodzajów działań prawnych, w szczególności⁷:
 1. Orzeczenia wydane w trybie prejudycjalnym;
 2. Procedury w sprawie naruszenia przepisów;
 3. Skargi o stwierdzenie nieważności;
 4. Skargi na bezczynność;
 5. Powództwa o odszkodowanie.

a. Orzeczenie w trybie prejudycjalnym

Orzeczenie w trybie prejudycjalnym (TFEU, art. 267) jest jednym z najważniejszych instrumentów Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który gwarantuje pewność prawną poprzez jednolite stosowanie prawa UE.

Nawet jeśli dotychczas nie wniesiono do Trybunału Sprawiedliwości sprawy dotyczącej interpretacji art. 24 EUCFR (Prawa dziecka), w związku z jedną z dyrektyw dotyczących prawa do rzetelnego procesu sądowego, prawnicy powinni rozważyć wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym jako przydatnego instrumentu do obrony praw dzieci, które weszły w konflikt z prawem.

Cel orzeczenia w trybie prejudycjalnym:

Zapewnienie sędziom krajowym możliwości zadawania pytań CJEU o interpretację lub ważność prawa UE, jeżeli ma to znaczenie w toczącej się przed nimi sprawie⁸.

⁷ Należy pamiętać o podziale kompetencji między Trybunałem Sprawiedliwości a Sądem. Sąd jest właściwy do rozpoznawania w pierwszej instancji skarg wniesionych przez osoby fizyczne. Trybunał Sprawiedliwości jest właściwy do rozpoznawania skarg wniesionych przez państwa członkowskie. Może również wysłuchać odwołań od wyroków wydanych przez Sąd w pierwszej instancji. W tym ostatnim przypadku Trybunał Sprawiedliwości orzeka jedynie w kwestiach prawnych i nie może ponownie zbadać stanu faktycznego.

⁸ Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wydaje decyzję w sprawie elementów składających się na wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym. Sąd krajowy pozostaje właściwy w pierwotnej sprawie, a postępowanie krajowe zostaje zawieszane do czasu wydania przez CJEU orzeczenia.

Rodzaje wniosków o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym:

- Wniosek o wydanie orzeczenia w sprawie interpretacji prawa pierwotnego i wtórnego UE: sędzia krajowy zwraca się do Trybunału Sprawiedliwości o wyjaśnienie w celu prawidłowego zastosowania konkretnego przepisu UE;
- Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym w kwestii ważności aktu prawa wtórnego UE wydanego przez instytucję, organ, urząd lub agencję Unii w celu sprawdzenia jego ważności. Ten sam mechanizm można zastosować w celu ustalenia, czy krajowe prawo lub krajowa praktyka są zgodne z prawem UE.

Jak działa orzeczenie w trybie prejudycjalnym:

I. Wniosek

Sądy krajowe powinny zawsze powoływać się na CJEU w przypadku wątpliwości, które mogą prowadzić do niewłaściwego zastosowania lub niewłaściwej interpretacji prawa UE w toczącej się sprawie⁹;

Wniosek powinien zawierać jasną definicję faktycznych i prawnych elementów sprawy, a także rozporządzeń prawa UE, które są szczególnie istotne i mają zastosowanie w przedmiotowej sprawie.

II. Ograniczenia

- Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym nie może opierać się na przypadku hipotetycznym lub ewidentnie nieistotnym;
- Jeżeli konkretna sprawa mogła być przedmiotem skargi o stwierdzenie nieważności, nie można jej zakwestionować w trybie prejudycjalnym;
- Jedną ze stron zaangażowanych w spór (za pośrednictwem swoich prawników) może wystąpić do sędziego krajowego z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, przy czym decyzja o skierowaniu sprawy do CJEU jest podejmowana przez sędziego krajowego lub sąd krajowy.
- Niemniej jednak, zgodnie z art. 267 TFUE sądy krajowe, które działają jako sąd rozstrzygający sprawę w ostatniej instancji (tj. przeciwko którego orzeczeniom nie ma środka odwoławczego), są zobowiązane do zwrócenia się do Trybunału Sprawiedliwości z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym w przypadku wątpliwości, które mogą prowadzić do niewłaściwego stosowania/ niewłaściwej interpretacji prawa UE;
- Istnieją pewne wyjątki od tej ostatniej zasady, które umożliwiają sądom krajowym rozstrzygającym sprawę w ostatniej instancji odmowę złożenia wniosku do CJEU o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, gdy:

⁹ Więcej informacji na ten temat można znaleźć w Zaleceniu CJEU dla sądów krajowych dotyczące składania wniosków o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym (2016/C 439/01).

- CJEU już orzekł w tej samej sprawie;
- interpretacja rozpatrywanego przepisu prawa UE jest oczywista;
- w przedmiotowej kwestii istnieje utrwalone orzecznictwo CJEU.

III. Wpływ na toczącą się sprawę

Spór krajowy zawieszają do czasu wydania orzeczenia przez CJEU, na którym powinno opierać się ostateczne orzeczenie sądu krajowego.

IV. Rodzaje procedur w nagłych przypadkach

Artykuł 267 TFUE stanowi, że w sprawie [...] dotyczącej osoby pozbawionej wolności, Trybunał stanowi w jak najkrótszym terminie. W tym względzie Regulamin postępowania przed CJEU przewiduje dwa szczególne tryby postępowania prejudycjalnego¹⁰:

- Przyspieszony tryb prejudycjalny: wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym może podlegać przyspieszonemu trybowi prejudycjalnemu, jeżeli charakter sprawy i wyjątkowe okoliczności wymagają niezwłocznego rozstrzygnięcia;
- Pilny tryb prejudycjalny: tryb ten ma zastosowanie wyłącznie w obszarach dotyczących wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Był on już wykorzystywany przez Trybunał Sprawiedliwości w wielu sprawach dotyczących praw dziecka w kwestiach związanych głównie z odpowiedzialnością rodzicielską¹¹ i może być stosowany również w przypadkach dotyczących dzieci w konflikcie z prawem;

V. Skutki prawne orzeczeń w trybie prejudycjalnym

- Dziś nie ma wątpliwości, że każda decyzja wydana przez CJEU w trybie prejudycjalnym jest skuteczna erga omnes, co oznacza, że jest wiążące nie tylko dla krajowego sądu odsyłającego, ale także dla sądów krajowych innych państw członkowskich. W praktyce decyzje CJEU uznaje się za wiążące precedensy;

¹⁰ Regulamin postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej, art. 105–114.

¹¹ Zob. na przykład CJEU, 23 grudnia 2009 r., *Detiček* (C-403/09); CJEU, 1 lipca 2010 r., *Povse* (C-211/10); CJEU, 5 października 2010 r., *McB* (C-400/10); CJEU, 22 grudnia 2010 r., *Aguirre Zarraga* (C-491/10); CJEU, 22 grudnia 2010 r., *Mercredi* (C-497/10). Zob. również sprawozdanie CJEU pt. *Report on the use of the urgent preliminary ruling procedure by the Court of Justice* (Sprawozdanie z zastosowania pilnej procedury prejudycjalnej przez Trybunał Sprawiedliwości) przekazane Radzie zgodnie z oświadczeniem załączonym do decyzji z dnia 20 grudnia 2007 r. (Dz.U. L 24 z 29 stycznia 2008 r., s. 44): https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-07/en_rapport.pdf.

- W kontekście wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczącego ważności przepisów, jeżeli rozporządzenie lub instrument prawny prawa UE zostanie unieważniony, wszystkie inne przyjęte na jego podstawie instrumenty są automatycznie nieważne. Zwykle orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej mają moc wsteczną, ale Trybunał może również zdecydować o uznaniu za nieważny akt prawa Unii ze skutkiem *ex nunc* w celu zachowania pewności prawnej i ochrony uzasadnionych oczekiwań.

Zalecenia dla prawników pracujących z dziećmi

Prawnik powinien:

- Być świadomy istnienia trybu prejudycjalnego oraz powinien rozumieć jego cel i potencjał służenia najlepszemu interesowi dziecka;
- Należy pamiętać, że orzeczenie w trybie prejudycjalnym może być stosowane w celu ustalenia, czy prawo krajowe lub praktyka krajowa są zgodne z prawem UE, a także w celu wyjaśnienia, czy unijny akt prawa wtórnego (na przykład dyrektywa) jest zgodny z niektórymi normami międzynarodowymi, które wiążą UE (np. ECHR), lub z samym prawem pierwotnym UE (np. traktaty UE i EUCFR);
- Zwrócić się do sądu o zastosowanie trybu prejudycjalnego w celu wyjaśnienia interpretacji konkretnego przepisu określonego w jednej z dyrektyw UE dotyczących prawa do rzetelnego procesu sądowego w świetle art. 24 EUCFR. Orzeczenie prejudycjalne może być bardzo użyteczne dla podniesienia nowej kwestii interpretacyjnej przed sędziami krajowymi, co leży w interesie ogólnym dla jednolitego stosowania prawa wspólnotowego w całej Unii lub w sytuacji, gdy dotychczasowe orzecznictwo CJEU nie zawiera żadnych istotnych wyjaśnień;
- Rozumieć, że sędziowie krajowi mają obowiązek poważnego potraktowania wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym podnoszonego przez adwokata, ponieważ zgodnie z podstawową zasadą pierwszeństwa prawa UE nie mogą stosować przepisów krajowych sprzecznych z prawem UE. Zadaniem sędziów krajowych jest zapewnienie przestrzegania wyżej wspomnianej zasady pierwszeństwa;
- Wystąpić z wnioskiem o zastosowanie trybu pilnego, gdy bronią dziecka, które weszło w konflikt z prawem, zwłaszcza w sprawach dotyczących dzieci pozbawionych wolności;
- Należy pamiętać, że postępowanie prejudycjalne przed Trybunałem Sprawiedliwości jest bezpłatne, a Trybunał nie orzeka w sprawie kosztów stron postępowania toczącego się przed sądem krajowym; do sądu lub trybunału krajowego należy orzekanie w przedmiocie tych kosztów; Ponadto jeżeli strona w postępowaniu przed sądem krajowym nie dysponuje wystarczającymi środkami i jeżeli jest to możliwe zgodnie z przepisami krajowymi, sąd krajowy może przyznać tej stronie pomoc prawną w celu pokrycia kosztów, w tym kosztów honorariów adwokackich, które strona ta ponosi w postępowaniu przed Trybunałem Sprawiedliwości. Ponadto sam Trybunał Sprawiedliwości może również przyznać pomoc prawną, jeżeli dana strona nie



otrzymała jeszcze pomocy zgodnie z przepisami krajowymi lub w zakresie, w jakim pomoc ta nie pokrywa kosztów poniesionych w postępowaniu przed Trybunałem lub tylko częściowo pokrywa te koszty¹².

b. Procedury w sprawie naruszenia przepisów

Zgodnie z art. 258 TFEU: *Jeśli Komisja uzna, że Państwo Członkowskie uchybiło jednemu z zobowiązań, które na nim ciąży na mocy Traktatów, wydaje ona uzasadnioną opinię w tym przedmiocie, po uprzednim umożliwieniu temu Państwu przedstawienia swych uwag. Jeśli Państwo to nie zastosuje się do opinii w terminie określonym przez Komisję, może ona wnieść sprawę do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej.*

Więcej informacji na temat tej procedury można znaleźć w Poradniku skierowanym do państw członkowskich, rozdział X, s.50. □

c. Skargi o stwierdzenie nieważności

Poprzez skargę o stwierdzenie nieważności strona wnosząca roszczenie (państwa członkowskie, EC, EP, Rada i osoby fizyczne pod pewnymi warunkami) żąda stwierdzenia nieważności aktu przyjętego przez instytucję, organ, urząd lub organizację UE. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej unieważnia dany akt, jeżeli zostanie uznany za sprzeczny z prawem UE.

Zgodnie z art. 263 TFUE: *Każda osoba fizyczna lub prawna może wnieść, na warunkach przewidzianych w akapitach pierwszym i drugim, skargę na akty, których jest adresatem lub które dotyczą jej bezpośrednio i indywidualnie oraz na akty regulacyjne, które dotyczą jej bezpośrednio i nie wymagają środków wykonawczych.*

W przeciwieństwie do podmiotów działających na preferencyjnych warunkach (państwa członkowskie, EC, EP i Rada) osoby prywatne i ich prawnicy muszą wykazać, że są adresatami zaskarżonego aktu lub że akt ten dotyczy ich bezpośrednio i indywidualnie.

d. Skargi na bezczynność

EP, Rada i EC muszą podejmować określone decyzje w określonych okolicznościach. Jeżeli nie wykonają swoich zadań, rządy UE, inne instytucje UE, osoby fizyczne (pod pewnymi warunkami) lub firmy mogą złożyć skargę do CJEU.

Zgodnie z art. 265 TFUE: *Każda osoba fizyczna lub prawna może wnieść sprawę do Trybunału, na warunkach określonych w poprzednich akapitach, stawiając zarzut jednej z instytucji lub jednemu z organów lub jednej z jednostek organizacyjnych Unii, iż zaniechała wydania aktu skierowanego do niej, innego niż zalecenie lub opinia.*

W ramach tej procedury osoby fizyczne i ich prawnicy muszą wykazać, że kwestionowane zaniechanie miało na nich niekorzystny wpływ bezpośrednio i indywidualnie.

e. Powództwa o odszkodowanie

Każda osoba fizyczna lub firma, której interesy zostały naruszone w wyniku działania lub zaniechania UE lub jej pracowników, może wszcząć przeciwko nim powództwo za pośrednictwem CJEU. (TFEU, art. 268 i 340)

Zgodnie z art. 340 TFUE: *W dziedzinie odpowiedzialności pozaumownej Unia powinna naprawić, zgodnie z zasadami ogólnymi, wspólnymi dla praw Państw Członkowskich, szkody wyrządzone przez jej instytucje lub jej pracowników przy wykonywaniu ich funkcji.*

Powództwo to mogą wnieść także osoby fizyczne, które mogą uzyskać odszkodowanie za szkody, za które Unia jest odpowiedzialna.

Termin na podjęcie takiego działania wynosi pięć lat od dnia powstania szkody.

Trybunał Sprawiedliwości uznaje odpowiedzialność Unii, jeżeli spełnione są trzy warunki:

- Powód poniósł szkodę;
- Instytucje UE lub ich przedstawiciele działali nielegalnie na mocy prawa UE;
- Istnieje bezpośredni związek przyczynowy między szkodą poniesioną przez powoda a bezprawnym działaniem instytucji UE lub ich przedstawicieli.

Uwaga: Osoby fizyczne mogą również wystąpić z wnioskiem o pociągnięcie do odpowiedzialności państwa członkowskiego w przypadku szkód spowodowanych niewłaściwym stosowaniem prawa UE. W takim przypadku postępowanie przeciwko państwom członkowskim należy wszcząć przed sądami krajowymi.

¹² Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Zalecenie CJEU dla sądów krajowych dotyczące składania wniosków o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, § 26 i 27: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016H1125\(01\)&from=IT](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016H1125(01)&from=IT).



Podsumowanie wszystkich mechanizmów kontrolnych ONZ, CoE i UE dotyczących dzieci w konflikcie z prawem¹³

	Jakie komitety?	Procedura?	Wyniki?
INDYWIDUALNA KOMUNIKACJA¹⁴ Skargi przeciwko państwu przed komitetem, wniesione przez osobę fizyczną, która uważa się za ofiarę naruszenia swoich praw zapisanych w traktacie. Państwo musi być stroną przedmiotowego traktatu.	<ul style="list-style-type: none"> - Wszystkie komitety ONZ, w tym Komitet CRC (OP3 CRC, art. 5); - ECtHR. 	<ul style="list-style-type: none"> - Krajowe środki zaradcze muszą zostać wyczerpane; - Przestrzegać terminu na wniesienie skargi; - Pomoc prawnika nie jest konieczna, ale jest zalecana (pomoc prawna z urzędu nie jest zapewniona); - Osoby trzecie, w imieniu osób fizycznych, mogą wnieść skargę w określonych okolicznościach. 	<ul style="list-style-type: none"> - Decyzja prawnie wiążąca: ECtHR - Interpretacja autorytatywna: Komitety ONZ - Środki tymczasowe: (Środki pilne, które mają zastosowanie tylko w przypadku, gdy istnieje bezpośrednio ryzyko nieodwracalnej szkody) ECtHR (Regulamin Trybunału, Reguła 39) i niektóre Komitety ONZ

¹³ Istnieją również inne mechanizmy przyczyniające się do wspierania praw dziecka, takie jak: 1. Sprawozdania: sprawozdania są opracowywane przez rządy po ratyfikacji traktatu (po upływie roku lub dwóch lat), a następnie zazwyczaj co 5 lat. Organizacje pozarządowe często przedstawiają sprawozdania alternatywne lub uzupełniające. Wszystkie komitety ONZ, w tym Komitet Praw Dziecka (CRC) i Europejski Komitet Praw Społecznych Rady Europy, wykorzystują sprawozdania w celu sporządzania spostrzeżeń i zaleceń dotyczących danego państwa, które następnie powinny zostać wdrożone na szczeblu krajowym przed publikacją następnego sprawozdania; 2. Skargi przeciwko państwom są to skargi od jednego z Państw-Stron, które zarzucają innemu Państwu-Stronie naruszenie konkretnego traktatu. CRC (OP3 CRC, art. 12), Komitet Praw Obywatelskich i Politycznych (Komitet Praw Człowieka) i Komitet ds. Zapobiegania Torturom (CPT-CoE) przewidują stosowanie tego mechanizmu, nawet jeśli dotychczas nie był on nigdy stosowany; 3. Powszechny Przegląd Okresowy (UPR): mechanizm, w ramach którego Rada Praw Człowieka bada raz na cztery i pół roku sytuację w zakresie praw człowieka we wszystkich państwach członkowskich ONZ; 4. Procedury Specjalne ONZ: procedury te są zarządzane przez osobę (Niezależnego eksperta ds. praw człowieka) lub przez grupę roboczą i mogą obejmować różne podejścia (wizyty w krajach, wydawanie sprawozdań i zaleceń, składanie wniosków do rządów...). Obrona w szczególności praw dziecka należy również do obowiązków: Specjalnego Przedstawiciela Sekretarza Generalnego NZ (SRSG) ds. przemocy wobec dzieci, Specjalnego Sprawozdawcy ONZ ds. sprzedaży i wykorzystywania seksualnego dzieci, Specjalnego Przedstawiciela Sekretarza Generalnego ONZ ds. Dzieci w Konfliktach Zbrojnych; 5. Procedura szybkiego ostrzegania CERD (Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej): środki zapobiegawcze, które obejmują wczesne ostrzeżenie, reagowanie na problemy wymagające natychmiastowej uwagi w celu zapobieżenia poważnym naruszeniom Konwencji lub ograniczenia ich liczby. Więcej informacji dotyczących poszczególnych skarg można znaleźć pod adresem:

¹⁴ <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/IndividualCommunications.aspx#overviewprocedure>.

SKARGI ZBIOROWE	- Europejski Komitet Praw Społecznych (ECSR) Rady Europy	- Nie ma potrzeby wyczerpywania krajowych środków zaradczych.	- Środki tymczasowe: Na wniosek jednej ze stron lub z własnej inicjatywy ECSR może wskazać stronom jakikolwiek natychmiastowy i konieczny środek (w celu uniknięcia ryzyka poważnej szkody i zapewnienia poszanowania praw przewidzianych w ESC);
Skargi przeciwko państwu przed komitetem złożone przez partnerów społecznych i akredytowane organizacje pozarządowe.	dotyczące niewdrożenia Europejskiej Karty Społecznej (ESC) (jeżeli zainteresowane państwo przyjęło jej postanowienia i ten mechanizm)	- Nie trzeba identyfikować każdego pojedynczego poszkodowanego. - Organizacja powoła nie musi koniecznym być ofiarą naruszenia jednego z praw ESC.	- Decyzja w sprawie zasadności skargi: Decyzja jest podawana do wiadomości publicznej i musi być respektowana przez zainteresowane państwa (ESC jest wiążącą konwencją międzynarodową dla państw, które ją ratyfikowały). W przypadku naruszenia ESC państwo proszone jest o powiadomienie CM Rady Europy o środkach podjętych lub planowanych w celu doprowadzenia sytuacji do zgodności z Kartą ¹⁵ . Następnie państwo musi przedstawić w każdym kolejnym sprawozdaniu dotyczącym danego przepisu(-ów), którego dotyczy przedmiotowa skarga, środki podjęte w celu doprowadzenia sytuacji do zgodności z Kartą.

¹⁵ Komitet Ministrów odgrywa bardzo ważną rolę, ponieważ może przyczynić się do usprawnienia decyzji ECSR i tym samym do konkretnego urzeczywistnienia praw gwarantowanych na mocy ESC (poprzez przyjmowanie uchwał lub zaleceń). Teksty przyjęte przez Komitet Ministrów w ramach procedury skarg zbiorowych są dostępne na stronie internetowej strony internetowej Komitetu Ministrów: http://www.coe.int/t/cm/home_EN.asp?..

KONTROLE	<p>- CPT;</p> <p>- SPT.</p>	<p>CPT i SPT odwiedzają miejsca zatrzymań w państwach członkowskich, aby sprawdzić, w jaki sposób osoby pozbawione wolności są traktowane bez ograniczeń.</p> <p>Wizyty te mogą być niezapowiedziane.</p>	<p>Po każdej wizycie CPT i SPT przesyłają państwu szczegółowe sprawozdanie zawierające ich ustalenia, zalecenia, uwagi i wnioski o udzielenie informacji.</p> <p>Państwo przedstawia własne uwagi do sprawozdania, zwykle w ciągu sześciu miesięcy od daty otrzymania sprawozdania.</p>
DOCHODZENIE	<p>- Komitet CRC; (OP3 CRC, art. 13)</p> <p>- CESCR;</p> <p>- CAT;</p> <p>- CEDAW;</p> <p>- CRPD;</p> <p>- CED.</p>	<p>Po otrzymaniu wiarygodnych informacji na temat poważnych lub powtarzających się naruszeń praw zawartych w Konwencji, którą Komitet monitoruje, może on wszcząć dochodzenie.</p> <p>Dochodzenie może obejmować wizytę za zgodą zainteresowanego państwa.</p> <p>Każde dochodzenie jest prowadzone z zachowaniem poufności.</p>	<p>Państwo-Strona jest proszona o przedstawienie własnych sposrożeń na temat ustaleń, uwag i zaleceń Komitetu zwykle w ciągu sześciu miesięcy i, jeżeli Komitet wystąpi z taką prośbą, o poinformowanie go o środkach podjętych w odpowiedzi na dochodzenie.</p>

4. LISTA KONTROLNA

Prawnicy pracujący z dziećmi mogą korzystać z poniższej listy kontrolnej w celu określenia wszystkich dostępnych mechanizmów obrony praw swoich klientów i dokonania wyboru między nimi.

(Poniższa lista kontrolna została opracowana przez Międzynarodową Komisję Prawników (ICJ)¹⁶ w ramach kilku projektów europejskich i dostosowana przez belgijską organizację DCI).

a. astosowanie zobowiązań międzynarodowych

1. Do jakich traktatów dotyczących praw człowieka państwo przystąpiło jako strona?
2. Czy dane państwo złożyło jakiegokolwiek zastrzeżenia lub deklaracje interpretacyjne?
3. Czy wszystkie takie zastrzeżenia i deklaracje są ważne i dopuszczalne (tj. czy zezwala na to traktat? czy jest to sprzeczne z przedmiotem i celem traktatu?)

b. Jurysdykcja temporalna

1. Czy odpowiednie traktaty już weszły w życie?
2. Czy traktat wszedł w życie przed zaistnieniem okoliczności leżących u podstaw sprawy?
3. Jeżeli osobna ratyfikacja lub porozumienie są konieczne w przypadku mechanizmu skarg indywidualnych lub zbiorowych, który ma znaczenie dla traktatu, czy miały one miejsce?

c. Jurysdykcja terytorialna

1. Czy zaskarżone działania miały miejsce na terytorium danego państwa lub w inny sposób podlegały jego władzy lub kontroli, i na tej podstawie mogą podlegać jego jurysdykcji?
2. Czy dane państwo podlega jurysdykcji organu ds. praw człowieka, do którego skierowana jest skarga?

¹⁶ Zob <https://www.icj.org/>

d. Jurysdykcja rzeczowa

1. Czy fakty, na których opiera się skarga, stanowią naruszenie postanowień traktatowych dotyczących praw człowieka?
2. Jakie mechanizmy są właściwe do rozpatrzenia skargi związanej z roszczeniami dotyczącymi praw człowieka? (Jeśli jest ich wiele, zobacz załącznik II, aby dowiedzieć się, jak dokonać najlepszego wyboru).
3. Na którym konkretnie przepisie powinna się opierać skarga?
4. Czy istnieje precedens (jeden mechanizm), w ramach którego podjęto już decyzję w podobnej sprawie?

e. Interes prawny

1. Czy wnioskodawca ma interes prawny do wniesienia sprawy w ramach danego mechanizmu skarg indywidualnych lub zbiorowych?
2. Czy krajowe środki zaradcze zostały wyczerpane (jeżeli jest to istotny warunek)?
3. Kto powinien podpisać wnioski?
4. Czy istnieje szablon skargi?

f. Terminy

1. Czy sprawa została wniesiona w dozwolonych terminach dla danego mechanizmu międzynarodowego? Jeśli nie, czy inne międzynarodowe mechanizmy są nadal dostępne?

g. Jeden czy kilka organów?

1. Czy możliwe jest zgłoszenie sprawy do jednego lub kilku mechanizmów?
2. Czy któryś z mechanizmów wyklucza skargi, które zostały rozpatrzone przez inne organy lub są przez nie aktualnie rozpatrywane?
3. Czy różne elementy tej samej sprawy mogą zostać przedstawione różnym organom?
4. Czy można łączyć różne mechanizmy (na przykład skargi indywidualne i zbiorowe)?
5. Czy nowo przybyłe elementy można wprowadzić do tego mechanizmu?

h. Który organ jest bardziej strategiczny?

1. W ramach jakiego mechanizmu sprawa ma największe szanse na powodzenie (zarówno pod względem dopuszczalności, jak i meritum)?
2. Który traktat lub mechanizm obejmuje najpewniejsze lub najbardziej odpowiednie gwarancje?
3. Który organ lub mechanizm wydał najsilniejsze orzecznictwo w danej kwestii?
4. Który mechanizm zapewnia najsilniejszy system środków tymczasowych, jeśli sprawa tego wymaga? Czy środki tymczasowe tego czy innego mechanizmu są przestrzegane przez państwo?
5. Który mechanizm może zapewnić najsilniejsze środki naprawcze wnioskodawcy?
6. Który mechanizm zapewnia najsilniejszy system egzekwowania ostatecznych decyzji?
7. Czy jest to problem systemowy czy czysto indywidualny?
8. Czy zapewniona jest pomoc prawna w celu złożenia skargi w ramach tych mechanizmów?
9. Czy istnieją ograniczenia kosztowe związane z wniesieniem skargi w ramach tego mechanizmu?
10. Ile trwa procedura przed każdym organem?
11. Czy istnieje potrzeba wyczerpania krajowych środków naprawczych?
12. Czy istnieje możliwość zwrócenia się do organu lub jurysdykcji o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym?
13. Czy istnieje jakaś strona trzecia, która mogłaby dokonać interwencji, aby objaśnić organowi lub mechanizmowi odpowiednie kwestie przed podjęciem ostatecznej decyzji?

i. Skutki w systemie krajowym

1. Czy decyzje właściwego sądu, trybunału lub organu administracyjnego są wiążące lub niewiążące na szczeblu państwa?
2. Jaki jest wpływ decyzji mechanizmu na system krajowy? Czy istnieje możliwość ponownego otwarcia postępowania krajowego po wydaniu decyzji przez organ lub mechanizm międzynarodowy? Czy stwierdzono wpływ na decyzje innych sądów?

3. Czy istnieje system wypłacania skarżącemu rekompensaty zalecanej przez mechanizm?
4. Czy istnieje system przeglądu prawa / regulacji w świetle wniosków mechanizmu w przedmiotowej sprawie?
5. Jakie skutki polityczne ma decyzja podjęta w ramach mechanizmu w danym państwie?
6. Czy decyzja jest podawana do wiadomości publicznej? Jeśli nie, jakie są skutki poufności decyzji?
7. Jakie są zagrożenia, jeśli przegrasz sprawę?
8. Jakie ryzyko wiąże się z ujawnieniem tożsamości klienta (dziecka)? Czy istnieje możliwość zachowania tożsamości klienta (dziecka) w tajemnicy?

j. Udział klienta (dziecka)

1. W jakim organie dziecko ma najwyższy poziom uczestnictwa?
2. Czy procedura jest łatwa do wytłumaczenia dziecku?
3. Z jakim obciążeniem dziecko będzie musiało się zmierzyć w ramach procedury?

4. WYKAZ ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH WYKORZYSTUJĄCYCH LITYGACJĘ STRATEGICZNĄ W CELU POPRAWY PRAW DZIECI¹⁷

- Europejska Rada ds. Uchodźców i Wypędzonych (ECRE)¹⁸
- Centrum AIRE (Advice on Individual Rights in Europe)¹⁹
- Soroptimist international of Europe (SI/E)²⁰
- Association for the Protection of all Children (APPROACH)²¹
- Międzynarodowe Stowarzyszenie Organizacji Charytatywnych (AIC)²²
- World Association of Children's Friends (AMADE)²³
- European Centre of the International Council of Women (ECICW)²⁴
- European Roma Rights Centre (ERRC)²⁵
- Międzynarodowa Komisja Prawników (ICJ)²⁶
- International Council on Social Welfare (ICSW)²⁷
- Defence for Children International (DCI)²⁸
- Międzynarodowa Federacja Praw Człowieka (FIDH)²⁹
- Światowa organizacja przeciwko torturom (OMCT)³⁰
- Europejska Sieć Przeciwdziałania Ubóstwu (EAPN)³¹
- Europejska Unia Kobiet (EUW)³²
- Europejskie Forum Młodzieży (YFJ)³³
- Union des Avocats Européens (UAE)³⁴
- Amnesty International (AI)³⁵
- Caritas Internationalis (Międzynarodowa Konfederacja Katolickich Organizacji Charytatywnych)³⁶
- Médecins du Monde – International (MdM)³⁷
- European Committee for Home-based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF)³⁸
- Europejska Sieć Rzeczników Praw Dziecka (ENOC)³⁹
- Federation of European Bars (FEB)⁴⁰
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka⁴¹

¹⁷ Lista ta nie jest wyczerpująca i dotyczy wyłącznie organizacji pozarządowych uprawnionych do wnoszenia skarg zbiorowych do ECSR (z wyjątkiem Centrum AIRE). Zob. kartę **TS 5** dotyczącą Szkoła, aby uzyskać więcej informacji na temat działań niektórych z tych organizacji pozarządowych w zakresie ochrony praw dziecka.

¹⁸ <https://www.ecre.org/>

¹⁹ <http://www.airecentre.org/>

²⁰ <http://www.soroptimisteurope.org/fr/>

²¹ <http://www.charitychoice.co.uk/approach>.



- ²² <http://www.aic-international.org/en/>
²³ <https://www.amade-mondiale.org/fr/index.html>.
²⁴ <http://www.womenlobby.org/?lang=en>.
²⁵ <http://www.errc.org/>
²⁶ <https://www.icj.org/>
²⁷ <http://www.icsw.org/index.php/fr/>
²⁸ <https://defenceforchildren.org/>
²⁹ <https://www.fidh.org/en/>
³⁰ <http://www.omct.org/>
³¹ <http://www.eapn.eu/>
³² <http://www.europeanunionofwomen.com/>
³³ <http://www.youthforum.org/>
³⁴ <http://www.uae.lu/fr/>
³⁵ <https://www.amnesty.org/en/>
³⁶ <https://www.caritas.org/>
³⁷ <https://www.medecinsdumonde.be/r%C3%A9seau-international>
³⁸ <http://eurocef.eu/en/>
³⁹ <http://enoc.eu/>
⁴⁰ <http://www.fbe.org/home/>
⁴¹ www.hfhr.org.pl.

KARTA TECHNICZNA 3

TS 3 – LISTA KONTROLNA DOTYCZĄCA PRAWA DO POMOCY ADWOKATA

(ART. 6 DYREKTYWY 2016/800/UE)¹

1. CO?

Pomoc adwokata obejmuje²:

- Prawo dostępu do adwokata zgodnie z dyrektywą 2013/48/UE (art. 6.1);
- Prawo do skutecznego wykonywania prawa do obrony (art. 6.2);
- Prawo do spotkania się na osobności z reprezentującym ich adwokatem (art. 6.4 (a));
- Przestrzeganie zasady poufności podczas spotkań, korespondencji rozmów telefonicznych i innych form porozumiewania się pomiędzy dziećmi a ich adwokatem (art. 6.5);
- Aktywny udział adwokata w przesłuchaniach (art. 6.4 (b));
- Prawo do pomocy adwokata przynajmniej podczas następujących czynności dochodzeniowo-śledczych lub związanych z gromadzeniem dowodów, jeżeli przy danej czynności wymagana lub dozwolona jest obecność dziecka:
- okazania, konfrontacji, eksperymentów procesowych polegających na odtworzeniu przebiegu czynu zabronionego (art. 6.4 (c));
- Prawo do pomocy prawnej z urzędu, jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia, by dziecko skutecznie korzystało z pomocy adwokata (art. 18 zgodnie z dyrektywą 2016/1919/UE w sprawie pomocy prawnej).

2. KIEDY?

- Bez zbędnej zwłoki po tym, jak dziecko zostanie poinformowane, że jest podejrzanym lub oskarżonym (art. 6.3);

¹ Nie dotyczy Irlandii, Zjednoczonego Królestwa i Danii, gdyż państwa te nie uczestniczą w przyjęciu dyrektywy 2016/800/UE, nie są nią związane ani jej nie stosują.

² Różnica „dostępem” a „pomocą” prawnika została wyjaśniona na stronie S.51. □

- W każdym przypadku dzieci korzystają z pomocy adwokata począwszy od najwcześniejszego spośród następujących terminów:
 - a) przed ich przesłuchaniem przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy;
 - b) W odpowiednim czasie zanim stawią się przed sądem właściwym w sprawach karnych;
 - c) Podczas następujących czynności dochodzeniowo-śledczych lub związanych z gromadzeniem dowodów: okazania, konfrontacji, eksperymentów procesowych polegających na odtworzeniu przebiegu czynu zabronionego;
 - d) Niezwłocznie po pozbawieniu wolności.

3. CZY DOPUSZCZALNE SĄ ODSTĘPSTWA OD STOSOWANIA TEGO PRAWA?

Tak. Zgodnie z dyrektywą 2016/800/UE odstępstwa od stosowania prawa dziecka do dostępu do adwokata są dopuszczalne tylko w wyjątkowych okolicznościach.

Kiedy? (art. 6.8)

Ogólnie rzecz biorąc, decyzja o przystąpieniu do przesłuchania pod nieobecność adwokata może być podjęta tylko:

- **a podstawie decyzji organu sądowego lub innego właściwego organu;**
- **W trybie indywidualnym;**
- **Jeżeli decyzja o zezwoleniu na odstępstwo może podlegać kontroli sądowej.**



W związku z tym prawnicy powinni:

- Dopilnować, aby warunki te były przestrzegane.

Istnieją dwa rodzaje odstępstw: stałe (1) i czasowe (2):

a. Stałe odstępstwa (art. 6.6)

Kiedy?

Możliwe jest zastosowanie odstępstwa od obecności adwokata, jeżeli nie jest ono proporcjonalne w świetle konkretnych okoliczności danej sprawy, biorąc pod uwagę:

- **przede wszystkim najlepszy interes dziecka;**
- **prawo do rzetelnego procesu sądowego;**
- **wagę zarzucanego czynu zabronionego;**
- **złożoność sprawy;**
- **środki, jakie można zastosować w związku z takim czynem zabronionym.**

W każdym przypadku odstępstwo od prawa do adwokata nie może zostać zastosowane, gdy:

- **Dziecko zostaje postawione przed sądem lub sędzią w celu podjęcia decyzji o jego aresztowaniu (na każdym etapie postępowania);**
- **W okresie zatrzymania.**

Ogólnie rzecz biorąc, prawnik musi:



- Podjąć wszelkich niezbędnych działań w celu skłonienia państw członkowskich UE do wycofania wszystkich istniejących zastrzeżeń do art. 37 i 40 UNCRC, które zezwalają na to, aby dzieci nie miały dostępu do adwokata w przypadkach dotyczących czynów zabronionych mniejszej wagi, przy wsparciu organizacji społeczeństwa obywatelskiego³;
- Upewnić się, że wszyscy młodzi podejrzani, w tym dzieci poniżej MACR lub dzieci, które nie zostały aresztowane (tj. dzieci tylko zaproszone na przesłuchanie na posterunek policji), mają dostęp do prawnika bezpłatnie 24 godziny na dobę.

³ Zob. tabelę Prawo wiążące, plakat X, aby zapoznać się z listą tych zastrzeżeń □□.

b. Tymczasowe odstępstwa (art. 6.8)

Kiedy?

- Tylko w wyjątkowych okolicznościach;
- Tylko na etapie postępowania przygotowawczego;
- Tylko wtedy, gdy uwzględniono najlepszy interes dziecka;
- Jedynie w przypadku, gdy odstępstwo jest uzasadnione jednym z następujących ważnych powodów:

a) pilną potrzebą zapobieżenia poważnym negatywnym konsekwencjom dla życia, wolności lub nietykalności cielesnej jakiejś osoby;

b) koniecznością podjęcia przez organy prowadzące postępowanie przygotowawcze natychmiastowego działania w celu zapobieżenia poważnemu utrudnieniu postępowania karnego dotyczącego poważnego przestępstwa.



Prawnik powinien:

- Dopilnować, aby warunki te były przestrzegane.
- Zapoznać się z rozdziałem Recommendations and key directions for implementation dotyczącym prawa do adwokata w Poradniku dla państwach członkowskich UE (s.69); ☐
- Pamiętać, że jeżeli uczestniczy w przesłuchaniu, fakt, że takie uczestnictwo miało miejsce pod nieobecność adwokata, odnotowuje się, wykazując procedurę protokołowania zgodnie z prawem krajowym (art. 6.4 (d));
- Pamiętać, że właściwe organy odraczają przesłuchanie dziecka lub inne czynności dochodzeniowo-śledcze lub związane z gromadzeniem dowodów, jeżeli dziecko musi korzystać z pomocy adwokata, ale adwokat jest nieobecny. Przesłuchanie powinno zostać odroczone na inny rozsądny termin, tak aby umożliwić przybycie adwokata, lub, jeżeli dziecko nie ustanowiło adwokata, aby zorganizować dziecku adwokata (art. 6.7);
- Wiedzieć, że państwa członkowskie zapewniają także, aby kara pozbawienia wolności nie była orzekana, jeżeli dziecko nie korzystało z pomocy adwokata w sposób umożliwiający temu dziecku skuteczne wykonywanie prawa do obrony, oraz zawsze podczas rozprawy (art. 6.6).

Postępowanie przygotowawcze jest najbardziej krytycznym etapem całego postępowania sądowego w sprawie nieletnich, ponieważ często ma ono decydujący wpływ na wynik postępowania. Właśnie z tego powodu należy unikać wszelkiego rodzaju odstępstw od prawa dostępu do adwokata na tym etapie zgodnie z orzecznictwem ECtHR.

W związku z tym prawnicy zajmujący się sprawami dzieci muszą być zaznajomieni z tymi ważnymi orzeczeniami ECtHR:

Sprawa Salduz przeciwko Turcji, w której ECtHR stwierdził, że w celu zagwarantowania praktycznego i skutecznego prawa do rzetelnego procesu sądowego, dostęp do adwokata powinien być zapewniony od pierwszego przesłuchania policyjnego⁴;

Sprawa S.C. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, w której ECtHR wskazał, że osoby podejrzane są w szczególnie trudnej sytuacji na etapie czynności dochodzeniowo-śledczych, a zgromadzone dowody mogą zadecydować o wyniku sprawy. Prawo dostępu do pomocy prawnej jest szczególnie ważne w przypadku podejrzanego znajdującego się w szczególnie trudnej sytuacji, takiego jak nieletni⁵.

WAŻNE: Do chwili obecnej ECtHR nie znalazł żadnego konkretnego istotnego powodu, który mógłby prowadzić do odstępstwa od tego prawa na etapie czynności dochodzeniowo-śledczych w sprawach dotyczących dzieci, które weszły w konflikt z prawem⁶.

4. CZY ISTNIEJĄ DZIAŁANIA, W KTÓRYCH NIE JEST WYMAGANA POMOC PRAWNIKA?

Tak. W motywie 28 dyrektywy 2016/800/UE wymieniono szereg sytuacji, w których nie stosuje się ciężącego na państwach członkowskich obowiązku zapewnienia dzieciom będącym podejrzanymi lub oskarżonymi pomocy adwokata:

- identyfikacja dziecka;
- ustalenie, czy należy wszcząć postępowanie;
- kontrola posiadania broni lub kontrola podobnych kwestii związanych z bezpieczeństwem;

⁴ ECtHR, 27 November 2008, *Salduz v. Turkey*, n. 36391/02, § 52-55.

⁵ ECtHR, 15 June 2004, *S.C. v. the United Kingdom*, n. 60958/00.

⁶ For the ECtHR's case-law see the databases "HUDOC" and "THESEUS" on the website <https://www.coe.int/web/children/case-law>.

⁴ ECtHR, 27 listopada 2008 r., *Salduz przeciwko Turcji*, skarga nr 36391/02, § 52-55.

⁵ ECtHR, 15 czerwca 2004 r., *S.C. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 60958/00.

⁶ Orzecznictwo ECtHR jest dostępne w bazie danych HUDOC i THESEUS pod adresem: <https://www.coe.int/web/children/case-law>.



- prowadzenie czynności dochodzeniowo-śledczych lub związanych z gromadzeniem dowodów innych niż czynności określone wprost w niniejszej dyrektywie, takie jak kontrola osobista, badanie fizyczne, badanie krwi, badanie na obecność alkoholu lub podobne badania, wykonywanie zdjęć lub pobieranie odcisków palców;

- doprowadzenie dziecka przed właściwy organ lub przekazanie dziecka podmiotowi odpowiedzialności rodzicielskiej lub innej stosownej osobie dorosłej, zgodnie z prawem krajowym

Odstępstwa te są dopuszczalne tylko wtedy, gdy:

☛ są one zgodne z prawem do rzetelnego procesu sądowego



W związku z tym prawnik musi zaznaczyć, że:

- Ta długa lista nie znajduje się w żadnym motywie dyrektywy 2013/48/UE w sprawie prawa dostępu do adwokata;
- Lista ta zawiera niektóre kluczowe czynności śledcze i inne działania, które są bardzo inwazyjne dla dzieci;
- Przepis ten należy interpretować i stosować w świetle zasady najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka oraz zasady niedyskryminacji ze względu na wiek.

5. CZY DZIECKO MOŻE ZRZEC SIĘ PRAWA DO ADWOKATA?

Jak wcześniej wskazano dziecko nie może zrzec się obecności adwokata. Niestety w niektórych państwach taka możliwość w dalszym ciągu istnieje



Decyzja dziecka o rezygnacji z pomocy adwokata może nie być świadoma i może mieć decydujący wpływ na wynik postępowania.

Obecność prawnika dla dziecka ma podstawowe znaczenie dla:

- Zapewnienia skutecznego wykonywania wszystkich praw związanych z rzetelnym procesem sądowym;
- Zagwarantowania dzieciom możliwości świadomego korzystania z przysługujących im praw;
- Zapobiegania nadużyciom podczas przesłuchań przez policję (w szczególności na etapie postępowania przygotowawczego, ale nie tylko wtedy).

W związku z tym prawnicy zajmujący się sprawami dzieci muszą być zawsze zaznajomieni z tymi ważnymi orzeczeniami ECtHR:

1. Sprawa Panovits przeciwko Cyprowi, w którym ECtHR stwierdził, że biorąc pod uwagę szczególnie trudną sytuację oskarżonego małoletniego oraz brak równowagi we władzy, którym podlega z samej natury postępowania karnego, zrzeczenie się przez niego lub przez inną osobę działającą w jego imieniu ważnego prawa na podstawie art. 6 może zostać przyjęte tylko wtedy, gdy zostało ono wyrażone w sposób jednoznaczny po tym, jak władze podjęły wszelkie uzasadnione kroki na rzecz zagwarantowania, że oskarżony ma pełną świadomość swojego prawa do obrony i jest w stanie ocenić konsekwencje zrzeczenia się z korzystania z tego prawa w konkretnej sytuacji⁷;

2. Case Adamkiewicz przeciwko Polsce, w której ECtHR stwierdził, że przesłuchanie przez policję dziecka bez obecności jego adwokata stanowi naruszenie art. 6 ECHR⁸.

Dziecko może zrzec się prawa do adwokata w następujących krajach:

W Bulgarii: na etapie policyjnym, gdy dziecko jeszcze nie jest oskarżone;

W Anglii i Walii (ale dziecko nie może zrzec się prawa do obecności odpowiedniej osoby dorosłej);

W Finlandii: możliwość zrzeczenia się i odwołania zrzeczenia się.

W Irlandii: Nie ma automatycznego prawa do adwokata (tylko prawo do powiadomienia o prawie do skonsultowania się z prawnikiem), nie ma również prawa do zrzeczenia się takiego prawa. W praktyce dziecko (lub jego rodzic) może zdecydować, że nie poprosi o pomoc adwokata, a policja może kontynuować wywiad lub przesłuchiwanie dziecka.

⁷ ECtHR, 11 grudnia 2008 r., *Panovits przeciwko Cyprowi*, skarga nr 4268/04, § 68.

⁸ ECtHR, 2 marca 2010 r., *Adamkiewicz przeciwko Polsce*, skarga nr 54729/00, § 87-92.

KARTA TECHNICZNA 4

TS 4 – LISTA KONTROLNA DOTYCZĄCA PRAWA DO INDYWIDUALNEJ OCENY

(ART. 7 DYREKTYWY 2016/800/UE)¹

1. W JAKI SPOSÓB NALEŻY DOKONAĆ INDYWIDUALNEJ OCENY?

Zakres oceny:

- Kto decyduje o zakresie oceny, w szczególności biorąc pod uwagę, że istnieje możliwość dostosowania zakresu i stopnia szczegółowości indywidualnej oceny do okoliczności danej sprawy?
- Jaką rolę odgrywa prawnik w określaniu zakresu oceny?

Źródła informacji do oceny:

- Kto jest zaangażowany w ocenę?
- Czy istnieje mechanizm, który pozwala prawnikowi proponować źródła do oceny w oparciu o okoliczności sprawy lub cechy dziecka?

Udział dziecka w ocenie:

- Jakie są konsekwencje braku współpracy dziecka?
- W jaki sposób zaangażowany jest prawnik?
- Jakie mechanizmy zostały wdrożone w celu przeprowadzenia oceny w sposób uwzględniający potrzeby dziecka, aby zapewnić uczestnictwo dziecka, zapewnić ujawnienie ważnych i istotnych informacji, oraz aby uniknąć alienacji lub traumatyzacji dziecka?
- Jaka jest rola prawnika w tym zakresie?

2. UWZGLĘDNIENIE OCENY

Wyniki:

- Czy wyniki oceny są przekazywane dziecku i jego prawnikowi?
- W jaki sposób wyniki oceny są udostępniane prawnikowi?
- Które "właściwe organy" otrzymują wyniki oceny? (np. organy ścigania, sędziowie, prokuratorzy, pracownicy socjalni, pracownicy służby zdrowia, ośrodki, w których przetrzymywane jest dziecko pozbawione wolności?)
- Czyim obowiązkiem jest dopilnowanie, aby ocena została przedłożona sędziemu?

¹ Nie dotyczy Irlandii, Zjednoczonego Królestwa i Danii, gdyż państwa te nie uczestniczą w przyjęciu dyrektywy 2016/800/UE, nie są nią związane ani jej nie stosują.

KARTA TECHNICZNA 5

TS 5 – SZKOLENIA DLA PRAWNIKÓW

Niniejsza karta techniczna zawiera listę: (1) niektórych kluczowych wskaźników dotyczących treści i planowania dobrej jakości szkoleń dla prawników pracujących z dziećmi, (2) dostępnych kursów internetowych (3) oraz kursów szkoleniowych na żywo, które istnieją w państwach partnerskich projektu „Mój prawnik, moje prawa” (Włochy, Belgia, Polska, Irlandia, Holandia i Bułgaria) oraz w innych państwach członkowskich UE..

Wielu prawników nadal nie traktuje praw dziecka jako osobnej dziedziny prawa, a zatem nie rozumie potrzeby specjalnego szkolenia w zakresie obrony dzieci w postępowaniu sądowym w sprawach nieletnich. Takie rozumowanie jest szkodliwe dla prawidłowego wdrażania praw dziecka na poziomie krajowym, a także tworzy przeszkody dla inicjatyw, w stowarzyszeniach adwokackich, których celem jest zapewnienie prawnikom specjalnego szkolenia w zakresie pracy z dziećmi w konflikcie z prawem (jak to ma miejsce w Belgii lub w Polsce).

Prawnicy pracujący z dziećmi muszą być specjalistami, gdy bronią dziecka podejrzanego lub oskarżonego w postępowaniu przed sądem dla nieletnich.

Jedną z najważniejszych zasad etycznych tego zawodu jest to, że każdy adwokat, aby zapewnić jakość swoich profesjonalnych usług, nie powinien podejmować się prowadzenia sprawy, jeżeli wie, że nie ma dostatecznych kompetencji do jej prowadzenia. Aby pracować z dziećmi, które weszły w konflikt prawem, konieczne jest, aby adwokat był przynajmniej przeszkolony w zakresie dobrej znajomości praktyk i procedur w zakresie postępowań sądowych w sprawach nieletnich oraz wszystkich międzynarodowych, regionalnych i krajowych przepisów i norm dotyczące wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

Prawnicy muszą koniecznie (stale i nieprzerwanie) szkolić się, aby zapewnić dzieciom dobrą obronę.

Niektóre państwa członkowskie UE organizują już szkolenia dla prawników pracujących z dziećmi.

Krajowe przykłady oparte na badaniach

W niektórych państwach członkowskich UE istnieją wyspecjalizowani prawnicy pracujący z dziećmi:

- **W Belgii** prawnicy wpisani na listę dobrowolnych adwokatów (lista młodzieżowa), jako część pomocy prawnej udzielanej z urzędu, mają obowiązek udziału w szkoleniach w zakresie prawa młodzieżowego. W szczególności Flamandzka Izba Adwokacka i jej Komisja ds. prawników pracujących z młodzieżą oferuje swoim członkom dwuletni kurs w dziedzinie praw dziecka. Obowiązkowe szkolenie obejmuje 80 godzin kursów interdyscyplinarnych: informacje prawne są uzupełniane szkoleniem podstawowym (z zakresu psychologii i rozwoju dziecka) oraz szkoleniem praktycznym (takie jak komunikowanie się z dziećmi, w tym odgrywanie ról). Szkolenie to jest wymieniane jako "dobra praktyka" w Uzasadnieniu do Wytycznych Rady Europy w sprawie CFJ¹;
- **W Holandii** istnieje specjalistyczne szkolenie dla prawników pracujących z dziećmi; wyniki wywiadów wykazały, że nie ma różnicy w jakości między „prawnikami-piket” (prawnik udzielający pomocy prawnej z urzędu) a „płatnym prawnikiem” (wybrany prawnikiem);
- **W Włoszech** jedynie prawnicy powołani przez sąd mają obowiązek odbycia specjalistycznego szkolenia;
- **W Luksemburgu** organizowane są wielodyscyplinarne szkolenia oferowane przez stowarzyszenia i izby adwokackie, których odbycie jest konieczne, aby zostać wpisanym na listę „prawników pracujących z dziećmi”;
- **W Hiszpanii** tylko prawnicy wyznaczeni przez sąd muszą być zarejestrowani na liście prawników pracujących z nieletnimi, przy czym mogą oni zostać wpisani na tę listę dopiero po ukończeniu kursu specjalizacyjnego.

Niemniej jednak nawet w tych państwach członkowskich UE treść, liczba godzin, jakość i ocena szkolenia prawników pracujących z dziećmi (jeśli istnieje) mogą się znacznie różnić w zależności od izby adwokackiej. Szkolenie często nie jest interdyscyplinarne. Zwykle nie jest ono obowiązkowe i prawnicy mogą samodzielnie określić program ich ustawicznego kształcenia zawodowego.

¹ Wytyczne CoE w sprawie CFJ, Uzupełnienie, §69, s. 65.

1. KLUCZOWE WSKAZÓWKI DOTYCZĄCE TREŚCI I PLANOWANIA SZKOLEŃ

a. Treść

Program szkoleniowy powinien obejmować co najmniej:

- ➊ szkolenie w zakresie praw dziecka na poziomie krajowym, regionalnym i międzynarodowym;
- ➋ szkolenie praktycznie i szkolenie z zakresu sposobu postępowania w obszarze postępowania w sprawach nieletnich;
- ➌ szkolenie z zakresu podstawowej wiedzy na temat zagadnień psychologicznych dotyczących problemów dzieci i młodzieży;
- ➍ koncentrację na potrzebach i poziomie komunikacji dzieci;
- ➎ Porady, jak poprawić kontakty z dziećmi;
- ➏ Profesjonalne seminaria obejmujące dyskusję, współpracę i dzielenie się perspektywami, identyfikowanie wyzwań oraz ustanawianie mechanizmów i strategii ich rozwiązywania.

b. Planowanie

Program szkolenia powinien:

- ➊ Być zorganizowanym jako szkolenie interdyscyplinarne (wraz z innymi specjalistami z systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich) w celu propagowania wymiany dobrych praktyk;
- ➋ Uwzględnić dzieci w proces szkolenia w celu przekazania wniosków z doświadczeń dziecka w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich (np. ważne jest, aby pracować nad metodami komunikacji z dziećmi);
- ➌ Obejmować praktyczne przypadki, odgrywanie ról, zeznania dzieci i sesje interaktywne podczas całego kursu.

2. KURSY ONLINE Z ZAKRESU PRAW DZIECKA

a. Projekt TALE (działania szkoleniowe dla ekspertów prawnych)²: **szkolenie online**³ opracowane w celu wspierania prawników w uwrażliwieniu uczestników procesu legislacyjnego na szczególne prawa i potrzeby dzieci, z którymi pracują. Szkolenie to składa się z dwóch sesji wstępnych i sześciu modułów. Sesje wstępne obejmują wprowadzenie do kursu i przegląd obowiązków etycznych i zawodowych przy reprezentowaniu dzieci. Sześć modułów to: Moduł 1: Spotkanie i przyjmowanie wskazówek od dziecka, Moduł 2: Udzielanie porad i informacji dzieciom, Moduł 3: Sporządzanie oświadczeń, Moduł 4: Reprezentowanie dziecka w oficjalnym postępowaniu, Moduł 5: Działanie zgodnie z podjętymi decyzjami, Moduł 5: Międzynarodowe środki naprawcze.

b. Projekt HELP (Edukacja o prawach człowieka dla prawników⁴: w ramach tego projektu opracowano **platformę e-learningową**⁵ na temat praw człowieka, na której można znaleźć kursy online poświęcone na przykład środkom stanowiącym alternatywę wobec aresztowania i postępowaniu przygotowawczemu oraz ECHR. Ponadto państwa członkowskie UE mogą skorzystać z Programu **HELP in the 28**⁶, który obejmuje cztery kursy online, z których jeden jest poświęcony Ochronie danych i prawa do prywatności.

c. Projekt FAIR⁷ (Fostering Access to Immigrant Children's Rights)⁸: projekt ten ma na celu stworzenie głównej grupy prawników, którzy będą wyposażeni w kompetencje konieczne, aby móc angażować się w lityzację strategiczną przed międzynarodowymi sądowymi i pozasądowymi mechanizmami praw człowieka w celu obrony praw dzieci migrantów. Praktyczne

² Projekt TALE jest finansowany przez Komisję Europejską i jest prowadzony przez organizację Save the Children Italy wspólnie z partnerami w Rumunii (Save the Children Romania), Hiszpanii (La Merced Migraciones Foundation), Portugalii (Instituto de Apoio à Criança), Belgii (Defence for Children Belgique) i Zjednoczonym Królestwie (The University of Liverpool).

³ Zob. <http://www.project-tale.org/online-training-1/>

⁴ Europejski Program Edukacji w zakresie Praw Człowieka dla Prawników (HELP) pomaga państwom członkowskim Rady Europy (CoE) we wdrażaniu ECHR na szczeblu krajowym. Projekt HELP ma na celu zapewnienie wszystkim europejskim prawnikom w 47 państwach członkowskich Rady Europy (sędziom, adwokatom i prokuratorom) wysokiej jakości narzędzi szkoleniowych dostosowanych do ich potrzeb. Co więcej państwa członkowskie UE korzystają z programu Help in the 28, finansowanego przez UE. Program ten pomaga przedstawicielom zawodów prawniczych z UE w zdobywaniu wiedzy i umiejętności w zakresie odwoływania się do EUFR, ECHR i ESC. Ponadto mogą oni zapoznać się z europejskim orzecznictwem.

⁵ Zob. <http://help.elearning.ext.coe.int/course/index.php?categoryid=356>.

⁶ Zob. <https://www.coe.int/en/web/help/help-courses>.

⁷ See <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/09/FAIR-Project.pdf>.

⁸ Projekt FAIR (<http://www.oijj.org/en/adr-introduction>) jest finansowany przez Komisję Europejską i jest prowadzony przez Międzynarodową Komisję Prawników (ICJ) wspólnie z partnerami z Malty (fundacja Aditus), Niemiec (Bundesfachverband Unbegleitete Minderjährige Flüchtlinge e.V.), Grecji (Grecka Rada ds. Uchodźców), Hiszpanii (Fundación Raíces), Irlandii (Immigrant Council of Ireland (ICI)), Bułgarii (Legal Clinic for Refugees and Immigrants) oraz Włoch (Scuola Superiore Sant'Anna).

moduły szkoleniowe i narzędzia do nauki będą szeroko rozpowszechniane w całej UE, aby wspierać prawników w obronie praw dzieci migrantów.

d. Projekt "Advancing defence rights for children"⁹: w ramach tego projektu opracowany zostanie dający się powtarzalny i interdyscyplinarny program szkoleniowy (z elementami wymagającymi udziału zarówno w formie online, jak i udziału osobistego) dla prawników działającymi w charakterze obrońców, który będzie obejmował normy międzynarodowe i regionalne, a także konkretne umiejętności wymagane do skutecznej reprezentacji prawnej dzieci podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym dla nieletnich.

e. Projekt I.D.E.A (Improving Decisions through Empowerment and Advocacy): **Building Children's Rights Capacity in Child Protection Systems**¹⁰: w ramach tego projektu organizowane są seminaria szkoleniowe¹¹, które mają na celu informowanie prawników o zmianach w prawie, rozwoju dzieci, opiece społecznej i działalności socjalnej.

f. Projekt TRACHILD¹² (Training of lawyers representing children in criminal, administrative and civil justice)¹³: w ramach tego projektu zostaną opracowane elektroniczne materiały szkoleniowe (zestaw szkoleniowy), które będą dostępne na stronie internetowej projektu.

g. Children's Human Rights - An Interdisciplinary Introduction¹⁴: Ten otwarty kurs online prowadzony przez Uniwersytet Genewski zapewnia przegląd najważniejszych funkcji praw człowieka. Kurs składa się z siedmiu modułów tematycznych i trwa 4 tygodnie. Kurs jest prowadzony jedynie w języku angielskim.

⁹ Projekt ten jest finansowany przez Komisję Europejską i jest prowadzony przez Fair Trials International. Ma on na celu zwiększenie zdolności obrońców do skutecznego reprezentowania dzieci w postępowaniu karnym.

¹⁰ Projekt jest finansowany przez Komisję Europejską i prowadzony przez University College Cork (UCC) oraz przez National University of Ireland (Cork). Ma on na celu rozwój sieci profesjonalistów w celu ułatwienia konsultacji, realizacji szkoleń i kształcenia ustawicznego poprzez współpracę i wymianę informacji, a także zapewnienie interdyscyplinarnych szkoleń w zakresie zmian w prawie, rozwoju dziecka, udziału dziecka i opieki społecznej.

¹¹ Zob. <http://ideachildrights.ucc.ie/events/>.

¹² Zob. <http://trachild.org/en/>.

¹³ Projekt ten jest finansowany przez Komisję Europejską i jest prowadzony przez izby adwokackie Trybunału w Paryżu. Jego celem jest przeszkolenie 180 prawników z sześciu jurysdykcji (Hiszpanii, Grecji, Irlandii, Polski, Cypru i Francji) w reprezentowaniu dzieci w postępowaniach karnych, administracyjnych i cywilnych.

¹⁴ https://www.coursera.org/learn/childrens-rights?siteID=D8u8CTDRU0o-cky3mljju8Ds4gFOiU-jN7g&utm_content=10&utm_medium=partners&utm_source=linkshare&utm_campaign=D8u8CT-DRU0o.

h. HREA (międzynarodowy ośrodek szkolenia i edukacji w zakresie praw człowieka)¹⁵: HREA oferuje kursy internetowe dla samouków, kursy e-learningowe pod okiem nauczyciela oraz warsztaty szkoleniowe z 13 obszarów, z których jeden jest poświęcony Prawom, ochronie, uczestnictwie i rozwojowi dziecka i obejmuje następujące tematy: Prawa dziecka (szybki kurs e-learningowy), Prawa dzieci (kurs wprowadzający), Rozwój dziecka, Zarządzanie Prawami Dziecka, Uczestnictwo dziecka, Podejście oparte na prawach dziecka (kurs zaawansowany), Prawo dziecka do życia, Analiza sytuacji praw dziecka, Zabezpieczenie najlepiej pojętego interesu dziecka, Dzieci w konfliktach zbrojnych, Edukacja w sytuacjach nadzwyczajnych, Monitorowanie praw dziecka i Prawo do edukacji.

i. Projekt "Unlocking Children's Rights"¹⁶: i. w ramach tego projektu opracowano nowatorski program szkoleniowy¹⁷, który został pomyślnie wdrożony – w formie pilotażowej – w całej Europie. Pozwala on profesjonalistom i praktykom pracującym z dziećmi: rozwijać swoje kompetencje i poszerzać wiedzę w zakresie praw dziecka, pomagać dzieciom i młodym ludziom w wyrażaniu swoich poglądów, komunikować się – skutecznie i z wrażliwością – z dziećmi i młodymi ludźmi w kontekście zawodowym, a także zapewniać dzieciom możliwość uczestnictwa w podejmowaniu decyzji, które ich dotyczą. Program składa się z następujących czterech modułów, które są dostępne do pobrania: Moduł 1: Prawa dziecka – wprowadzenie, Moduł 2: Rozwój dziecka i komunikacja – wprowadzenie, Moduł 3: Umiejętności komunikacyjne, Moduł 4: Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przynajmniej dla dzieciom.

j. IDC Online Toolkit¹⁸: j. projekt ten składa się z wielu krótkich kursów, z których każdy koncentruje się na konkretnym obszarze zainteresowania dotyczącym alternatyw dla aresztowania. Każdy krótki kurs obejmuje moduły zawierające informacje, studia przypadków, przykłady, narzędzia i zasoby oraz linki do dalszych informacji. Kursy są bezpłatne. Obecnie w zakresie zagadnień dotyczących dzieci uruchomiony został kurs Ending Child Detention.¹⁹

¹⁵ HREA (<http://www.hrea.org/?lang=fr>) jest międzynarodową organizacją pozarządową non-profit, która wspiera edukację w dziedzinie praw człowieka, szkolenie obrońców praw człowieka i grup zawodowych, a także opracowuje materiały dydaktyczne i programowe. Misją organizacji HREA polega na zapewnieniu wysokiej jakości edukacji i szkoleń, aby promować zrozumienie, postawy i działania na rzecz ochrony praw człowieka oraz wspierać rozwój pokojowych, wolnych i sprawiedliwych społeczności.

¹⁶ Projekt ten jest współfinansowany ze środków programu Unii Europejskiej „Prawa podstawowe i obywatelstwo” oraz częściowo finansowany przez Allan and Nesta Ferguson Charitable Trust. Uczestniczą w nim partnerzy z dziesięciu krajów europejskich: Coram Voice i Coram Children's Legal Centre z Wielkiej Brytanii, FICE Bułgaria, Czeski Komitet Helsiński, University College w Cork (Irlandia), Fundacja Dzieci Słowacji, Estońskie Centrum Praw Człowieka, Europejskie Centrum Praw Romów (Węgry), Fondazione L'Albero della Vita (Włochy), Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę (Polska), Społeczna Akcja Edukacyjna (Grecja) oraz FCYA Węgry.

¹⁷ Zob. <http://coraminternational.org/unlocking-childrens-rights/>.

¹⁸ Kurs jest opracowywany przez International Detention Coalition (IDC). IDC jest międzynarodową koalicją organizacji, zrzeszającą 300 organizacji społeczeństwa obywatelskiego i członków z ponad 70 krajów, opowiadających się za badaniami i świadczących usługi bezpośrednio na rzecz uchodźców, osób ubiegających się o azyl i migrantów, którzy zostali zatrzymani podczas imigracji.

¹⁹ Zob. <https://toolkit.idcoalition.org/courses/campaign-to-end-child-detention/>.

k. Kursy Future Learn²⁰: należy zwrócić uwagę w szczególności na dwa darmowe kursy online dotyczące dzieci, które zostały opracowane przez CEL-CIS na University of Strathclyde w Szkocji we współpracy z grupą sterującą utworzoną przez Genewską grupę roboczą ds. dzieci bez opieki rodzicielskiej: Getting Care Right for All Children: Implementing the UN Guidelines for the Alternative Care of Children²¹ (kurs ten ma na celu kształtowanie świadomości, że alternatywna opieka jest koniecznym, odpowiednim i pozytywnym doświadczeniem dla dzieci) oraz Caring for Vulnerable Children²² (kurs ten zwiększenie zrozumienia niektórych podejść stosowanych w opiece nad dziećmi w trudnej sytuacji). Kursy te są przeznaczone nie tylko dla praktyków i decydentów z organów państwowych i niepaństwowych (takich jak organizacje pozarządowe, CBO i służby prywatne) oraz wszystkich osób świadczących usługi związane z opieką nad dziećmi, ale także dla osób, które nie pracują bezpośrednio w tej dziedzinie, i innych osób zainteresowanych lub osób, na których ciąży odpowiedzialność w zakresie ochrony dzieci i opieki nad dziećmi.

l. Szkolenie online organizowane przez International School of Juvenile Justice²³: szkoła ta organizuje kursy online poświęcone następującym tematom: Poprawa wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w Europie: Szkolenie dla profesjonalistów, Alternatywy dla aresztowania młodocianych przestępców oraz Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich w Europie z perspektywy międzynarodowej.

m. Projekt Separated Children in Judicial Proceedings²⁴: jednym z głównych rezultatów tego projektu jest opracowanie szablonu szkoleniowego i modułów szkoleniowych w zakresie zagadnień tematycznych (w szczególności dotyczących azylu i handlu ludźmi, relokacji i porwań, a także mechanizmów europejskich i międzynarodowych). Te materiały szkoleniowe mogą służyć jako strategiczne instrumenty sądowe w zakresie dobrych praktyk w sprawach sądowych dotyczących dzieci. Dotyczy to w szczególności trzeciego modułu szkoleniowego poświęconego sprawom dzieci rozpatrywanym na forach międzynarodowych.

²⁰ Future Learn oferuje bezpłatne kursy online wysokiej jakości, które zostały opracowane przez najlepsze uniwersytety i wyspecjalizowane organizacje.

²¹ Zob. <https://www.futurelearn.com/courses/alternative-care>.

²² Zob. <https://www.futurelearn.com/courses/vulnerable-children>.

²³ International School of Juvenile Justice (ISJJ) jest międzynarodowym ośrodkiem, którego celem jest rozwój programów szkoleniowych i badawczych, a także generowanie i rozpowszechnianie wiedzy w zakresie najważniejszych zagadnień dotyczących wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich na całym świecie.

²⁴ Projekt (<http://www.airecentre.org/pages/separated-children.html>), współfinansowany przez Centrum AIRE (UK), ma na celu propagowanie zintegrowanego podejścia skoncentrowanego na dziecku wśród prawników w pracy z dziećmi odseparowanymi od swoich rodzin. W ramach projektu analizowane są podobne kwestie proceduralne oraz kwestie dotyczące prawa materialnego, w tym kwestia, w jaki sposób dzieci odseparowane od swoich rodzin uzyskują dostęp do wymiaru sprawiedliwości i w jaki sposób można dokonać oceny ich najlepszego interesu.

Pozostali partnerzy projektu to Child Circle (Belgia), Centre for Women War Victims (ROSA) w Chorwacji oraz University College Cork (Irlandia).

n. Więcej informacji o studiach przypadku litygacji strategicznych w zakresie praw dziecka można znaleźć na stronie internetowej CRIN²⁵ (Child Rights International Network).

o. Więcej materiałów poświęconych litygacji strategicznej, przede wszystkim dotyczących Zjednoczonego Królestwa, można znaleźć pod następującymi adresami:

- <http://www.publiclawproject.org.uk/data/resources/153/Guide-to-Strategic-Litigation.pdf>;
- <http://ohrh.law.ox.ac.uk/learning-lessons-from-litigators-realising-the-right-to-education-through-public-interest-lawyering/>;
- <http://baringfoundation.org.uk/wp-content/uploads/2016/07/Framework-for-better-use-of-law-WPaper2-1.pdf>.

²⁵ Zob. <https://www.crin.org/en/home/law/strategic-litigation/strategic-litigation-case-studies>.

3. KURSY SZKOLENIOWE NA ŻYWO (również na żądanie)

- a) Szkolenia organizowane przez Youth Justice Legal Centre²⁶;
- b) Szkolenie organizowane przez Jeunesse et droits²⁷;
- c) Szkolenie organizowane przez Include Youth²⁸;
- d) Szkolenie organizowane przez Coram Children's Legal Centre²⁹: na chwilę obecną dostępne są kursy w zakresie tematów dotyczących praw dzieci będącymi uchodźcami lub migrantami.

²⁶ Zob. <http://www.yjlc.uk/training>.

²⁷ Zob. <http://www.jeunesseetdroit.be/formations/index.php>.

²⁸ Zob. <http://www.includeyouth.org/training/services>.

²⁹ Coram Children's Legal Centre jest częścią grupy organizacji charytatywnych Coram, której celem jest promowanie i ochrona praw dzieci w Wielkiej Brytanii i na arenie międzynarodowej zgodnie z Konwencją ONZ o prawach dziecka: <http://www.childrenslegalcentre.com/childrens-rights-training/courses-at-coram/>.

Wersja polska

Praktyczny Przewodnik dla prawników: Praca z dziećmi w konflikcie z prawem

Niniejsza publikacja została przygotowana przy wsparciu finansowym z Programu Wymiar Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz La Fédération Wallonie-Bruxelles (Belgia). **Za treść tej publikacji odpowiada wyłącznie organizacja Defence for Children International (DCI) w Belgii i w żadnym wypadku nie można traktować jej jako odzwierciedlenia poglądów Komisji Europejskiej ani żadnego innego darczyńcy.**

©2018, Defence for Children International (DCI)-Belgia. Wszelkie prawa zastrzeżone. Powielanie treści niniejszej publikacji jest dozwolone pod warunkiem podania jej źródła pochodzenia. Wnioski o pozwolenie na powielanie lub tłumaczenie publikacji należy kierować na adres: info@defensedesenfants.be.

ISBN: 9782960182620

Opracowanie graficzne i druk: Julien Bertiaux (Click Click Graphics)

Korekta wersji angielskiej: Deirdre Kelleher (UCC Ireland)

Tłumaczenie na język polski: Lidex tłumaczenia specjalistyczne

Wydrukowano w Belgii na papierze makulaturowym.

Niniejszy Praktyczny Przewodnik dla Prawników, wraz z Poradnikiem dla państw członkowskich UE, stanowi ostateczny rezultat prac w ramach projektu „**Mój prawnik, moje prawa**” koordynowanego przez organizację Defence for Children International (DCI) w Belgii i finansowanego z Programu Wymiar Sprawiedliwości.

Wychodząc z założenia, że zbyt wiele dzieci w konflikcie z prawem nadal pada ofiarą łamania ich podstawowych praw człowieka w Unii Europejskiej, niniejszy Podręcznik został opracowany przede wszystkim, aby służyć jako **praktyczne narzędzie** dla prawnika pracującego z dziećmi przedstawiające, na czym taka rola powinna polegać w praktyce i jak połączyć wiedzę prawniczą (znajomość instrumentów prawnych i norm) z umiejętnościami miękkimi (język przyjazny dziecku, odpowiednia komunikacja, podejście do dzieci i inne porady techniczne niezbędne podczas obrony dziecka w postępowaniu przed sądem dla nieletnich).

Projekt finansowany przez



PROGRAM „WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI” UNII EUROPEJSKIEJ

Współfinansowany przez

La Fédération Wallonie-Bruxelles (Belgia)



Defence for Children
DCI-BELGIUM
The worldwide movement for children's rights

www.mylawyermyrights.eu